

GEOGRAFIE

SBORNÍK
ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

1996/4

ROČNÍK 101

GEOGRAFIE
SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI
GEOGRAPHY
JOURNAL OF CZECH GEOGRAPHIC SOCIETY

Redakční rada – Editorial Board

BOHUMÍR JANSKÝ (šéfredaktor – Editor-in-Chief),
VÍT JANČÁK (výkonný redaktor – Executive Editor), JIŘÍ BLAŽEK,
MILAN HOLEČEK, ALOIS HYNEK, VÁCLAV POŠTOLKA, ARNOŠT WAHLA

OBSAH – CONTENTS

HLAVNÍ ČLÁNKY – ARTICLES

- Blažek Jiří:** Meziregionální rozdíly v České republice v transformačním období 265
Inter-Regional Disparities in the Czech Republic During the Transition
- Tomáš Jiří:** Specifická nezaměstnanost v České republice v regionálním srovnání 278
Specific Unemployment in the Czech Republic in Regional Comparison
- Batelková Kateřina, Kolečka Jaromír, Pokorný Jan:**
Hornácko – krajinná syntéza a GIS při hodnocení přírodní krajiny pro plánování regionálního rozvoje 296
Landscape Synthesis and Geographical Information Systems as Part of Natural Landscape Assessment for Regional Planning: Case Study Hornácko

ROZHLEDY – REVIEWS

- Kuncová Jaromíra:** Přírodní park Východní Krušné hory 310
The Eastern Ore Mountains Nature Reserve

ZPRÁVY – REPORTS

28. kongres Mezinárodní geografické unie (*I. Bičík*) 318 – Geografický výzkum v česko-polském příhraničí (*M. Havrlant*) 320 – Konference Rural development II. (*R. Perlin*) 322 – Konference Toruň East – West Meeting II. (*R. Perlin*) 323.

ZPRÁVY Z ČGS – CZECH GEOGRAPHIC SOCIETY REPORTS

- Spolek učitelů geografie (*I. Mališ*) 324.

JIŘÍ BLAŽEK

MEZIREGIONÁLNÍ ROZDÍLY V ČESKÉ REPUBLICE V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ

J. Blažek: *Inter-Regional Disparities in the Czech Republic During the Transition*. – Geografie-Sborník ČGS, 101, 4, pp. 265 – 277 (1996). – The article deals with the development of inter-regional disparities in the Czech Republic during the period of transition. Regional disparities are firstly set into wider context of regional development theories and consequently, disparities within the Czech Republic are compared with those in EU member states. Since the unemployment rate in the Czech Republic is unusually low, the inter-regional disparities seem small. However, the coefficient of variation reveals the contrary. Finally it is concluded that the inter-regional disparities in average incomes are still only a fraction of the disparities in economic performance of the regions.

KEY WORDS: inter-regional disparities – differentiation – equalization – unemployment – entrepreneurial activity – wages.

Autor děkuje GA UK Praha za finanční podporu grantu č. 226/96, v jehož rámci byl tento příspěvek zpracován.

Úvod

V transformačním období došlo k několika významným procesům, jejichž společným jmenovatelem je diferenciaci dříve relativně homogenního prostředí. K výrazné diferenciaci již došlo nejen na úrovni jednotlivců, profesních skupin, ale i na úrovni celých ekonomických odvětví. Diferenční procesy mají i významnou teritoriální dimenzi, jak již v současnosti ukazují značné rozdíly v ekonomické aktivitě a výkonnosti na úrovni obcí, měst i regionů. Tento příspěvek se proto soustředí na otázku významu, měření a velikosti meziregionálních rozdílů v České republice v evropském kontextu a na jejich vývoj v perspektivě.

Koncepční duality při studiu regionální problematiky

Pro pochopení dynamiky regionálního vývoje je nutné poznání dvou základních a navzájem souvisejících typů otázek. Prvním typem jsou příčiny diferenciaci, resp. nerovnoměrnosti vývoje jednotlivých oblastí a navazující vztahy mezi mechanismy diferenciacními, resp. koncentračními, kumulativními a selektivními na jedné straně a mechanismy nivelizačními na straně druhé (Blažek 1996c). Druhým typem otázek je diskuse vhodnosti a možností ovlivňování živelných procesů regionální diferenciaci ze strany orgánů decizní sféry, a tedy formulování koncepčního východiska při tvorbě regionální politiky v nejširším slova smyslu.

Tradiční pojetí regionálního růstu hledalo příčiny odlišného vývoje jednotlivých oblastí v rozdílných fyzikogeografických podmínkách (viz též geografic-

ký determinizmus) nebo v rozdílech polohových (viz lokalizační teorie). Fyzickogeografické podmíněnosti však byly v průběhu vývoje stále více překonávány a významově překrývány odlišnou reakcí lidské společnosti na rozdílnou atraktivitu jednotlivých oblastí již (spolu) vytvořenou aktivní – vnitřně podmíněnou – činností člověka (viz např. Chisholm 1995, Massey 1979). Problematika nerovnoměrného prostorového vývoje společnosti je pak komplexně řešena teorií geografické organizace společnosti. Za vůdčí princip organizace komplexních systémů je touto teorií považována hierarchická diferenciací, podmíněná jak diferenciací vnějších podmínek, tak i vnitřně – tedy aktivitou prvků a subsystémů (viz Hampl 1996b). S jistou dávkou zjednodušení lze tedy říci, že prvotním impulzem k diferenciaci ve formě a intenzitě využití území byly především rozdílné reakce lidí na odlišné přírodní podmínky, zatímco později se hlavním zdrojem diferenciací stala rozdílná reakce lidí na již existující rozmístění socioekonomických aktivit (rozvinutí určitých forem hospodaření, zohlednění koncentračních, resp. aglomeračních výhod apod.). Přitom je zřejmé, že s růstem vyspělosti společnosti mohou socioekonomické aktivity člověka stále více uvolňovat vazbu na fyzickogeografické podmínky jednotlivých regionů. Tyto dvě fáze však nelze z hlediska časového rozlišit a často nepochybně docházelo ke vzájemnému prolínání obou faktorů, byť se proporce v jejich významu během času zřetelně měnila (viz Massey 1979).

Výrazným impulzem k hlubší diferenciaci celého území osídleného člověkem byla nepochybně průmyslová revoluce, umožněná především vynálezem parního stroje (považovaného za „matku“ průmyslových měst – viz Purš 1973), čímž byla narušena do té doby silná vazba hospodářských aktivit na přírodní zdroje energie, zejména na vodní toky. Průmyslová výroba má oproti zemědělství zcela odlišné podmínky pro svůj rozvoj. Typická je především nutnost výrazné územní koncentrace. Hlavní faktory podmiňující v případě průmyslu vytváření mechanismů typu pozitivní zpětné vazby byly (a jsou) dvojího typu. Prvním jsou úspory z rozsahu produkce, druhým typem pak jsou aglomerační úspory – viz P. Krugman (1991). Přestože tyto přirozené vývojové mechanismy přispěly k podstatné změně prostorové organizace společnosti, tj. k umocnění rozdílů v atraktivitě a výkonnosti regionů a sídel, ani tyto mechanismy nemohou probíhat neomezeně.

Omezení koncentračních mechanismů je v zásadě opět dvojího druhu. První bariérou pro neomezený růst koncentrace nebo velikosti je existence určitého – byť vývojově částečně proměnlivého – rozmezí „optimálního rozsahu“ pro vyvíjení jednotlivých druhů aktivit (dané např. v případě výroby jednak formou organizace výroby a jednak charakterem – „vlastnostmi“ – produkce, viz Sayer 1992). Druhou skupinu limitujících faktorů definovala neoklasická teorie, zdůrazňující mj. přirozenou tendenci ekonomiky k využívání volných zdrojů.

Právě odlišný význam prisuzovaný nivelizačním/konvergenčním nebo naopak koncentračním, kumulativním a selektivním procesům vedl ke vzniku dvou základních teoretických směrů při studiu regionální problematiky (Chisholm 1995). První směr představují teorie vycházející z neoklasického nebo neokonzervativního paradigmatu, zdůrazňující převahu přirozených vyrovnávacích tendencí v dlouhodobém horizontu. Druhý základní směr, který naopak předpokládá existenci dlouhodobých rozdílů mezi regiony, tvoří teorie odvíjející se od keynesiánského nebo (post-) marxistického paradigmatu (především různé varianty modelů „jádro-periferie“, např. Myrdal 1957, Hirschman 1959, Boudeville 1966, Massey 1984). Oba tyto směry se liší v náhledu na příčiny, význam a vývojové trendy meziregionálních rozdílů i na

účelnost a formy jejich ovlivnění ze strany státu. Teorie vycházející z marxistických nebo keynesiánských pozic považují za příčinu regionálních nerovnováh živelný charakter kapitalizmu, zdůrazňují především jejich negativní důsledky jako je umrtvení části zdrojů (lidských i materiálních), sociální nespravedlnost a s tím související sociální nestabilita, v problémových regionech pak omezenou participaci na pozitivních vývoje, která může vést až k dezintegračním tendencím. Zastánci těchto směrů jsou dále přesvědčeni, že bez státních intervencí by převládaly divergenční trendy a meziregionální nerovnováha bude existovat dlouhodobě (trvale).

Naopak zastánci teorií regionálního vývoje vycházející z neoklasických postulátů nehovoří o regionálních nerovnováhách, ale spíše o meziregionálních rozdílech, jejichž vznik považují za přirozený jev, daný odlišnými podmínkami. Zdůrazňují především pozitiva, která z meziregionálních rozdílů vyplývají. Vyzdvihují zejména možnost specializace (v této souvislosti připomeňme Ricardovu teorii komparativních výhod, objasňující princip, který umožňuje výhodný obchod pro obě strany, a to i v případě vzájemného obchodu mezi různě vyspělými regiony, viz např. Armstrong, Taylor 1990), dále uvádějí větší možnosti variantnosti a plurality a konečně poukazují na stimulační funkci (meziregionálních) rozdílů podporující sociální (i geografickou) mobilitu. Z vývojového hlediska pak zdůrazňují význam kooperačních, integračních a stabilizačních tendencí (viz např. Hampl 1996a).

Lze tedy shrnout, že existence meziregionálních rozdílů má pozitivní i negativní aspekty, přičemž míra jejich uplatnění záleží na jejich povaze a společenském kontextu, neboť ve společnosti nepochybně existuje různá míra citlivosti na různé druhy rozdílů a nerovností (míra nezaměstnanosti, výše mezd, kvalita životního prostředí apod.). Míra této citlivosti se nadto může v různých obdobích i výrazně měnit.

Meziregionální rozdíly však můžeme považovat až za druhotné vůči kontrastům sociálním, kde v bezprostřední blízkosti můžeme pozorovat daleko větší rozdíly (blíže viz např. Večerník 1996, diferenciačními procesy uvnitř měst na příkladu Prahy se zabývá např. Sýkora 1996). Význam meziregionálních rozdílů lze v tomto smyslu označit za sekundární vůči sociální stratifikaci. Závažné jsou ovšem v tom, že velké meziregionální rozdíly vlastně indikují deformaci „zdravé“, „pozitivní“ struktury společnosti, příp. ekonomiky v dané oblasti, kdy se výrazně liší šance občanů podle toho, kde žijí, čímž je narušen princip prostorové spravedlnosti (viz např. Dunford 1996). Z tohoto hlediska může prostorová mobilita hlavních výrobních faktorů, tj. pracovních sil a kapitálu plnit funkci významného vyrovnávacího (regulačního) mechanismu.

Možnosti a metodologické problémy při měření meziregionálních rozdílů

Velmi relevantní je pochopitelně otázka výběru proměnných, pomocí kterých se meziregionální rozdíly měří. V západoevropských zemích se regionální variabilita nejčastěji analyzuje podle míry nezaměstnanosti, podle výše hrubého domácího produktu, příp. dle míry podnikatelské aktivity. Z prvních dvou proměnných se také vychází při vymezování problémových regionů pro potřeby regionální politiky Evropské unie. V České republice dosud nejsou údaje o hrubém domácím produktu na regionální úrovni k dispozici, ale alternativně je možné použít jako proměnnou výši mezd. Oficiální statistikou uváděný počet podnikatelů nevyjadřuje dobře míru podnikatelské aktivity, neboť

trpí některými metodickými nedostatky a nejsou, resp. nemohou z ní být vyřazováni podnikatelé (živnostníci), kteří nevyvíjejí žádnou činnost (blíže viz Maryáš 1996). Jak ukázaly předchozí práce, (Blažek 1996a, Střelská 1996) i přes některé nevýhody má velmi dobrou vypovídací schopnost objem daní zaplacených drobnými podnikateli. Meziregionální variabilitu v České republice tedy budeme sledovat podle těchto tří charakteristik, tj. podle míry nezaměstnanosti, podle výnosů daně fyzických osob z podnikání a podle výše průměrných mezd.

Počet regionů, mezi kterými budeme velikost rozdílů měřit, byl zvolen tak, aby byla co nejvíce zabezpečena srovnatelnost se zeměmi Evropské unie. V rámci Evropské unie se meziregionální rozdíly i variabilita nejčastěji sledují na úrovni NUTS II (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques), která odpovídá např. regionům ve Francii, provinciím v Nizozemsku nebo Regierungsbezirke v Německu. Při interpretaci výsledků je třeba vzít v úvahu skutečnost, že zatímco oblasti NUTS II byly vymezovány se snahou o minimalizaci rozdílů v jejich absolutní velikosti, nutně se proto liší počet jednotek, na které jsou členěny „malé“ a „velké“ státy. To může poněkud nadhodnocovat meziregionální variabilitu ve větších zemích. V České republice jednotkám NUTS II z hlediska populační velikosti i rozlohy nejlépe odpovídají „bývalé“ kraje. Vzhledem k tomu, že ve srovnatelných zemích (např. Nizozemsko, Belgie, Řecko nebo Portugalsko; oficiální údaje Evropské unie za Rakousko ještě nejsou k dispozici) není hlavní město samostatnou jednotkou, ale součástí širšího regionu, je nutno soubor jednotek upravit, a to tak, že Praha bude spojena se Středočeským krajem. Oprávněnost tohoto kroku vyplývá i ze specifické situace na trhu práce v Praze, kde je sice oficiálně registrována mimořádně nízká nezaměstnanost, nicméně Výběrové šetření pracovních sil prováděné na úrovni krajů udává přibližně 2% míru nezaměstnanosti (tedy 7x vyšší než údaje Ministerstva práce a sociálních věcí), což je zdaleka největší rozdíl ze všech krajů¹⁾.

Metodický postup a výsledky

Míra meziregionální variability je pro státy Evropské unie počítána EU-ROSTATEM jako směrodatná odchylka nezaměstnanosti vážená velikostí regionů podle vzorce:

$$Sd = \sqrt{\frac{\sum(x_i - x)^2 n_i}{\sum n_i}}$$

kde x_i je míra nezaměstnanosti v regionu i ,
 x je průměrná míra nezaměstnanosti v celku vyššího řádu (příslušný stát)
a n_i je velikost regionu i měřená počtem ekonomicky aktivního obyvatelstva.

Analogickým způsobem byla vypočítána míra meziregionální variability pro Českou republiku. Srovnání meziregionální variability podle míry nezaměstnanosti v České republice s vybranými státy Evropské unie nabízí tabulka 1.

¹⁾ Tento rozdíl lze vysvětlit především tím, že nezaměstnaní v Praze preferují spíše individuální formy hledání zaměstnání než prostřednictvím pracovních úřadů, čemuž přispívá obrovská koncentrace kontaktů, nabízených pracovních míst i činnost soukromých zprostředkovatelských agentur.

Tab. 1 – Mezuregionální rozdíly podle míry nezaměstnanosti v České republice a ve vybraných zemích Evropské unie (rok 1993)

Stát	Směrodatná odchylka	Míra nezaměstnanosti (%)	Variační koeficient (%)	Počet jednotek NUTS II
Itálie	7,0	11,2	62,5	20
Španělsko	5,3	21,3	24,9	17
Belgie	2,8	8,8	31,8	10
Velká Británie	2,3	10,3	22,3	35
Řecko	2,1	7,8	26,9	13
Francie	1,8	10,3	17,5	26
Německo	1,5	7,0	21,4	36
Portugalsko	1,3	4,9	26,5	7
Nizozemsko	1,0	8,2	12,2	12
Dánsko	0,6	10,6	5,7	3
Česká republika	1,5	3,4	43,4	7

Prameny: EUROSTAT, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet pro Českou republiku

Údaje v tabulce naznačují, že meziregionální rozdíly podle míry nezaměstnanosti měřené směrodatnou odchytkou jsou v České republice ve srovnání se zeměmi Evropské unie malé. Tento výsledek by tedy ospravedlňoval spíše okrajové postavení oficiální regionální politiky v České republice.

Velikost směrodatné odchytky nicméně závisí i na průměrné míře nezaměstnanosti v jednotlivých zemích. Stejně hodnoty směrodatné odchytky tak může být dosaženo buď kombinací velké meziregionální variability a nízké průměrné míry nezaměstnanosti (situace České republiky) nebo naopak kombinací nízké meziregionální variability a vysoké průměrné míry nezaměstnanosti (např. Francie). Směrodatná odchylka tak vlastně zachycuje určitou formu společenské zátěže, kterou v dané zemi nezaměstnanost představuje. Alternativní pohled na problematiku meziregionálních rozdílů proto nabízí použití bezrozměrného variačního koeficientu (V_x). Vzhledem k mimořádně nízké průměrné míře nezaměstnanosti v České republice získáme pomocí variačního koeficientu značně odlišné výsledky a Česká republika se podle velikosti meziregionálních rozdílů vyjádřených variačním koeficientem zařadí hned za Itálii.

Rozhodnout, která z obou měř variability poskytuje objektivnější pohled na velikost meziregionálních rozdílů, je prakticky nemožné. Zatímco variační koeficient srovnává jen variabilitu, směrodatná odchylka zohledňuje i průměrnou míru proměnné. Variační koeficient naopak umožňuje vzájemné porovnání variability proměnných s odlišnými průměrnými hodnotami. Pomocí variačního koeficientu tak můžeme posoudit, zda jsou meziregionální rozdíly větší podle míry nezaměstnanosti nebo podle míry podnikatelské aktivity a srovnat jejich variabilitu i s variabilitou podle výše průměrných mezd.

Vývoj meziregionální variability v České republice podle míry nezaměstnanosti a podle výnosů daně z podnikání je zachycen v tabulkách 2 a 3.

Směrodatná odchylka v tomto případě ztrácí do značné míry svou vypovídací schopnost, neboť proměnné jsou měřeny v odlišných jednotkách (nezaměstnanost v %, daňový výnos v tis. Kč na obyvatele), proto bude hodnocení vycházet z porovnání časových řad variačních koeficientů. Vývoj meziregionální variability je u obou proměnných v zásadě podobný, tj. postupně se zpomalující nárůst (v případě daňových výnosů je růst variability poněkud str-

Tab. 2 – Vývoj meziregionální variability v České republice podle míry nezaměstnanosti

rok	1992	1993	1994	1995
Sd	0.87	1.48	1.44	1.43
Vx	33.4	43.4	45.0	47.5

Prameny: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, vlastní výpočet

Pozn.: Vážená směrodatná odchylka a variační koeficient pro 7 krajů České republiky, Praha byla spojena se Středočeským krajem

Tab. 3 – Vývoj meziregionální variability podle výnosu daně z příjmu fyzických osob z podnikání

rok	1993	1994	1995
Sd	0.11	0.48	0.67
Vx	32.5	43.1	46.4

Prameny: interní materiály Ministerstva financí ČR, vlastní výpočet

Pozn.: Vážená směrodatná odchylka a variační koeficient pro 7 krajů České republiky, Praha byla spojena se Středočeským krajem

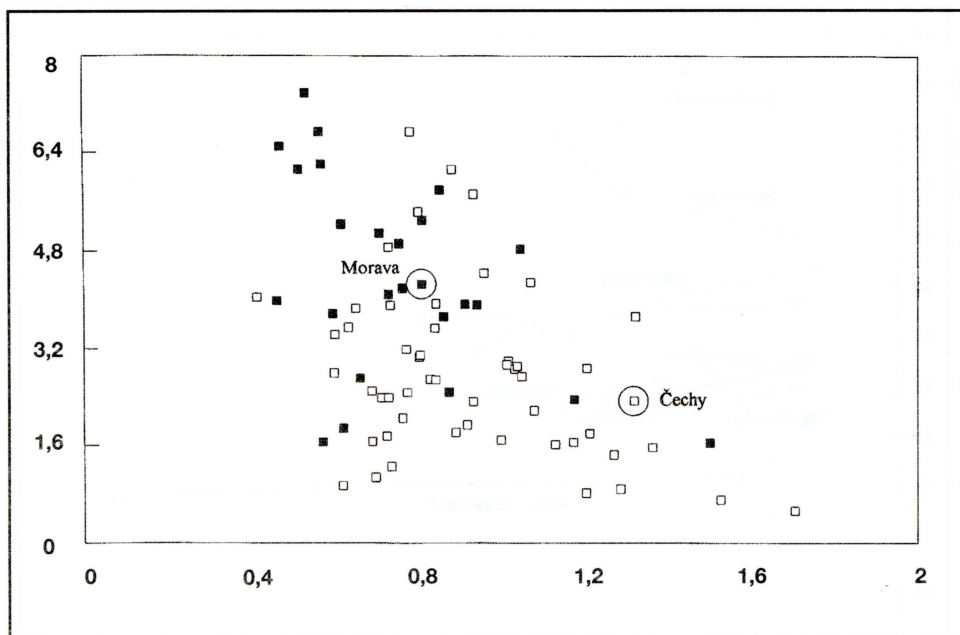
1 – 2 %). Uvedené tvrzení tedy neplatí na úrovni okresů, ale jen na úrovni ekonomiky jako celku a souvisí mj. s nízkou geografickou mobilitou obyvatelstva.

Z tohoto hlediska lze okresy rozlišit do tří hlavních skupin. První skupinu představují okresy s nízkou nezaměstnaností a vysokými daňovými výnosy od drobných podnikatelů. Do této skupiny patří všechny okresy s bývalými krajskými městy a některé další, převážně silně urbanizované okresy. Tyto okresy představují ekonomicky nejsilnější skupinu. Druhým typem okresů jsou okresy, které vykazují nízkou míru podnikatelské aktivity a současně i nízkou míru nezaměstnanosti. Tyto okresy by tedy podporovaly tvrzení o nízké nezaměstnanosti, jakožto bariéře rychlejšího růstu (do této skupiny patří okresy Benešov, Beroun, Blansko, Brno-venkov, Domažlice, Havlíčkův Brod, Cheb, Chrudim, Jindřichův Hradec, Jičín, Klatovy, Kutná Hora, Pelhřimov, Plzeň-jih, Plzeň-sever, Prachatice, Rakovník, Rychnov nad Kněžnou, Sokolov, Trutnov, Uherské Hradiště, Ústí nad Orlicí a Vyškov). Jedná se však zpravidla o okresy ležící v zázemí velkých měst nebo v turisticky atraktivních oblastech (převážně v Čechách), kde (až na některé výjimečně atraktivní oblasti) výraznou podnikatelskou aktivitu nelze příliš očekávat. Do třetí skupiny s relativně vysokou nezaměstnaností a současně s nízkými výnosy z daně z podnikání patří zejména okresy s výrazným zastoupením těžkého průmyslu (v Čechách i na Moravě) a moravský venkov (okresy Břeclav, Bruntál, Děčín, Frýdek-Místek, Hodonín, Jihlava, Karviná, Kroměříž, Litoměřice, Louny, Most, Nový Jičín, Nymburk, Olomouc, Opava, Ostrava, Přerov, Příb-

mější než v případě nezaměstnanosti). V roce 1995 již byla meziregionální variabilita podle obou proměnných téměř shodná. Toto zjištění je poměrně významné, neboť potvrzuje, že mezi mírou nezaměstnanosti a mírou podnikatelské aktivity existuje určitý vztah.

Zajímavý pohled proto nabízí porovnání míry nezaměstnanosti a výnosů daně z podnikání podle okresů, kdy v roce 1994 neexistoval ani jeden okres s vysokými daňovými výnosy od drobných podnikatelů, kde by současně byla vysoká míra nezaměstnanosti. Naopak v okresech, kde jsou daňové výnosy nízké, může, ale nemusí být nezaměstnanost vysoká.

Obrázek 1 ilustruje značné mezio-
kresní rozdíly podle základních ekonomických charakteristik. Výsledky však nepotvrzují poměrně často opakované tvrzení, že nízká nezaměstnanost je bariérou rychlejšího růstu, protože nejvyšší výkonnosti (alespoň podle dostupných ukazatelů) dosahují právě oblasti s nejnižší nezaměstnaností vůbec (tedy kolem

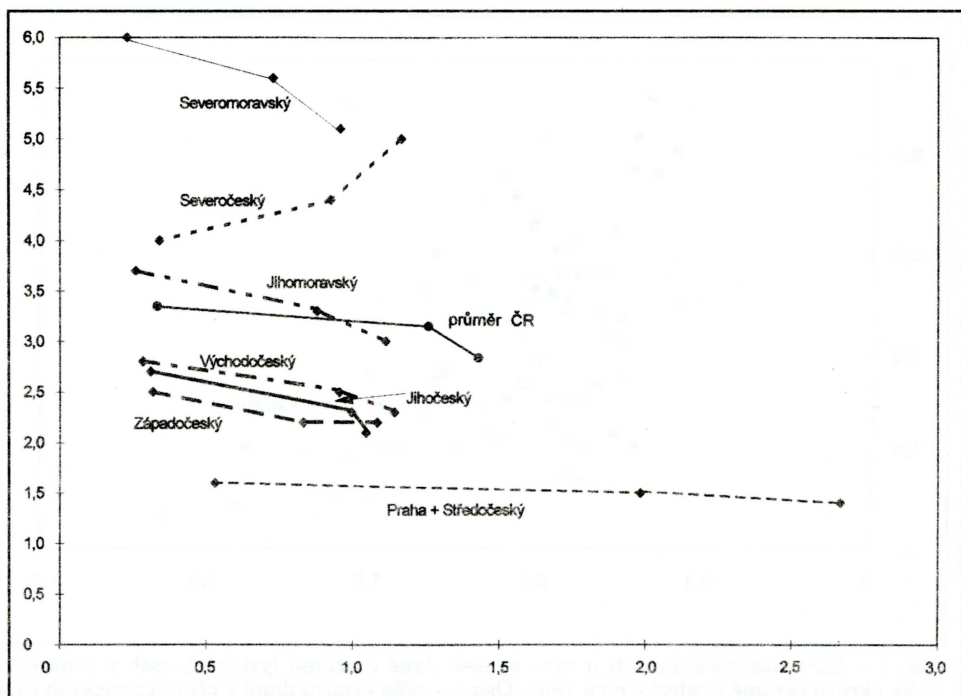

Obr. 1 – Míra nezaměstnanosti a výše výnosů daně z příjmů fyzických osob z podnikání podle okresů (kromě Prahy) v roce 1994. Osa x – výše výnosů daně z příjmů fyzických osob z podnikání (v tis. Kč na obyvatele); osa y – míra nezaměstnanosti (v %). Upraveno podle Blažek (1996a). Černé čtverečky označují okresy ležící na Moravě, bílé v Čechách. Průměrné hodnoty pro okresy v Čechách a na Moravě jsou označeny kroužkem.

ram, Rokycany, Strakonice, Svitavy, Šumperk, Tachov, Třebíč, Znojmo a Žďár nad Sázavou). O těchto okresech lze jen stěží říci, že by růst výkonnosti jejich ekonomik byl podvázán nízkou mírou nezaměstnanosti. Skutečnou situaci by mohlo objasnit jen detailnější šetření v těchto skupinách okresů, z hlediska strukturálních změn je však důležitější velikost flukтуаční složky nezaměstnanosti než její míra. Vysoká flukтуаční složka nezaměstnanosti totiž umožňuje rychlé strukturální změny v ekonomice i za velmi nízké míry nezaměstnanosti.

Analýza změn pozice jednotlivých okresů v průběhu delšího období by mohla odhalit nové poznatky o vztahu těchto dvou základních indikátorů ekonomické prosperity. Na obrázku 2 je proto zachycen časový vývoj hodnot míry nezaměstnanosti a velikosti daňových výnosů, a to z důvodu přehlednosti podle krajů.

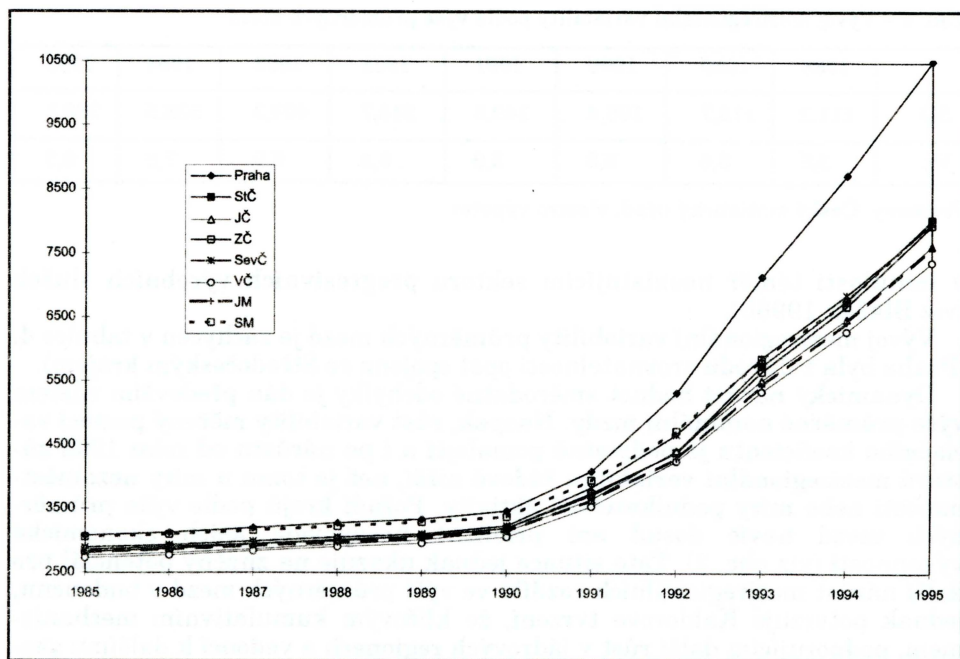
Obrázek 2 dokumentuje, že k nejvýraznějšímu zlepšení pozice vzhledem k ostatním krajům došlo v případě Severomoravského a Jihomoravského kraje. Naopak, k výraznému zhoršení, danému nárůstem nezaměstnanosti, došlo u kraje Severočeského, a to i přesto, že se zde zvýšila podnikatelská aktivita. K nárůstu nezaměstnanosti docházelo v tomto kraji i v roce 1996, takže již v prvním pololetí předstihl dosud tradičně první Severomoravský kraj (blíže viz Tomeš 1996). Kraje Východočeský, Západočeský a Jihočeský po celé tříleté období oscilovaly kolem průměrných hodnot za celou republiku. Mezi roky 1994 a 1995 došlo u Jihočeského kraje v podstatě ke stagnaci výnosů daně

Obr. 2 – Vývoj vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a výnosy daně z příjmu fyzických osob z podnikání (DPP) podle krajů v letech 1993-1995. Osa x – daně z příjmu fyzických osob z podnikání (v tisících Kč/1 obyv.); osa y – počet nezaměstnaných (v procentech). Pramen: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, interní materiály Ministerstva financí ČR. Kreslil: B. Burcin.

z příjmu fyzických osob z podnikání (zejména přihlédneme-li k inflaci), čímž byl „kompenzován“ velmi prudký nárůst daňových výnosů mezi roky 1993 a 1994. Tyto výkyvy jsou typické právě pro relativně menší celky, resp. celky s relativně nízkým ekonomickým potenciálem, kterým Jihočeský kraj dosud zůstává. Spojením Středočeského kraje se svým centrem Prahou sice vznikl „přirozenější“ celek, ale jeho výjimečnost zůstala zachována.

Obrázek 2 však nabízí alternativní pohled na růst meziregionální variability v České republice zjištěný pomocí standardních statistických metod (viz výše). Z obrázku vyplývá, že k divergenci dochází nikoliv na samých hranicích souboru, ale spíše „uvnitř“ (viz konvergence Severomoravského a Západočeského kraje vs. trendy Severočeského a Jihočeského kraje). Nárůst meziregionální variability nemusí tedy být nutně způsoben např. rychlejším růstem v nejvyspělejších regionech a dalším zaostáváním nejslabších regionů, ale k nárůstu variability může docházet i například při procesu postupného odpoutávání dvou skupin regionů a jejich vzdalování opačným směrem od průměrných hodnot souboru jako celku.

Obr. 3 – Vývoj průměrných mezd podle krajů v letech 1988-1995. Osa x – roky; osa y – průměrná mzda podle krajů v Kč. Pramen: Český statistický úřad.

Meziregionální rozdíly podle výše průměrných mezd

V závěrečné části se pokusíme konfrontovat zjištěné poznatky s vývojem průměrných mezd v jednotlivých krajích a porovnat meziregionální variabilitu mezd s variabilitou míry nezaměstnanosti a míry podnikatelské aktivity.

Přestože dominujícím trendem je prudký nárůst průměrných mezd v posledních několika letech v Praze ²⁾, z grafu vyplývají i některé další zajímavé, byť významově sekundární změny. Překvapivá je především skutečnost, že po celé období byly nejnižší mzdy vypláceny ve Východočeském kraji. Druhé nejnižší mzdy vykazoval Jihočeský kraj, ale v transformačním období tento kraj předstihl kraj Jihomoravský. Po celé období si vedoucí pozici udržela Praha, následovaná Severomoravským krajem. Severomoravský kraj byl v transformačním období nejprve předstížen (paradoxně) Severočeským krajem a v roce 1994 i krajem Středočeským. Prudký nárůst mezd v Praze začal v roce 1992, kdy zde již pravděpodobně došlo k ekonomickému oživení a k prudkému růstu poptávky po kvalifikovaných silách, zatímco v ostatních krajích ještě přetrvávala ekonomická stagnace nebo pokles. Výrazný růst mezd v Praze do značné míry odráží strukturální změny, ke kterým zde v posledním období došlo. Jedná se zejména o růst významu i zaměstnanosti v terciéru, v jeho rámci pak především

²⁾ Z tohoto důvodu jsou v případě mezd údaje za Prahu a Středočeský kraj uváděny zvlášť.

Tab. 4 – Vývoj meziregionální variability podle výše průměrných mezd

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
SD	111,2	113,7	108,4	149,5	244,7	403,3	538,5	763,1
Vx	3,6	3,6	3,3	3,9	5,3	6,9	7,8	9,3

Prameny: Český statistický úřad, vlastní výpočet

v minulosti téměř neexistujícím sektoru progresivních výrobních služeb (viz Blažek 1996b).

Vývoj meziregionální variability průměrných mezd je zachycen v tabulce 4. (Praha byla z důvodu srovnatelnosti opět spojena se Středočeským krajem).

Dynamický nárůst hodnot směrodatné odchylky je dán především růstem výše průměrné nominální mzdy. Naopak, růst variability měřený pomocí variačního koeficientu je podstatně pomalejší a i po nárůstu od roku 1992 zůstává meziregionální variabilita řádově nižší, než je tomu u míry nezaměstnanosti nebo míry podnikatelské aktivity. Pořadí krajů podle výše průměrných mezd navíc dosud ani přibližně neodpovídá jejich ekonomické výkonnosti (viz obr. 2). Tato situace jednak ukazuje na značný potenciál pro další nárůst meziregionálních rozdílů ve výši průměrných mezd v budoucnu, jednak potvrzuje Kaldorovo tvrzení, že klíčovým kumulativním mechanismem, podporujícím další růst v jádrových regionech a vedoucí k dalšímu zaozobování periferních regionů, je vedle aglomeračních výhod právě větší rozdíl v produktivitě práce než ve výši mezd mezi těmito typy regionů (Kaldor 1970). Jinými slovy, pracovní síla je vzhledem k její produktivitě levnější v jádrových regionech než v regionech periferních.

Závěr

Príspevek byl zaměřen na analýzu vývoje meziregionálních rozdílů v průběhu ekonomické a společenské transformace v České republice. Ze standardního ukazatele meziregionální variability, používaného v zemích Evropské unie (vážená směrodatná odchylka míry nezaměstnanosti), vypočítaného pro Českou republiku by vyplývalo, že meziregionální rozdíly jsou v naší republice i přes citelný nárůst v letech 1992 – 1993 relativně malé. Hlavním důvodem nízkých hodnot směrodatné odchylky je však mimořádně nízká míra nezaměstnanosti v České republice. Naopak, podle hodnot variačního koeficientu, očišťujícího velikost směrodatné odchylky o vyšší průměrné hodnoty, jsou u nás meziregionální rozdíly velmi výrazné, neboť v zemích Evropské unie dosahuje vyšší hodnoty variačního koeficientu pouze Itálie. Podobně vysoké hodnoty variačního koeficientu jako v případě nezaměstnanosti vykazuje i variační koeficient míry podnikatelské aktivity obyvatelstva. Naopak, meziregionální rozdíly v průměrných mzdách jsou dosud výrazně nižší a pořadí krajů podle výše mezd neodpovídá jejich ekonomické výkonnosti, což ukazuje na existenci značného prostoru pro další mzdovou diferenciaci.

Diskuse regionální politiky, jakožto odpovědi vlády na současné diferenciací tendence regionálního vývoje v České republice, přesahuje možnosti tohoto příspěvku. Lze jen uvést, že regionální dopad ostatních, „neregionálních“ politik (např. systém pravidel upravující financování místní správy nebo i celé fiskální politiky vlády) je podstatně větší než oficiální regionální

politiky v úzkém pojetí (viz např. Blažek 1996c). Podobně, zřízení samosprávy na regionální úrovni (pravděpodobně v roce 1998) nemusí nutně vést ke snížení meziregionálních rozdílů, ale naopak, v případě poskytnutí značné fiskální autonomie regionům, může regionální úroveň samosprávy přispět k dalšímu rozevírání nůžek mezi regiony. Decentralizace kompetencí na regiony však může být významným stimulem lokální a regionální iniciativy. Za současné situace však lze říci, že vzhledem k mimořádně nízké míře nezaměstnanosti i nízké míře meziregionální variability v úrovni mezd není třeba usilovat o razantní intervenci ze strany vlády. Odlišná situace však může nastat již v blízké budoucnosti, a to v případě přijetí razantních liberalizačních kroků v ekonomické a bytové sféře.

Budoucí regionální vývoj v České republice bude ovlivňován jak změnami na „domácí scéně“ (např. rozvinutím trhu s byty), tak i tlaky souvisejícími s dalším otevíráním české ekonomiky a s jejím dalším přibližováním Evropské unii (např. postupně, ale zřetelně rostoucím tlakem na české podniky ze strany zahraniční konkurence). I když procesy probíhající ve vnitřním i vnějším prostředí budou působit spíše ve směru dalšího zvyšování meziregionálních rozdílů, prudký růst rozdílů mezi regiony je za stávajících podmínek nepravděpodobný a další diferenciaci lze očekávat především na mikroúrovni, především v závislosti na „měkkých“, subjektivních faktorech. Na makroúrovni lze oproti současnému regionálnímu vzorci očekávat jen změny sekundárního významu, a to především v postupné realizaci rozvojového potenciálu, nabídnutého změnou geopolitické situace (relativní zvýhodnění západních a jihozápadních částí státu), jak již naznačují výsledky některých prací (např. Blažek 1996b).

Literatura:

- ARMSTRONG, H., TAYLOR, J. (1993): *Regional Economics and Policy*. London, Harvester Wheatsheaf, 2. vyd., 397 s.
- BLAŽEK, J. (1996a): *Regional Patterns of Adaptability to the Transformation and Global Processes in the Czech Republic*. Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae – Geographica č. 37, UK, Bratislava, s. 61-70.
- BLAŽEK, J. (1996b): *Nové institucionální rámce ekonomiky a regionální rozvoj: velké firmy a sektor progresivních výrobních služeb*. In: Hampl, M. (ed): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. PřF UK, Praha, s. 303-314.
- BLAŽEK, J. (1996c): *Regionální vývoj v České republice v nových podmínkách: subjekty, organizační rámce a regulační mechanismy*. Dizertační práce, PřF UK, Praha, nestr.
- BOUDEVILLE, J. R. (1966): *Problems of Regional Economic Planning*. Edinburg Univ. Press, Edinburg, 192 s.
- DUNFORD, M. (1996): *Disparities in Employment, Productivity and Output in the EU: The Roles of Labour Market Governance and Welfare Regimes*. *Regional Studies*, roč. 30, č. 4, s. 339-357.
- HAMPL, M. (1996a): *Regionální rozdíly a proces transformace*. In: Pavlík, Z. (ed): *Zpráva o lidském rozvoji – Česká republika 1996*. PřF UK, Praha, s. 67-74.
- HAMPL, M. (1996b): *Teorie geografické organizace společnosti*. In: Hampl, M. a kol. (ed): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. PřF UK, Praha, s. 13-34.
- HIRSCHMAN, A. O. (1959): *The Strategy of Economic Development*. Yale Univ. Press, New Haven, 217 s.
- CHISHOLM, M. (1995): *Britain on the edge of Europe*. Routledge, London, 182 s.
- KALDOR, N. (1970): *The Case for Regional Policies*. *Scottish Journal of Political Economy*, sv. 17, č. 3, s. 337-348.
- KRUGMAN, P. (1991): *Geography and Trade*. MIT Press, Cambridge, USA, 142 s.
- MARYÁŠ, J. (1996): *Regionální rozdíly v intenzitě malého a středního podnikání (v tisku)*.

- MASSEY, D. (1979): In what sense a regional problem? *Regional Studies* 13, č. 2, s. 233-243.
- MASSEY, D. (1984): *Spatial Division of Labour*. Mac Millan, London, 315 s.
- MYRDAL, G. (1957): *Economic Theory and Under-developed Regions*. Gerald Duckwords, London, 168 s.
- PURŠ, J. (1973): *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce*. Praha, Academia, 733 s.
- SAYER, A. (1992): Ownership, division of labour and economic power. In: Dunford, M., Kafkalas, G. (eds): *Cities and regions in the new Europe*. Belhaven Press, London, s. 277-298.
- SÝKORA, L. (1996): *Současné proměny fyzické, funkční a sociální prostorové struktury Prahy*. Dizertační práce, PřF UK, Praha, nestr.
- STŘELSKÁ, E. (1996): *Regionální variabilita malého a středního podnikání v České republice*. Diplomová práce, PřF UK, Praha, 75 s.
- TOMEŠ, J. (1996): *Vývoj regionálních rozdílů v nezaměstnanosti jako indikátor transformačních změn*. In: Hampl, M. a kol. (ed): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. PřF UK, Praha, s. 255-301.
- VEČERNÍK, J. (1996): *Sociální důsledky transformace*. In: Pavlík, Z. (ed): *Zpráva o lidském rozvoji – Česká republika 1996*. PřF UK Praha, s.43-55.

Ostatní použité materiály:

Competitiveness and Cohesion: Trends in the Regions. European Commission, Luxembourg, 1994, s. 206.

Interní materiály Ministerstva financí ČR.

Statistické materiály Českého statistického úřadu a Ministerstva práce a sociálních věcí ČR.

S u m m a r y

INTER-REGIONAL DISPARITIES IN THE CZECH REPUBLIC DURING THE TRANSITION

The article deals with the development of inter-regional disparities in the Czech Republic during the period of transition. Regional disparities are firstly set into wider context of regional development theories and consequently, disparities within the Czech Republic on the NUTS II level (7 regions in the Czech Republic) are compared with those in EU member states (Table 1). Due to the extraordinarily low rate of unemployment in the Czech Republic, the inter-regional disparities measured by standard deviation seem small. The coefficient of variation, however, reveals the contrary as the Czech Republic ranks second after Italy. Similarly high rate of inter-regional disparities has been recorded also in the case of entrepreneurial activity (measured by per capita tax revenues from small entrepreneurs). Time series of variation coefficients for both phenomena are depicted in Table 2 (unemployment) and in Table 3 (rate of entrepreneurial activity).

Figure 1 shows the rate of regional disparities in 76 districts according to unemployment rate and tax revenues from small entrepreneurs. There are no districts which would show both high unemployment rate and high rate of entrepreneurial activity. Figure 2 depicts the same relation, but calculated for 7 regions only in the period 1993-1995. This figure offers an alternative look at the growth of inter-regional disparities within the Czech Republic. The increase of variation coefficients of both unemployment rate and entrepreneurial activity has not been caused by more rapid economic growth in the economically strongest regions and by worsening the situation in the weakest regions but rather by the shift of regions with formerly approximately average values towards both margins.

The last section is devoted to the development of inter-regional disparities measured by the level of average wages (see Figure 3 and Table 4). In the Czech Republic, the inter-regional disparities in average wages are still only a fraction of that in economic performance and contrary to expectations, there is no significant relation between economic performance and average wages of the regions.

Fig. 1 – The rate of unemployment and tax revenues from small entrepreneurs in Czech districts, 1994. Axis x – tax revenues from small entrepreneurs (in thousands CZK per ca-

pita); axis y – unemployment rate (in %). Modified according to Blažek, 1996a. Black squares represent districts in Moravia, white squares districts in Bohemia. Circles indicate mean values in Bohemian and Moravian districts.

Fig. 2 – Changing relations between the unemployment rate and tax revenues from small entrepreneurs in 7 Czech regions, 1993 – 1995. Axis x – tax revenues from small entrepreneurs (in ths. CZK per capita); axis y – number of unemployed (in %). Source: Ministry for Labour and Social Affairs, Ministry of Finance.

Fig. 3 – Development of average incomes by regions, 1988-1994. Axis x – years; axis y – average wage in CZK. StČ=Central Bohemia, JČ=South B., ZČ=West B., SevČ=North B., VČ=East B., JM=South Moravia, SM=North M. Source: Czech Statistical Office.

(Pracoviště autora: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Do redakce došlo 6. 9. 1996

Lektorovali Martin Hampl a Ludvík Kopačka

JIRÍ TOMEŠ

SPECIFICKÁ NEZAMĚSTNANOST V ČESKÉ REPUBLICE V REGIONÁLNÍM SROVNÁNÍ

J. T o m e š : *Specific Unemployment in the Czech Republic in Regional Comparison.* – Geografie-Sborník ČGS, 101, 4, pp. 278 – 295 (1996). – The paper examines the unemployment rate in the Czech Republic – a remarkable aspect of general transformation in the Czech Republic. From the structural standpoint, the unemployment remains very low. Using the method of regional comparison the author shows regional disparities and changing patterns of male and female unemployment, unemployment of young people (under 25), long-term unemployment and unemployment by educational level.

KEY WORDS: unemployment – gender – age – educational level – regional disparities – Czech Republic.

Autor děkuje GA UK Praha za finanční podporu grantu č. 226/96, v jehož rámci byl tento příspěvek zpracován.

Úvod

Fenoménu neobvykle nízké míry nezaměstnanosti v České republice byla v uplynulých letech věnována zasloužená pozornost širokých odborných kruhů. Byla publikována řada studií, v jejichž rámci autoři (Holub 1994, Možný 1994, Švejnar 1994, Vodička, Weigl, Janáček 1994, Hájek a kol. 1995) vysvětlovali výjimečnou situaci na českém trhu práce zejména kombinací ekonomických, sociálních a politických faktorů, přičemž geografické (regionální) aspekty byly spíše na okraji jejich zájmu. Relativně málo je geografických prací, přesněji řečeno prací geografů, na toto atraktivní téma. Za zmínku stojí dvě studie (Tomeš 1996, Víturka 1995) věnované aspektům regionální diferenciace obecné míry nezaměstnanosti. Problematika nezaměstnanosti je – a to i v regionálním pohledu – zatím spíše doménou sociologů a ekonomů (Mareš 1994, Rabušic, Mareš 1994, Sirovátka, Řezníček 1996). Do jisté míry lze absenci geografických studií nezaměstnanosti a jejich regionálních rozdílů založených na tradiční statistické analýze zdůvodnit. Při celkově velmi nízké obecné míře nezaměstnanosti na jedné straně a relativně významných regionálních diferencích (zejména na úrovni okresů) na straně druhé je vypovídací schopnost statistických ukazatelů omezená, zvláště to platí pro Čechy (Mareš, Rabušic 1995). Vysvětlení rozdílů, resp. regionální variability na úrovni okresů není ani s pomocí celé řady faktorů (jako např. míra urbanizace, zaměstnanost v zemědělství, hospodářská, resp. průmyslová struktura, stupeň privatizace, podnikatelská aktivita, zahraniční investice, turistický ruch apod.) příliš uspokojivé. Prakticky s žádným faktorem nevykazuje míra nezaměstnanosti silnou korelaci. Nalezení statistické závislosti v podmínkách, kdy míru nezaměstnanosti na úrovni okresů ovlivňují často potíže jediného většího podniku, kdy krach jedné nebo několika málo firem způsobuje výraz-

né posuny okresu v pořadí, je téměř nemožné. Přesto lze základní souvislosti regionální diferenciace nezaměstnanosti, hospodářské transformace a jejich specifik, zejména v kontextu historického vývoje (dědictví) a široce chápané geografické, resp. geoeconomické polohy postihnout a poměrně dobře interpretovat (Tomeš 1996). Existující významné regionální disparity míry nezaměstnanosti lze pak vysvětlit spíše empiricky na základě kombinace působení více faktorů.

Za tohoto stavu – tedy velmi nízké obecné míry nezaměstnanosti – je také překvapivé, jak málo pozornosti je v odborné literatuře věnováno struktuře nezaměstnaných, která skýtá výraznější regionální diference a odhaluje některé skutečné problémy, případně strukturální nezaměstnanosti na regionální bázi. Na téma regionálních aspektů nezaměstnanosti specifických skupin obyvatelstva neexistuje v české odborné literatuře dosud jediná rozsáhlejší práce. Určitou výjimku představují opět práce sociologů (Rabušic, Mareš 1994). Některé studie se zabývají vybranou skupinou nezaměstnaných, resp. jedním aspektem nezaměstnanosti (Kalinová 1995, Mareš, Rabušic 1995, Sirovátka, Rezníček 1996). Tento článek se proto soustřeďuje právě na tuto oblast, tj. studuje stav a vývoj nezaměstnanosti podle pohlaví, věku (zejména mladí do 25 let), délky, resp. dlouhodobé nezaměstnanosti a dosaženého vzdělání nezaměstnaných. Sledování prvních tří charakteristik nezaměstnanosti také odpovídá praxi používané v rámci hospodářské a regionální politiky v zemích Evropské unie. Doplnkově se práce zabývá i dalšími skupinami nezaměstnaných (dělníci, invalidé, Romové).

Metodické poznámky

Studie je založena nejen na srovnávání a interpretaci regionálních rozdílů (na úrovni bývalých krajů i okresů), ale také na komparaci dvou metodicky rozdílných přístupů statistického sledování nezaměstnanosti, které samo o sobě přináší zajímavé poznatky.

První soubor dat reprezentují údaje poskytované Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR na základě evidence okresních úřadů práce, které registrují uchazeče o zaměstnání, resp. uchazeče o podporu v nezaměstnanosti, a to v patřičné struktuře. Tyto údaje slouží především uvnitř resortu při realizaci aktivní politiky zaměstnanosti.

Stále více jsou však využívána a publikována data pocházející z výsledků Výběrového šetření pracovních sil (dále VŠPS), v jejichž rámci se zjišťují nezaměstnaní na základě mezinárodní definice (ILO). Ta za nezaměstnané považuje všechny osoby 15leté a starší, které ve sledovaném období souběžně splňovaly tři následující podmínky: a) v referenčním období byly bez práce a nebyly sebezaměstnané; b) aktivně práci hledaly; c) byly během 14 dní připraveny k nástupu do práce.

Je zřejmé a empiricky potvrzené, že počty takto zjištěných nezaměstnaných jsou téměř vždy vyšší než v případě oficiálně registrovaných uchazečů o práci. Ve skutečnosti budou počty nezaměstnaných ještě vyšší o tu část obyvatel v produktivním věku, která nejeví o práci zájem a která si prostředky obživy zajišťuje vesměs mimo obvyklou legální aktivitu.

Všechna zde i jinde publikovaná data o míře nezaměstnanosti na úrovni okresů jsou tedy zatížena metodickou chybou, když v čitateli jsou používány počty nezaměstnaných, které jsou registrovány úřady práce, a ve jmenovateli počty ekonomicky aktivních podle výběrového šetření pracovních sil. Tato da-

ta jsou pochopitelně zatížena také chybou vyplývající z podstaty výběrového šetření, tedy z rozsahu sledovaného vzorku ekonomicky aktivní populace (7).

Protože ekonomicky aktivní obyvatelstvo v potřebné struktuře se na úrovni okresů sleduje pouze v rámci sčítání a vzhledem k tomu, že v období 1991-95 prodělala zaměstnanost i její struktura v České republice značné změny, byly počty ekonomicky aktivních obyvatel odhadnuty – extrapolovány – na základě údajů ze sčítání 3. 3. 1991 (údaje za okresy) a VŠPS (údaje za bývalé kraje). Pouze v případě údajů za první čtvrtletí roku 1992 (první údaje o nezaměstnaných za okresy v potřebné struktuře byly k dispozici k datu 30. 3. 1992) jsou specifické míry nezaměstnanosti počítány na bázi výsledků sčítání k 3. 3. 1991. Výběrová šetření pracovních sil byla totiž zahájena až v roce 1993.

Je pro ilustraci byly na základě údajů VŠPS za kraje odhadnuty také počty nezaměstnaných za okresy, ale pouze v třídění na muže a ženy. V případě odhadu zastoupení dalších specifických skupin by chyby vypočtené specifické míry nezaměstnanosti byly již příliš vysoké (několik procentních bodů).

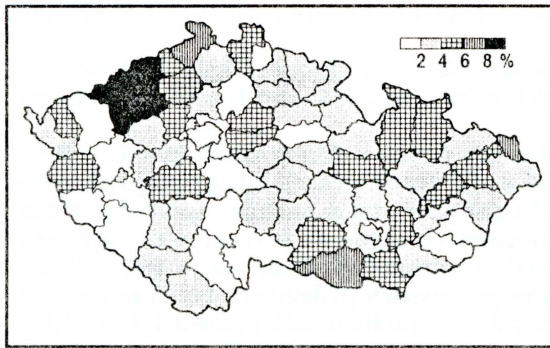
Nástin regionálních diferencí obecné míry nezaměstnanosti

Regionální obraz nezaměstnanosti, jehož základní kontury se vytvořily během období vzniku nezaměstnanosti (1991), doznal zejména v uplynulých dvou letech některých změn, i když úroveň regionální variability (měřená podle okresů) se prakticky nezměnila.

Charakteristický růst míry nezaměstnanosti směrem od západu, resp. jihozápadu k východu, resp. severovýchodu, tedy od hranic s Bavorskem (hospodářsky nejrozvinutější region Německa) k hranicím Slovenska a Polska, byl narušen nárůstem nezaměstnanosti v pánevních okresech severních Čech. Vliv geografické polohy, resp. exponovanosti (nejen vůči Bavorsku, ale i vysoce atraktivní Praze) zůstává stále významný a působí v širším (komplexnějším) geopolitickém a geoeconomickém kontextu.

Obecným rysem, charakterizujícím protiklad oblastí s relativně vysokou mírou nezaměstnanosti na jedné straně a zanedbatelnou mírou nezaměstnanosti na straně druhé, je míra deformace původní historické „přirozené“ diverzifikované hospodářské základny a případně i struktury obyvatelstva (Tomeš 1996). Okresy a regiony zatížené komunistickým dědictvím předimenzovaného těžkého průmyslu a koncentrací nepůvodní (méně kvalitní, flexibilní) populace vykazují nejvyšší míru nezaměstnanosti. Na druhé straně oblasti s tradiční diverzifikovanou ekonomikou (tolik nepostižené socialistickou industrializací), s dobrými předpoklady pro rozvoj služeb, zejména na bázi cestovního ruchu, s etnický či kulturně homogennějším a vzdělanějším obyvatelstvem mají vesměs velice nízkou míru nezaměstnanosti (viz východní a jižní Čechy).

Od konce roku 1995 první příčky podle míry nezaměstnanosti obsazují dva severočeské okresy Most a Louny a na jaře roku 1996 poprvé podle údajů úřadů práce míra nezaměstnanosti celého regionu bývalého Severočeského kraje převýšila úroveň nezaměstnanosti na severní Moravě (v březnu činil poměr 5,2 % : 5,1 %, podle VŠPS však byl již 7 % : 4,1 %). Na úrovni zmíněných okresů (míra nezaměstnanosti podle úřadů práce kolem 7 %) se v zimních měsících pohyboval pouze nově vzniklý periferní okres Jeseník (v březnu 7,4 %) a dlouhodobě Karviná (6,8 %). Celkem 10 okresů mělo koncem roku 1995 míru nezaměstnanosti vyšší než 5 %.

Obr. 1 – Obecná míra nezaměstnanosti. Odhad na základě Výběrového šetření pracovních sil (k 31. 12. 1995).

Počet okresů se zanedbatelnou mírou nezaměstnanosti (méně než 2 %) je však výrazně vyšší – v prosinci 1995 24, v březnu 1996 22 okresů. Nedostatek pracovních sil (spíše se jedná o přezaměstnanost), který můžeme pro zjednodušení ztotožnit s mírou nezaměstnanosti 1 % a méně, vykazovalo v průběhu minulého roku 7 – 10 okresů. Budeme-li se opírat o data na bázi VŠPS, podle kterých je reálná míra nezaměstnanosti v některých regionech až o 40 % vyšší, pak bude

počet okresů v obou skupinách srovnatelný (po 15). V okrese Most skutečná míra nezaměstnanosti přesahuje 10 % a v dalších 3 až 4 okresech 8 %.

Význam polohy ve spojitosti s dědictvím socialistické industrializace lze dokumentovat také na výskytu uvedených okresů. Zatímco v Čechách se počet okresů s mírou nezaměstnanosti 2 % a méně pohybuje kolem 20, na Moravě jsou takové okresy pouze 4 (všechny na jižní Moravě). Okresy s mírou nezaměstnanosti nižší než 1 % se vyskytují jenom v Čechách. Hodnoty míry nezaměstnanosti severočeského regionu přitom snižuje okres Jablonec nad Nisou mírou nezaměstnanosti kolem 1 % a do jisté míry také Liberec a Česká Lípa, které de facto tvoří zvláštní region. Dlouhodobě relativně vysoká regionální variabilita (v období vrcholu nezaměstnanosti na přelomu let 1991 a 1992 činila směrodatná odchylka 1,8 – 1,9 bodu, variační koeficient necelých 50 %) je statisticky způsobena existencí dvou poměrně početných skupin okresů (kolem 15) na obou stranách variačního rozpětí.

Nezaměstnanost podle pohlaví

Jako ve většině zemí Evropy jsou i v České republice nezaměstnaností více postiženy ženy. Dlouhodobě tvoří kolem 60 % všech nezaměstnaných, ale jejich míra nezaměstnanosti (vzhledem k nižší míře ekonomické aktivity) je výrazně vyšší než u mužů. Koncem roku 1995, resp. na začátku roku 1996 byl poměr míry nezaměstnanosti mužů a žen 3,0 : 3,9 % (podle VŠPS) a 2,3 : 3,6 % (podle úřadů práce). Jen do určité míry je vyšší úroveň nezaměstnanosti žen způsobena tím, že část žen (dříve v domácnosti) si v důsledku zhoršení ekonomické situace rodin začala hledat zaměstnání (3), vysoká míra jejich zaměstnanosti z období minulého režimu se totiž snižuje.

Charakteristický je malý rozdíl mezi úrovní nezaměstnanosti žen a mužů v oblastech vyšší koncentrace tzv. ženských odvětví (průmysl textilní, obuvní, sklářský) a služeb. Do značné míry tento stav odpovídá zkušenostem z Evropy. Země, ve kterých je míra nezaměstnanosti žen nižší než v případě mužů (Skandinávie, Velká Británie), charakterizuje vysoký podíl pracujících ve službách a problémy ve sféře těžkých odvětví, zaměstnávajících převážně muže. A naopak, v zemích, které vykazují významně vyšší zaměstnanost v průmyslu a zároveň relativně nízkou míru nezaměstnanosti (Rakousko, Švýcarsko, staré spolkové země) je míra nezaměstnanosti žen –

podobně jako u nás – přibližně o třetinu až polovinu vyšší než v případě mužů.

Ještě před několika roky (1992-94) existovaly okresy (Cheb, Jablonec nad Nisou, Prostějov, Opava), ve kterých míra nezaměstnanosti mužů převyšovala úroveň nezaměstnanosti žen.

V současnosti se tato situace objevuje pouze v okrese Cheb (poměr 1,9 % : 1,7 % na přelomu roku 1995 a 1996 podle úřadů práce), kde existuje nedostatek některých ženských profesí. Množství žen totiž nachází uplatnění v sousedním Německu. Ve zbývajících uvedených okresech je rozdíl v úrovni nezaměstnanosti obou skupin obyvatelstva minimální. Podobná je ještě situace v Praze, koncentrující největší počet pracovních příležitostí ve sféře komerčních i nekomerčních služeb (0,27 % : 0,33 % podle úřadů práce a 1,4 % : 1,5 % podle VŠPS).

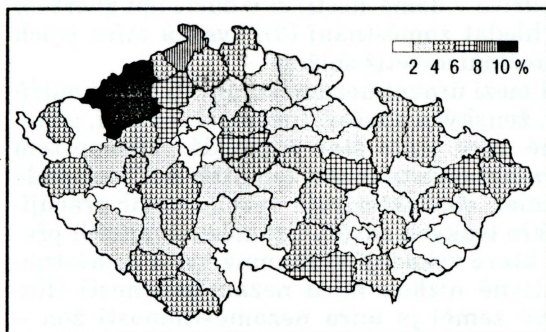
Naopak největší diference v úrovni nezaměstnanosti mužů a žen najdeme ve středních Čechách: v okrese Kolín 2,0 % : 5,6 %, Rakovník 1,6 : 4,2 %, Mladá Boleslav 0,7 : 1,9 %, Benešov 0,9 : 2,4 % a Kladno 3,2 % : 6,4 % (vše k 31. 12. 1995). Vůbec největší rozdíl se vyskytuje dlouhodobě – ovšem při zanedbatelné míře nezaměstnanosti – v okrese Praha-východ (0,2 % : 1,1%). V těchto okresech tedy na jednoho nezaměstnaného muže připadají vesměs 2 až 3 nezaměstnané ženy. Tato disproporce je způsobena velkou nabídkou pracovních příležitostí v Praze a rozsáhlou dojížděnkou, které využívají především muži z okresů v zázemí hlavního města. Ženy jsou v tomto ohledu limitovány zejména péčí o děti.

Tyto údaje stejně jako srovnání nezaměstnanosti v okresech Chomutov (4,9 : 8,2 %, Louny (5,7 : 8,7 %), Teplice (4,9 : 8,3 %), Karviná (5,2 : 8,4 %) aj. vyvracejí tradovanou představu, že v nejprůmyslovějších regionech s vysokou koncentrací těžkých „mužských“ odvětví je vysoká nezaměstnanost způsobena především propouštěním mužů. Vzhledem k přetrvávající mzdové diferenciaci, která je založena strukturálně (odvětví, profese) i hierarchicky (funkce, postavení) a tradici vnímání muže jako živitele rodiny, nuceně opouštějí zaměstnání jako první ženy, nejčastěji pak pracovnice obslužných provozů.

Vysokou míru nezaměstnanosti žen najdeme vedle zmíněných okresů ještě v okresech Most 8,6 % (během roku 1996 již překročila 9 %), Znojmo 7,3 %, Bruntál 7,1 %, Nový Jičín 7,0 % a Děčín 6,9 % (vše podle úřadů práce).

Dlouhodobě nižší regionální variabilita míry nezaměstnanosti žen při její vyšší úrovni svědčí o tom, že ženy jsou postihovány nezaměstnaností plošněji, resp. přednostně. V období nejvyšší nezaměstnanosti (1991-92) byla standardní odchylka míry nezaměstnanosti žen jen o málo vyšší než v případě mužů (1,8 : 1,7 bodu), ale variační koeficient byl v poměru 38 % : 51 %. V současnosti činí analogické údaje 2,0 : 1,4, resp. 55 % : 61 %, a dokumentují, že diferenciální proces pokračuje, ve stále větší míře se dotýká žen, a že regionální diference jsou podměně komplexnější.

Vyšší nezaměstnanost mužů lze tedy v kontextu České republiky a transformujících se zemích vůbec považovat za pro-

Obr. 2 – Míra nezaměstnanosti žen. Odhad na základě Výběrového šetření pracovních sil (k 31. 12. 1995).

jev hlubších strukturálních změn postihujících zvláště odvětví těžkého průmyslu a těžby surovin.

Ze srovnání údajů VŠPS a úřadů práce vyplývá, že reálná míra nezaměstnanosti na úrovni republiky je v případě mužů vyšší asi o 30 %, v případě žen jen o necelých 10 %. Situace v jednotlivých regionech se však i v tomto ohledu značně liší a odráží nejen vyšší mobilitu mužů, ale také rozdílnou nabídku pracovních příležitostí, resp. alternativních možností obživy. Nepočítáme-li Prahu (v případě mužů je skutečná míra nezaměstnanosti 5x vyšší – viz výše), pak se největší rozdíl vyskytuje ve středních a severních Čechách, kde reálná míra nezaměstnanosti převyšuje úřední o 25, resp. 40 %. Na jižní Moravě jsou však obě míry již srovnatelné a na severní Moravě uvádějí výběrová šetření od jara 1995 nižší počty nezaměstnaných než úřady práce. Zmíněný rozdíl (vyšší počty registrovaných na úřadech práce severní Moravy) jde především na vrub žen. Vzhledem k rozsahu (reprezentativnosti) vzorku na úrovni kraje lze o důvodech tohoto stavu jen spekulovat. Vysvětlení by mohl poskytnout eventuálně rozdílný přístup v rámci šetření, kdy např. v severních Čechách jsou všichni registrovaní uchazeči považováni ve smyslu definice ILO za osoby aktivně hledající zaměstnání, ale na severní Moravě nikoli. Neustále se totiž zvětšuje skupina registrovaných nezaměstnaných, kteří uvádějí, že v referenčním období 4 týdnů práci nehledali (7). V každém případě však nejvyšší nezaměstnanost žen zaznamenáváme v pánevních okresech severních Čech (Most, Louny, Teplice a Chomutov), kde jejich míra nezaměstnanosti překračuje 10 %.

Nezaměstnanost podle věku

Protože struktura ekonomicky aktivního obyvatelstva podle věku je k dispozici pouze k datu sčítání 3. 3. 1991 a výběrová šetření pracovních sil tyto údaje poskytují jen na úrovni bývalých krajů, lze míru nezaměstnanosti mladých lidí a jednotlivých věkových skupin ekonomicky aktivních obyvatel na úrovni okresů jen odhadovat (viz výše).

Odhady ekonomicky aktivních obyvatel podle věku, resp. pro věkové skupiny 15 – 19, 20 – 24 (resp. 15 – 24 let) vycházejí ze změn, které zachycují čtvrtletní výběrová šetření pracovních sil a týkaly se zimního období let 1993, 1994 a 1995. Dochází tak pochopitelně ke zvětšení předpokládané chyby (Matoušková, Mejstřík, Makalouš 1994), která v případě míry nezaměstnanosti uvedených věkových skupin bude převyšovat 2% body. Vzhledem k tomu, že také regionální diference jsou výrazně větší, neztrácejí ani odhadované údaje příliš na hodnověrnosti.

Již prvotní srovnání míry nezaměstnanosti podle věkových skupin ekonomicky aktivní populace ukazuje, že nezaměstnaností nejpostiženější skupinou obyvatel jsou nejmladší osoby na trhu práce ve věku 15-19 let, které představují vesměs čerství absolventi škol, zejména učilišť a základních škol. Míra nezaměstnanosti této věkové skupiny se pohybuje v posledních dvou letech kolem 10 % (podle výběrového šetření pracovních sil v průměru o 2 – 3% body více). V některých okresech však překračuje 20 % a představuje tak – vzhledem k počtu nezaměstnaných – nejzávažnější problém na českém trhu práce.

Důvody vyšší nezaměstnanosti nejmladší věkové skupiny ekonomicky aktivních obyvatel a mladých lidí vůbec jsou zřejmé: jedná se o osoby bez praxe či s minimální praxí, většinu chlapců čeká základní vojenská služba, velké množství dívek mateřství a péče o rodinu (3), určitá část mladých lidí si chce

v tomto období „užívat“, případně působí mimo sféru tradiční ekonomické aktivity.

Regionální rozdíly v míře nezaměstnanosti mladých lidí jsou značné, a vzhledem k tomu, že se mladí lidé ve věku do 25 let na její celkové úrovni podílejí významným dílem (téměř 30 %), kopírují obraz celkové úrovně nezaměstnanosti. Jestliže v nedávné minulosti (1993-94) nejvyšší úroveň nezaměstnanosti mladých lidí vykazovaly okresy severní Moravy, pak v současnosti jsou jí více postiženy severní Čechy.

Největší problémy se v letech 1992-94 týkaly okresů, jejichž velké a změněnou ekonomickou situací postižené podniky stále ještě produkovaly vysoké počty učňů. V první fázi se jednalo zejména o okres Šumperk (v období 1991-92 zde míra nezaměstnanosti 15 – 19letých přechodně dosahovala 50 %) a Bruntál. Vzápětí byl v důsledku koincidence potíží několika významných podniků (Tatra Kopřivnice, Vagonka Studénka, Plastimat Odry, Romo Fulnek) postižen vysokou nezaměstnaností (zejména chlapců) na delší období okres Nový Jičín. V roce 1993 bylo v jeho rámci podle úřadů práce 38 % (vezmeme-li v úvahu údaje z VŠPS za regiony, tak spíše 50 %) chlapců ve věku do 20 let nezaměstnaných. V okrese Karviná, který byl nejvíce postižen útlumem těžby uhlí v OKD vykazovaly vyšší míru nezaměstnanosti poněkud překvapivě dívky (kolem 30 %) než chlapci (28 %). Úrovně zmíněných okresů dosahoval v tomto období již jen komplexněji handicapovaný okres Louny (míra nezaměstnanosti 15 – 19letých 25 – 30 %). Až v roce 1994 se do špičky dostal okres Teplice (22 – 23 %).

Zajímavé skutečnosti odhalí srovnání nezaměstnanosti nejmladší věkové skupiny podle výsledků VŠPS a statistiky uchazečů o zaměstnání, resp. příspěvek v nezaměstnanosti registrovaných na úřadech práce. Největší rozdíl se v tomto ohledu vyskytuje v Praze: podle VŠPS se začátkem roku 1996 pohybovala míra nezaměstnanosti skupiny 15 – 19 let kolem 6 % (v roce 1994 ještě činila 8 – 10 %), ale podle statistiky úřadu práce byla jen 1 %. Výmluvná je také podstatně vyšší míra nezaměstnanosti v případě chlapců. Koncem roku 1995 činil v Praze poměr míry nezaměstnanosti chlapců a dívek 8 % (VŠPS) : 2,9 % (úřady práce), v Západních Čechách (8,5 % : 5,6 %). V roce 1994 dosahoval v Praze tento poměr dokonce 12 – 13 % : 3 – 3,5 %. Je zřejmé, že v podmínkách umělého či skutečného nedostatku pracovních sil a široké palety volných míst (včetně příležitostných), mladí lidé – často podporovaní rodiči – nepociťují nutnost hledat stále zaměstnání prostřednictvím úřadů práce, ale v šetření se deklarují jako nezaměstnaní.

V Praze a západních Čechách – ekonomicky a polohově (turisticky) neatraktivnějších regionech země – je tedy docilováno největší difference mezi údaji VŠPS a úřadů práce jak v případě obecné míry nezaměstnanosti, tak především v případě skupiny mladých lidí (do 20 let věku). Tyto oblasti jsou charakterizovány vůbec největší nabídkou pracovních příležitostí, resp. volných pracovních míst a pestrou škálou možností obživy v šedé ekonomice.

V posledním období (1995–96) je nejhorší situace v severních Čechách, kde míra nezaměstnanosti věkové skupiny 15 – 19 let přesahuje podle VŠPS v průměru 30 % (podle úřadů práce však jen 17 %) a v případě mladých lidí do 25 let více než 13 % (8 %). Na severní Moravě se analogická čísla pohybují kolem 18 – 19 % (15 – 19 let) a 9 % (15 – 24 let).

Vycházíme-li z předpokladu, že reálná míra nezaměstnanosti (podle VŠPS) byla koncem roku 1995 v případě skupiny do 20 let v severních Čechách téměř 2x vyšší než podle údajů úřadu práce, pak v okresech Most a Teplice je asi polovina nejmladších účastníků trhu práce bez zaměstnání (podle úřadů

Tab. 1 – Srovnání míry nezaměstnanosti mladých lidí podle VŠPS a úřadů práce (31. 12. 1995, resp. zima 1995-96)

Region	MNEZ C		MNEZ M		MNEZ Ž		MNEZ C		MNEZ M		MNEZ Ž	
	15-19 let	ÚP VŠPS	15-19 let	ÚP VŠPS	15-19 let	ÚP VŠPS	15-24 let	ÚP VŠPS	15-24 let	ÚP VŠPS	15-24 let	ÚP VŠPS
Praha	1,3	5,8	1,1	8,1	1,4	2,9	0,5	3,2	0,4	3,0	0,5	3,5
Střední Čechy	7,0	7,9	5,4	6,8	9,3	9,5	4,1	4,6	3,0	3,9	5,5	5,3
Jižní Čechy	6,8	6,8	6,4	4,5	7,3	10,8	3,4	3,2	2,9	2,8	3,8	4,1
Západní Čechy	5,1	6,9	4,8	8,5	5,6	5,6	3,1	4,2	2,9	4,5	3,3	4,3
Severní Čechy	17,1	32,3	17,9	35,4	16,4	28,7	8,2	13,0	7,8	13,3	8,7	12,3
Východní Čechy	6,9	5,6	5,7	5,4	8,2	5,1	3,7	3,5	3,1	3,8	4,4	2,9
Jižní Morava	9,7	10,1	9,6	10,5	9,8	9,7	4,7	6,3	4,3	7,1	5,1	5,5
Severní Morava	17,5	18,7	17,7	13,5	17,3	24,6	7,7	8,9	7,5	8,6	8,0	9,3
ČR	9,8	12,4	9,3	11,6	10,5	13,2	4,9	6,3	4,5	6,4	5,4	6,2

MNEZ C – míra nezaměstnanosti celkem, M – muži, Ž – ženy, ÚP – úřad práce.

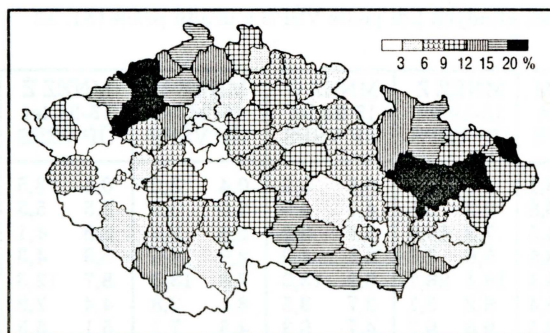
Pozn.: Nesrovnalosti údajů za VŠPS (viz východní Čechy) mohou signalizovat jeho nedostatky (může jít i o vliv zaokrouhlování). V případě žen a dívek ve východních Čechách, kde míra nezaměstnanosti podle VŠPS je nižší než podle úřadů práce, lze také uvažovat, zda se jedná o chybu šetření nebo o úmysl, kdy se ženy v rámci šetření nedeklarují jako nezaměstnané a přitom jsou registrovány na úřadech práce.

práce činila koncem roku 1995 míra nezaměstnanosti věkové skupiny 15 – 19 let v těchto okresech kolem 28 %, resp. 24 %). Na severní Moravě, kde poměr krajských průměrů činil jen 18,5 – 19 % (podle VŠPS) : 17,5 % (úřady práce), jsou nejpostiženějšími okresy Karviná a Nový Jičín (26 – 27 % míra nezaměstnanosti podle úřadů práce; reálná se tedy pohybuje kolem 30 %). Opět lze konstatovat, že polohově exponovanější severní Čechy skýtají lepší možnosti rozmanité (alternativní) obživy, případně vyjíždky za prací, než periferní severní Morava.

Severní Čechy jsou také jediným regionem, ve kterém absolutní počty nezaměstnaných ve věku 15 – 19 let převyšují počty nezaměstnaných ve věku 20 – 24 let.

Zajímavé je také srovnání míry nezaměstnanosti chlapců a dívek na severní Moravě a na severu Čech, kde opět vystupuje do popředí fenomén lepší polohy a etnické skladby (jde zejména o Romy). V severních Čechách totiž vyšší míru nezaměstnanosti vykazují „bezstarostnější a v alternativních až ilegálních aktivitách podnikavější“ chlapci než dívky, zatímco na severní Moravě je úroveň míry nezaměstnanosti dívek podle VŠPS téměř 2x vyšší než v případě chlapců. V okrese Most se oficiální míra nezaměstnanosti chlapců pohybuje kolem jedné třetiny (v případě dívek je nejvyšší v Teplicích – kolem 24 %), na severní Moravě vykazuje 30% míru nezaměstnanosti (podle úřadu práce) okres Karviná (chlapci) a Nový Jičín (dívky). Nezaměstnanost mladých i celková nezaměstnanost se v regionech, které neskytají širší a rozmanitější možnosti podnikatelských i jiných aktivit, vyvíjí podle obvyklejšího sociálního vzorce či modelu – vyšší výdělky mužů vedou k vyšší nezaměstnanosti žen.

Vzhledem k uvedeným skutečnostem a poznatkům o vzdělanostní struktuře (viz dále), lze předpokládat, že v pánevních okresech severních Čech jedna polovina až třetina čerstvých absolventů učňovských oborů a základních škol byla ve sledovaném období ve stavu nezaměstnaných. Tato skutečnost může v případě dlouhodobé reprodukce situace vést k intenzifikaci sociálně patologického chování postižených skupin mladých lidí a pravděpodobně k větším

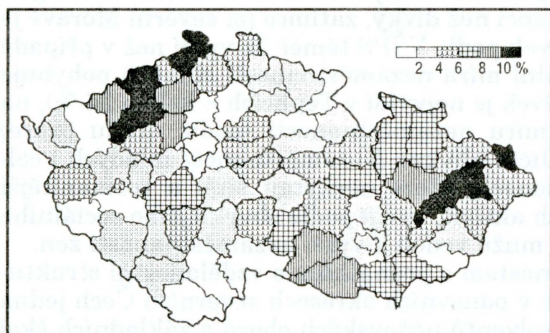
Obr. 3 – Míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivního obyvatelstva věkové skupiny 15 – 19 let (podle úřadů práce k 31. 12. 1995).

tenzivnější využívání služeb úřadů práce i podpory v nezaměstnanosti (může však také jít o chybu šetření).

Pokud budeme hodnotit míru nezaměstnanosti mladých podle západních standardů, tedy ve věkové skupině do 25 let, což je metodicky správnější, neboť ve věku do 20 let většina mladých ještě není ekonomicky aktivní, pak dojde k výraznému poklesu její úrovně. Pouze v severních Čechách převyšuje míra nezaměstnanosti této věkové skupiny 10 % (13 % koncem roku 1995).

V rámci Evropy (mimo SNS) se nezaměstnanost mladých lidí do 25 let až donedávna pohybovala pod touto hranicí jen ve starých spolkových zemích Německa. V naprosté většině zemí Evropské unie však převyšuje 20 %, na jihu Evropy 30 i 40 %. Na severní Moravě, která byla nezaměstnaností mladých postižena nejdříve a nejvíce, klesla míra nezaměstnanosti této skupiny koncem roku 1995 již pod 9 %. Ještě o rok dříve činila 11 % a na přelomu roku 1991 a 1992 se pohybovala kolem 15 %. V okrese Šumperk dosahovala téměř 25 % (Kostelecký 1994).

Na úrovni okresů se nejvyšší reálná míra nezaměstnanosti vyskytuje v okresech Most (13,5 % podle úřadu práce a kolem 22 % na základě odhadu opírajícího se o skutečnost, že podle VŠPS byla v severních Čechách úroveň nezaměstnanosti této věkové skupiny v zimě 1995-96 téměř o 60 % vyšší než podle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí ČR), Louny (11,5 %, resp. 18 – 19 %), Teplice (11 %, resp. 17 – 18 %), Nový Jičín a Karviná (10 – 10,5 %, resp. 11 – 12 %).

Obr. 4 – Míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivního obyvatelstva věkové skupiny 15 – 24 let (podle úřadů práce k 31. 12. 1995).

vyvolaným nákladům na řešení jeho negativních důsledků.

Signifikantní jsou v tomto ohledu také minimální rozdíly v počtu nezaměstnaných podle VŠPS a úřadů práce v jižních Čechách s tradičně nejnižší intenzitou sociálně patologických jevů. Ve východních Čechách je dokonce míra nezaměstnanosti 15 – 19letých podle VŠPS nižší než podle údajů úřadu práce, což dokumentuje nejen zmíněnou podnikatelskou vitalitu a kulturní (vzdělanostní) vyspělost tohoto regionu, ale také in-

Evropsky nejnižších hodnot dosahuje nezaměstnanost mladých lidí v Praze, jižních a východních Čechách (3 – 3,5 %).

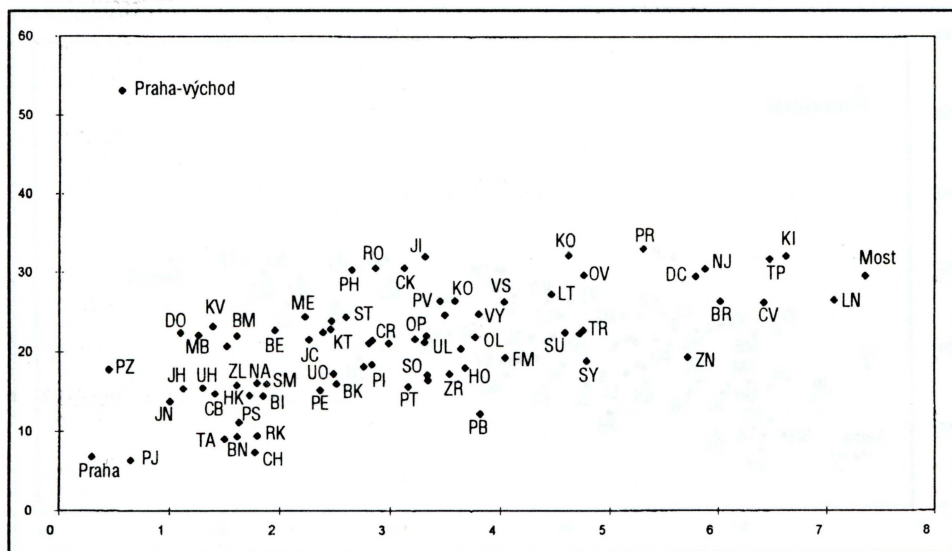
Statistika a problematika nezaměstnaných mladých lidí úzce souvisí s vývojem situace čerstvých absolventů škol (jedná se o nezaměstnané, kteří v minulých dvou letech absolvovali jakoukoli školu a přitom nebyli ještě zaměstnáni) na trhu práce. V průměru tvoří ko-

lem 15 % všech nezaměstnaných. Regionální rozdíly nejsou příliš významné: rozpětí 5,5 % (Louny) až 22 % (Hodonín) a nenaznačují prakticky žádné zájmové konsekvence.

Zejména v tisku se někdy setkáváme s tvrzením, že silně ohroženou skupinu představují také pracující starší 50 let, resp. v období před odchodem do důchodu. V případě České republiky to rozhodně neplatí. Míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivních obyvatel ve věku 50 – 59 je nižší než průměrná míra nezaměstnanosti, přičemž ve skupině 55 – 59 je nižší (1,9 % podle úřadů práce a 2,3 % podle VŠPS), než ve skupině 50 – 54 let (2,6 %, resp. 2,0 %). Regionální rozdíly nejsou příliš významné. Nejvyšších hodnot podle úřadů práce dosahovala koncem roku 1995 míra nezaměstnanosti uvedených skupin v zemědělských okresech: Znojmo (téměř 7 %), Třebíč, Bruntál (kolem 6 %), Louny a Břeclav (5 – 6 %). VŠPS, jehož výsledky budou však na této úrovni členění zatíženy větší chybou, přece jen odhaluje v severních Čechách vyšší míru postižení skupiny 55 – 59 let (jedná se vesměs o muže), která vykazuje míru nezaměstnanosti kolem 8 %.

Dlouhodobá nezaměstnanost

Jedním z nejvýznamnějších ukazatelů nezaměstnanosti a její závažnosti je podíl dlouhodobě nezaměstnaných, tj. nezaměstnaných déle než jeden rok. I v tomto ohledu vykazuje Česká republika lepší parametry než většina západoevropských i transformujících se zemí, když podle statistiky úřadů práce až donedávna tato skupina nezaměstnaných tvořila 15 – 20 % a podle VŠPS kolem 30 % počtu nezaměstnaných. V jiných zemích Evropy se běžně pohybuje kolem 50 % (4). Podíl dlouhodobě nezaměstnaných se však podle obou zdrojů neustále zvyšuje a vzhledem k tomu, že se zvyšuje i podíl nezaměstnaných

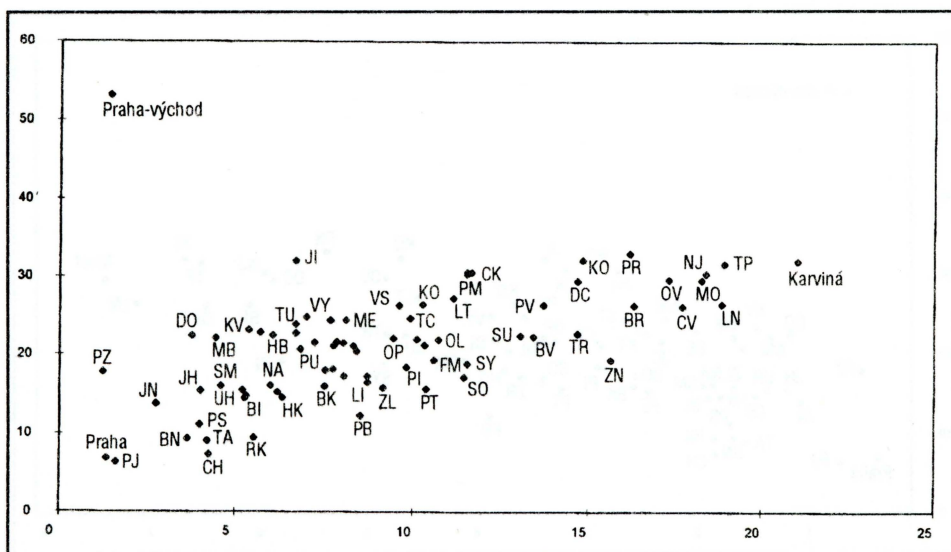
Obr. 5 – Dlouhodobá nezaměstnanost a míra nezaměstnanosti. Osa x – míra nezaměstnanosti celkem (podle úřadů práce, v %); osa y – podíl nezaměstnaných déle než jeden rok na celkovém počtu nezaměstnaných (v %).

déle než 2 roky (blíží se 20 %), změna tendence není pravděpodobná. Zkušeností zemí s vyspělou tržní ekonomikou a v současnosti i zemí s přechodovou ekonomikou dokazují, že existuje souvislost mezi obecnou mírou nezaměstnanosti a délkou jejího trvání: čím vyšší míra nezaměstnanosti, tím vyšší podíl dlouhodobě nezaměstnaných (4). Také v rámci České republiky lze tuto závislost vysledovat ($r = 0,456$ při 95% hladině spolehlivosti – viz obr. 5), i když rozdíly na úrovni regionů (bývalých krajů) ani okresů nejsou příliš významné. Pravidlem je, že okresy se zanedbatelnou mírou nezaměstnanosti mají také nízký podíl dlouhodobě nezaměstnaných.

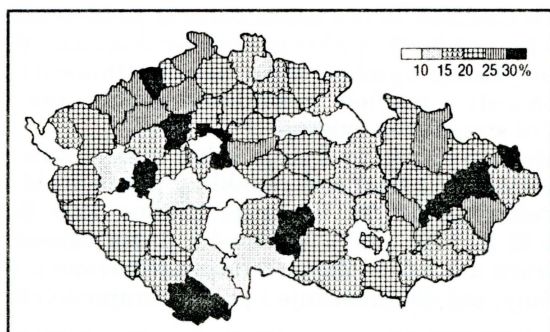
Trvalou výjimku představuje okres Praha-východ, kde dlouhodobě nezaměstnaní tvoří již více než 3 roky kolem 50 % všech nezaměstnaných. Jedná se vesměs o ženy (představují 95 % dlouhodobě nezaměstnaných) pečující o malé děti a zároveň částečně zdravotně či profesně handicapované, které nemohou dojíždět za prací do Prahy. Statisticky není tento extrém významný, jedná se asi o stovku obyvatel při míře nezaměstnanosti kolem 1 %.

Zajímavý kontrast poskytuje srovnání okresů Plzeň-město (30 % podle úřadu práce) a Plzeň-jih (6 %), kdy v případě západočeské metropole vysoký podíl dlouhodobě nezaměstnaných jde především na vrub již dříve propouštěných zaměstnanců Škody Plzeň (dondávna počtem zaměstnanců největší průmyslový podnik země, který již od začátku transformace vykazuje razantní snahu po restrukturalizaci a zefektivnění výroby).

Údaje o délce nezaměstnanosti podle věku a vzdělání nejsou k dispozici, ale z korelační analýzy je zřejmé, že dlouhodobou nezaměstnaností jsou více postiženi obyvatelé s nízkým vzděláním, resp. bez kvalifikace ($r = 0,506$, viz obr. 6), mladí ve věku 20 – 24 let (korelační koeficient pro skupinu ekonomicky aktivního obyvatelstva ve věkové skupině 15 – 24 let činí 0,473, ale pro skupinu 15 – 19 let 0,438) a ženy ($r = 0,475$, v případě mužů činí korelační koeficient 0,419).

Obr. 6 – Dlouhodobá nezaměstnanost a úroveň vzdělání. Osa x – míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivního obyvatelstva se základním vzděláním a bez vzdělání (v %); osa y – podíl nezaměstnaných déle než jeden rok na celkovém počtu nezaměstnaných (v %).

Obr. 7 – Dlouhodobá nezaměstnanost – podíl osob nezaměstnaných déle než jeden rok na celkovém počtu nezaměstnaných (podle úřadů práce k 31. 12. 1995).

Také v případě dlouhodobé nezaměstnanosti jsou údaje pocházející z VŠPS podstatně vyšší a podle nich se podíl dlouhodobě nezaměstnaných na republikové úrovni pohybuje v současnosti kolem jedné třetiny. Je tedy opět asi o třetinu vyšší než podle statistiky úřadů práce. Regionální rozdíly jsou v tomto ohledu malé. Pouze střední Čechy na jedné straně (téměř 50 %, přičemž zejména v souvislosti s propouštěním z Poldi Kladno převýšil podíl mužů zastoupení dlouhodobě nezaměstnaných žen) a jižní

Morava na straně druhé (23 %) se významněji vzdalují průměru. V Praze pak podíl dlouhodobě nezaměstnaných ve skutečnosti přesáhl koncem roku 1995 25 % (podle úřadů práce jen necelých 7 %), když v předchozím období docházelo k velkým zvrátům v zastoupení dlouhodobě nezaměstnaných mužů a žen (při nízkých počtech nezaměstnaných nejsou takové změny nic neobvyklého).

Nezaměstnanost podle úrovně dosaženého vzdělání

Regionální obraz nezaměstnaných podle stupně dosaženého vzdělání vykresluje zcela pochopitelné souvislosti. Kalkulace přesné míry nezaměstnanosti všech vzdělanostních kategorií na úrovni okresů je problematická, ale i regionální diference podílu nekvalifikovaných pracovních sil (tj. nezaměstnaných se základním vzděláním a bez dokončeného základního vzdělání) poskytují relevantní informaci.

Tento obraz odráží hospodářskou a zejména sociální a etnickou strukturu okresů. Nejvyšší podíl nezaměstnaných se základním vzděláním a bez dokončeného základního vzdělání vykazují okresy se zvýšenou koncentrací nepůvodní populace (Sudety nově osídlené Romy, ale také Slováci aj.) a sociálně patologických jevů, případně okresy se zvýšenou fluktuací obyvatel. V okrese

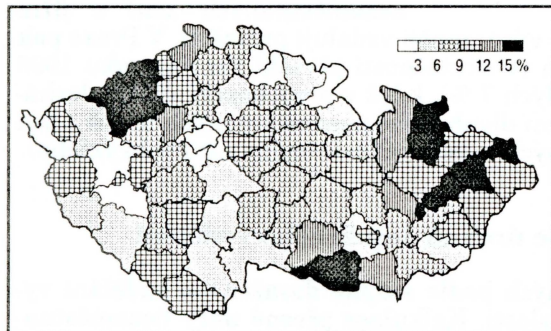
Tab. 2 – Vývoj dlouhodobé nezaměstnanosti podle VŠPS

Region	zima 1993-94			zima 1994-95			zima 1995-96		
	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy
Praha	9 %	11 %	7 %	18 %	7 %	32 %	26 %	25 %	27 %
střední Čechy	24 %	21 %	26 %	32 %	24 %	36 %	47 %	48 %	47 %
jižní Čechy	12 %	9 %	15 %	17 %	15 %	18 %	28 %	28 %	28 %
západní Čechy	21 %	15 %	25 %	25 %	28 %	23 %	24 %	28 %	21 %
severní Čechy	25 %	21 %	28 %	26 %	29 %	23 %	41 %	40 %	42 %
východní Čechy	13 %	15 %	11 %	31 %	34 %	28 %	29 %	30 %	29 %
jižní Morava	16 %	14 %	18 %	17 %	15 %	19 %	23 %	19 %	27 %
severní Morava	22 %	25 %	20 %	34 %	33 %	35 %	38 %	37 %	40 %
ČR	19 %	18 %	20 %	27 %	26 %	28 %	34 %	33 %	35 %

Český Krumlov a v celých severních Čechách se tyto nezaměstnaní podílejí na celkovém počtu nezaměstnaných více než 50 %, v okrese Sokolov dokonce 70 %. I když dva uvedené okresy nevykazují vysokou míru nezaměstnanosti, souvislost mezi mírou nezaměstnanosti a podílem nekvalifikovaných nezaměstnaných, resp. jejich kvalifikační strukturou existuje ($r = 0,290$).

Pozoruhodné je, že mezi nezaměstnanými se vyskytuje velmi málo obyvatel bez ukončeného základního vzdělání. V rámci celé republiky pouze v případě dvou okresů jejich podíl překračuje 10 %: V okrese Kladno 12,5 % a v okrese Sokolov dokonce 29 % (k 31. 12. 1995). V žádném jiném okrese však již podíl této skupiny nepřekročil ani 3,5 %. Zájem o nekvalifikované síly na neatraktivní práci je stále silný, což dokumentuje i příliv ukrajinských dělníků.

V uvedených okresech a dalších převážně problémových oblastech s vysokou koncentrací odvětví těžkého průmyslu i vysokým podílem zemědělského obyvatelstva dosahuje podíl nezaměstnaných s učňovským vzděláním, základním vzděláním a bez dokončeného vzdělání kolem 80 %, v případě Sokolova dokonce více než 90 %.

Obr. 8 – Míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivního obyvatelstva se základním vzděláním a bez vzdělání (podle úřadů práce k 31. 12. 1995).

Rozdíly v podílu nezaměstnaných se středoškolským vzděláním nejsou významné, lze pouze konstatovat mírné zvyšování jejich podílu na celkovém počtu nezaměstnaných s rostoucím regionálním významem města. Podobně je tomu i v případě vysokoškolsky vzdělaných obyvatel: vyšších hodnot dosahuje podíl nezaměstnaných s vysokoškolským vzděláním v Praze (10 %) a v Brně (7,5 %). Tato skutečnost je ovšem dána pouze vyšší koncentrací obyvatel této skupiny v obou městech. Přitom se jedná vesměs o nezaměstnané, kteří si prostřednictvím úřadů práce zjišťují možnosti dalších pracovních příležitostí.

Důležitějším ukazatelem je ovšem specifická míra nezaměstnanosti práce-schopných obyvatel podle stupně dosaženého vzdělání nezaměstnaných. Již z předchozího textu vyplývá, že nejvyšší míru nezaměstnanosti bude vykazovat skupina obyvatel s nejnižším, tedy základním vzděláním a bez dokončeného vzdělání (Širovátka 1996). Koncem roku 1995 bylo v České republice v rámci této skupiny bez práce více než 10 % obyvatel (VŠPS). Nejvíce jsou nezaměstnaností postiženi nekvalifikovaní obyvatelé severních Čech (18% míra nezaměstnanosti), přičemž v některých pánevních okresech by měla míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivních obyvatel, kteří mají pouze základní vzdělání (nebo jsou bez vzdělání), dosahovat 30 %. V okrese Sokolov jsou nezaměstnaní pravděpodobně téměř všichni obyvatelé bez dokončeného vzdělání (jedná se vesměs o Romy). Podobná situace je na Kladně.

V této souvislosti je nutné poukázat na rozporné údaje a problém, který v této oblasti přináší srovnání údajů z VŠPS a úřadů práce. Teoretický předpoklad potvrzovaný praxí, který říká, že počet nezaměstnaných podle VŠPS je vyšší než počet oficiálně registrovaných nezaměstnaných, v případě nezaměstnaných se základním vzděláním a bez vzdělání přestává platit. Na Mo-

rayě totiž úřady práce registrují více nezaměstnaných této kategorie než VŠPS.

Jestliže v Čechách s výjimkou západních je situace standardní a v severních Čechách poměr míry nezaměstnanosti nekvalifikovaných osob podle VŠPS a úřadů práce dosahuje 18 % : 13,5 %, pak na Moravě je tomu právě naopak: na jižní Moravě činil tento poměr koncem roku 1995 5,8 % : 9,3 %, na severní 12 % : 14,8 %. Tento regionální nesoulad příliš nepodporuje možné vysvětlení, že při šetření o svém vzdělání dotazovaní nevyprávějí pravdivě, jde tedy spíše o chybu v rámci šetření.

Na rozdíl od kategorií obyvatel s vyšším stupněm vzdělání se míra nezaměstnanosti nekvalifikované pracovní síly v průběhu času zvyšuje, což je způsobeno výrazným úbytkem počtu ekonomicky aktivních obyvatel se základním vzděláním a bez vzdělání a celkovým vzrůstem vzdělanosti populace, který se projevil od data sčítání.

Je zřejmé, že nejvyšší míru nezaměstnanosti by vykazala skupina obyvatel bez vzdělání, resp. bez dokončené základní školy. Při malých absolutních číslech v rámci VŠPS lze při sledování této skupiny vycházet pouze ze sčítání v roce 1991, které však v tomto ohledu poskytuje v případě některých okresů zjevně chybné údaje. Např. počet ekonomicky aktivních obyvatel bez vzdělání (včetně nezjištěných) za okres Kladno je přibližně 5x nižší než počet nezaměstnaných této kategorie registrovaných na úřadě práce v následujících letech.

Již v případě vyučených obyvatel míra nezaměstnanosti prudce klesá (na úrovni republiky činila koncem roku 1995 jen 3,4 %), i když podíl této skupiny na celkovém počtu nezaměstnaných je značný (42 %). Regionální rozdíly nejsou příliš významné, nejvyšší úrovně nezaměstnanosti vykazují okresy s hospodářskou základnou deformovanou předimenzovaným těžkým průmyslem v severních Čechách a na severní Moravě (nikde však nedosahuje ani 10 %).

Specifická nezaměstnanost obyvatel s vyšším, tj. středoškolským a vysokoškolským vzděláním je nízká (méně než 2 %, resp. 0,5 %). Regionální rozdíly na této úrovni míry nezaměstnanosti nemohou být příliš významné, pouze v problémových okresech severních Čech se míra nezaměstnanosti obyvatel se středoškolským vzděláním blíží 5 %. Pravidlem je poněkud vyšší míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivních obyvatel s úplným středním všeobecným vzděláním než v případě práceschopných obyvatel s úplným středním odborným vzděláním. Podle některých zdrojů (Hálek 1995) patří také absolventi gymnázií ke skupinám na trhu práce hůře umístitelným.

Nezaměstnanost tradičně více postihuje dělníky a méně kvalifikovanou pracovní sílu. V současnosti tvoří dělníci téměř 70 % všech nezaměstnaných (68 % na konci roku 1995), přičemž jejich podíl na celkovém počtu nezaměstnaných se v čase pomalu, ale neustále zvyšuje, což vzhledem k předimenzované výrobní sféře a postupující restrukturalizaci hospodářství není nic překvapivého. Nejvyšší podíl nezaměstnaných dělníků se vyskytuje v nejprůmyslovějších oblastech a zároveň v okresech s vyšší koncentrací méně vzdělané populace: Louny (83 %), Karviná (81 %), Sokolov (80,5 %), Chomutov, Český Krumlov a Bruntál.

Zcela jiná je situace v Praze, kde je pocíťován nedostatek řady dělnických profesí (dělníci tvoří v současnosti méně než 40 % nezaměstnaných a v roce 1994 to bylo dokonce jen 20 %). Také v dalších velkých městech jako je Hradec Králové, Pardubice, Brno, ale poněkud překvapivě i v okrese Nymburk a Děčín na ně na přelomu roku 1995 a 1996 připadalo méně než polovina nezaměstnaných.

Nezaměstnanost Romů

Romové sice představují patrně nejrizikovější skupinu obyvatel na trhu práce, ale nelze říci, že by zásadně zvyšovali celkovou míru nezaměstnanosti. I když úplné údaje o počtu nezaměstnaných Romů za všechny okresy nejsou k dispozici (údaje nejsou povinně sledovány), lze z těch disponibilních odhadnout, že podíl Romů na průměrné míře nezaměstnanosti České republiky se pohybuje kolem 10 % (na Slovensku pak kolem 15 %). Regionální rozdíly jsou ovšem veliké. Romové představují více než třetinu všech nezaměstnaných okresu Sokolov (37 % koncem roku 1995) a více než 25 % v dalších okresech severních Čech (Ústí nad Labem., Most a Chomutov), ale také v Brně. Pro Kladno a Ostravu nejsou údaje k dispozici, ale lze předpokládat, že tyto okresy budou vykazovat srovnatelné hodnoty. Na základě dat o nezaměstnanosti mladých lidí a obyvatel bez kvalifikace lze také předpokládat, že většina mladých Romů a Romů bez vzdělání, resp. s nedokončeným vzděláním je v uvedených okresech bez práce. Nutno ovšem podotknout, že značná část z nich o skutečnou práci nemá zájem. Přestože nejsou k dispozici ani přesné údaje o počtu ekonomicky aktivních Romů, jejich míra nezaměstnanosti se odhaduje na 25 %, přičemž většina z nich je nezaměstnána dlouhodobě (Sirovátka, Rezníček 1996).

Nezaměstnanost obyvatel se změnou pracovní schopnosti

Specifický problém představuje nezaměstnanost osob se změnou pracovní schopností (převážně invalidů), kteří v celorepublikovém průměru tvoří 15 % celkového počtu nezaměstnaných. Míra nezaměstnanosti této skupiny obyvatel, která by měla být zákonem chráněna, se pohybuje kolem stejné hodnoty (Sirovátka 1996). I když regionální (meziokresní) rozdíly nejsou významné, lze přece jen vystopovat, že vyšší podíl tvoří zdravotně postižení občané v okresech s celkově nižší až zanedbatelnou mírou nezaměstnanosti (Praha-západ 34 %, Domažlice, Jindřichův Hradec, Uherské Hradiště), tj. tam, kde pro zdravého člověka není problém získat zaměstnání, resp. vyvíjet soukromopodnikatelskou aktivitu.

Závěr

Nezaměstnanost nepředstavuje v České republice v současnosti vážný problém. Stav, při kterém se míra nezaměstnanosti pohybuje pod hranicí 3 až 5 % je ve vyspělých zemích považován za plnou zaměstnanost. Dokonce se tato výše (3 – 5 %) ztotožňuje s tou částí průběžně schopného obyvatelstva, která o skutečnou práci nejeví zájem. Vzhledem k tomu, že nejvyšší úroveň nezaměstnanosti se vyskytuje v oblastech s vyšším podílem méně vzdělané a flexibilní populace, které obvykle charakterizuje právě zvýšený podíl dobrovolně nepracujících, nelze ani o těchto oblastech hovořit – co se týče míry nezaměstnanosti – jako o regionech problémových. A to přesto, že z řady jiných důvodů tyto regiony problémové oblasti skutečně reprezentují (Kostelecký 1994).

V tomto světle a u vědomí situace v okolních zemích lze s určitou rezervou za problémové považovat jen některé skupiny ekonomicky aktivního obyvatelstva a to ještě jen v některých regionech. Jedná se o následující skupiny: ekonomicky aktivní obyvatelstvo ve věku 15 – 19 let, obyvatelstvo bez kvalifi-

kace (se základním vzděláním a bez vzdělání) a osoby se změněnou pracovní schopností. Z hlediska regionálního pak za problémové – zejména perspektivně – můžeme považovat pouze regiony pánevních okresů severních Čech (včetně Děčína) a Ostravska, resp. periferní severní Moravy.

I když míra nezaměstnanosti nejmladší věkové skupiny na trhu práce (kolem 20 % a více), kterou uvedené oblasti vykazují, se může zdát vysoká, je nutné si uvědomit, že již následující početně mnohem silnější věková skupina 20 – 24 let vykazuje míru nezaměstnanosti srovnatelnou s celkovou (obecnou) mírou nezaměstnanosti (kolem 3 %). Mladí lidé jsou tedy nezaměstnaní vesměs po krátkou dobu – přechodně. Problémy nastávají tam, kde se dlouhodobá nezaměstnanost stále reprodukuje a její délka prodlužuje.

I když nezaměstnanost žen je významně vyšší než v případě mužů, vzhledem ke struktuře průmyslové základny a zmíněné restrukturalizaci, a stejně tak vzhledem k relativně stále dobrým podmínkám rozvoje terciární sféry, není příliš pravděpodobné velké prohlubování diferencí mezi pohlavími. Ženy však budou – za situace neexistence trhu s byty – patrně stále více limitovány nižší pracovní mobilitou z důvodů péče o děti.

Tradičně všude na světě trpí nejvyšší nezaměstnaností lidé bez kvalifikace a bez vzdělání. Vzhledem k tomu, že se jejich počet i podíl od data sčítání významně snížil, musí se míra nezaměstnanosti této skupiny obyvatel zákonitě zvyšovat. Regionálně se oblasti (okresy), které vykazují nejvyšší míru nezaměstnanosti obyvatel s nejnižším vzděláním, kryjí s oblastmi zvýšeného podílu nepůvodní a romské populace (oblasti dosídlené po odsunu Němců). Se zvyšující se kvalifikací a vzděláním klesá míra nezaměstnanosti, což platí zejména pro problémové regiony.

Vzhledem k nízkému podílu dlouhodobě nezaměstnaných na celkovém počtu nezaměstnaných lze předpokládat, že většinu dlouhodobě nezaměstnaných občanů, představují osoby nejhůře umístitelné na trhu práce (vesměs invalidé a jinak handicapovaní občané, případně ženy s malými dětmi) a osoby, které ve skutečnosti nejeví o práci zájem.

Regionální diference míry nezaměstnanosti uvedených skupin ekonomicky aktivních obyvatel jsou značné, největší pak u nejmladších osob (čerstvých absolventů základních škol a učilišť) a osob s nejnižším vzděláním. Výjimku představují osoby se změněnou pracovní schopností, které jsou nezaměstnaností postiženy plošně. K velkým diferencím na úrovni okresů přispívá nízká mobilita pracovní síly způsobená nedostatkem bytů. Ten ve smyslu vyšší míry nezaměstnanosti ovlivňuje nejvíce právě sledované skupiny osob – mladé lidi, ženy s malými dětmi a invalidy. Regionální variabilita většiny charakteristik nezaměstnanosti se dlouhodobě spíše zvětšuje nebo alespoň udržuje, přestože dochází k poklesu celkové míry nezaměstnanosti i některých specifických měr. Tento jev však způsobuje zejména zvyšování počtu okresů se zanedbatelnou nezaměstnaností.

Literatura:

- BARANCOVÁ, H. (1993): Problémy dlhodobej nezamestnanosti – nová sociálna otázka. Práce a mzda, č. 12-13.
- HÁJEK, M. a kol. (1995): A Macroeconomic Analysis of the Czech Economy (1990-1994). Praha, Česká národní banka, Institut ekonomie.
- HÁLEK, I. (1995): Vyučení hledají zaměstnání. Národní hospodářství, č. 10.
- HOLUB, A. (1994): Vzestup nezaměstnanosti ve světové ekonomice a tzv. český paradox. Politická ekonomie, č. 6, s. 762-772.

- KALINOVÁ, L. (1995): Regionální problémy nezaměstnanosti mládeže. *Mládež, společnost, stát*, č. 3.
- KOSTELECKÝ, T. (1994): Regionální diference sociálních problémů v České republice. *Sociologický ústav AV ČR*.
- LEITMANOVÁ, I. (1995): Nezaměstnanost a její souvislosti. *Práce a mzda*, č. 10.
- MAREŠ, P., RABUŠIC, L. (1994): Nezaměstnanost v České republice na počátku devadesátých let v regionálním pohledu. *Politická ekonomie*, č. 4, s. 475-498.
- MATOUŠKOVÁ, M., MEJSTRÍK, B., MAKALOUŠ, I. (1994): Výběrové šetření pracovních sil v České republice. *Statistika 5, ČSÚ, Praha*, s. 193-203.
- MEJSTRÍK, B. (1995): Výsledky výběrového šetření pracovních sil v České republice. *Statistika 8-9, ČSÚ, Praha*, s. 368-384.
- MOŽNÝ, I. (1994): Pokus o mimoekonomické vysvětlení současné plné zaměstnanosti v České republice. *Sociologický časopis*, č. 4, s. 463-473.
- RABUŠIC, L., MAREŠ, P. (1994): Regionální nezaměstnanost v České republice. Závěrečná zpráva "Research Support Scheme of the Central European University in Prague", Brno.
- RIEVAJOVÁ, E. (1995): Typy nezaměstnanosti a měření nezaměstnanosti. *Práce a mzda*, č. 3.
- SIROVÁTKA, T. (1996): K úloze a perspektivám politiky pracovního trhu v České republice. *Politická ekonomie*, č. 1, s. 25-36.
- ŠVEJNAR, J., TERRELL, K., MUNICH, D., STRAPEC, M. (1994): Explaining Unemployment Dynamics in the Czech and Slovak Republics. *CERGE-EI (working paper 60)*, Praha.
- TOMEŠ, J. (1996): Vývoj regionálních rozdílů v nezaměstnanosti jako indikátor transformačních změn. In: *Hámp, M. (ed): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PpF UK, Praha*, s. 255-301.
- VITURKA, M. (1995): Základní faktory diference regionálních pracovních trhů v ČR. *Cahiers du CeFRes, No. 9, Území v procesu změn*, s. 29-40.
- VODIČKA, J., WEIGL, J., JANÁČEK, K. (1994): Proč je naše míra nezaměstnanosti tak nízká? *Česká společnost ekonomická, Praha*.

Statistické zdroje:

1. Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 1995, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha, 1996.
2. Bezrobocie rejestrowane w Polsce I – IV kwartał 1995. GUS, Warszawa 1996.
3. Ekonomická aktivita, zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice v letech 1990 – 1993. Zprávy a rozbor, ČSÚ, Praha, 1994.
4. The growing problem of long-term unemployment. *Employment in Europe. Employment observatory, Central & Eastern Europe*, No. 8 November 1995, EC, Brussels.
5. Czech republic 1996 OECD survey. *OECD 1996*, Paris.
6. Unemployment in the regions of the European Union in 1994. *Statistics in Focus, Regions 1995*, No. 2, Eurostat, Luxembourg.
7. Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil. Prosinec až únor 1993, 1994 a 1995, ČSÚ, Praha.
8. Uchazeči o zaměstnání a volná pracovní místa. Měsíční a čtvrtletní statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí. 1991-1996, Praha.

S u m m a r y

SPECIFIC UNEMPLOYMENT IN REGIONAL COMPARISON

Regional variations of specific unemployment, unlike the general unemployment rate, have been so far largely ignored by most geographers.

Comparison of data from two different sources – labour force surveys (ILO definition) and labour offices (registered unemployment) is the base for analysing regional disparities and development of specific unemployment rates.

Women's unemployment rate is two to three times higher than men's unemployment rate. Regional disparities of women's unemployment rate, however, are lower than that of men. Women are affected by the unemployment more generally.

Young people under 20 (25) years respectively represent a vulnerable group on the labour market. Regional differences (by districts) are significant. High unemployment rate (over 20 %) of young people has been recorded in declining industrial districts with less qualified population, social problems and generally high structural unemployment.

The part of population with primary education only or without education shows the highest unemployment rate. In some regions almost one half of such people have no job. Gypsies prevail within them; they represent the most problematic group on the labour market.

Gypsies and other persons with limited mobility and limited chances to get a job (disabled, women looking after small children) are also most affected by long-term unemployment.

Significant regional disparities of specific unemployment rate represent a typical feature of unemployment in the Czech Republic. They indicate regions where social problems already exist or can occur in future.

Fig. 1 – General unemployment rate. Estimate based on a periodic labour force survey (December 31, 1995).

Fig. 2 – Women's unemployment rate. Estimate based on a periodic labour force survey (December 31, 1995).

Fig. 3 – Unemployment rate of economically active population, age group 15-19 years. Source: Labour offices, December 31, 1995.

Fig. 4 – Unemployment rate of economically active population, age group 15-24 years. Source: Labour offices, December 31, 1995.

Fig. 5 – Long-term unemployment and general unemployment. Axis x – general unemployment (in %; source: labour offices); axis y – percentage of people unemployed more than one year from all unemployed.

Fig. 6 – Long-term unemployment and educational level. Axis x – unemployment rate of economically active population with primary education only and with no education (in %); axis y – percentage of people unemployed more than one year from all unemployed.

Fig. 7 – Long-term unemployment – percentage of people unemployed more than one year from all unemployed. Source: Labour offices, December 31, 1995.

Fig. 8 – Unemployment rate of economically active population with primary education only and with no education. Source: Labour offices, December 1995.

(Pracoviště autora: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Na Slupi 14, 128 00 Praha 2.)

Do redakce došlo 6. 9. 1996

Lektorovali Jiří Blažek a Libor Krajíček

KATEŘINA BATELKOVÁ, JAROMÍR KOLEJKA, JAN POKORNÝ

HORŇÁCKO – KRAJINNÁ SYNTÉZA A GIS PŘI HODNOCENÍ PŘÍRODNÍ KRAJINY PRO PLÁNOVÁNÍ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

K. Batelková, J. Kolečka, J. Pokorný: *Landscape Synthesis and Geographical Information Systems as Part of Natural Landscape Assessment for Regional Planning: Case Study Hornácko*. – *Geografie-Sborník ČGS*, 101, 4, pp. 296 – 309 (1996). – The landscape synthesis concept combined with GIS technology has been applied as a method supporting the economic revitalization of the Hornácko region in White Carpathians, East Moravia. Homogenous natural landscape units (geosystems) have been examined by means of purpose oriented evaluation of nine „new“ and „old“ functions. Territorial reserves for each function have been identified. The best suitable function has been selected for each geosystem as well as the respective areal reserve. The proposed pattern of land-use changes serves as a forecast of the optimal landscape development.

KEY WORDS: landscape synthesis – GIS – nature assessment – land-use forecast.

1. Krajinná syntéza jako logická metodologie účelového hodnocení krajiny

Přírodní podmínky patří mezi rozhodující faktory ovlivňující výběr a rozmístění ekonomických a mimoekonomických aktivit člověka v krajině. Vlastní proces změn hospodářského využívání krajiny je sekvencí na sebe navazujících a částečně se překrývajících pochodů inovace, adaptace a strukturalizace (Žigrai 1983). Tyto procesy působí na formování funkční prostorové struktury krajiny.

Cílevědomé projektování optimálního rozmístění funkcí v krajině na vědeckém základě je předmětem geoekologického programu zvaného „krajinná syntéza“. Současné technické prostředky, zejména digitální technologie umožňující pořizování, zpracování a reprodukci velkých objemů informace, představují nové možnosti pro tvůrčí uplatnění principů krajinných syntéz. Jejich uplatnění je možné také proto, že jsou relativně úspěšně formalizovatelné a že je – i přes jisté obtíže se zaváděním kvantifikace do krajiny – maximálně zaručeno objektivní jednotné zpracování dat v reálném čase. To je nezbytným předpokladem pro variantní prezentaci geografické produkce, která je stále více potřebná v procesu restrukturalizace hospodaření v krajině.

Krajinná syntéza (Drdoš 1982) představuje tvorbu a hodnocení integrovaných poznatků o krajině. Sestává ze dvou složek:

- a) Krajinná diagnóza – zabývá se zjišťováním přírodní a současné krajinné struktury, jejich hospodářských možností, tj. krajinným potenciálem a porovnáváním skutečného využití krajiny s jejími možnostmi.
- b) Krajinná prognóza – znamená předpověď budoucího stavu krajiny pod vlivem očekávaných změn.

Zájmové území Hornácka, kde principy krajinné syntézy byly aplikovány s využitím technologií geografického informačního systému (dále GIS), patří mezi problémové regiony, postižené mj. vznikem nedaleké státní hranice po rozpadu Československa. Je zde zapotřebí přehodnotit dosavadní využití prostoru a posoudit také přírodní předpoklady pro rozšíření, přemístění a případně zavedení nových aktivit, které by mohly přinést hospodářské oživení. Samo o sobě však kladné hodnocení přírodních podmínek pro určité činnosti není ještě zárukou realizace očekávaných vhodných funkcí území. Na hodnocení přírodní a funkční pak navazuje studie ekonomická, sociologická, environmentální a další, jako východisko pro regionální plány daného území.

Každé víceparametrové hodnocení poměrně rozsáhlého a informacemi podrobně pokrytého území je materiálově a časově náročné, zejména pokud máme na mysli také přesnost a spolehlivost výsledků. Pro tyto účely je proto zcela nezbytné použít technologie geografického informačního systému. Běžné komerční software však pro takové komplikované hodnocení území, zpracování dat a reprodukci výsledků nedostačuje. Proto je zapotřebí standardní software doplnit účelovou poznatkovou základnou pro specifické zpracování dat. V daném případě jde o formalizaci principů krajinné syntézy do podoby funkční poznatkové základny napojené na GIS, který zpracovává speciálně k tomu vytvořené datové soubory.

Z hlediska změn využití ploch se tato studie zaměřuje na krajinnou diagnózu a vyúsťuje do podložených lokalizovaných návrhů na změnu funkčního využití podle rozboru přírodních podmínek pro delimitaci půdního fondu území Hornácka v připravovaném plánu velkého územního celku (VÚC).

2. Přírodní poměry Hornácka

Poloha zájmového území. Zájmové území Hornácka se nachází na východní Moravě při hranici se Slovenskem v okrajové východní části okresu Hodonín a zaujímá katastry obcí Suchov, Nová Lhota, Javorník, Velká nad Veličkou, Kuželov, Hrubá Vrbka a Malá Vrbka. Celková rozloha zájmového území činí 119,5 km² (Malý lexikon, 1992).

Klima. Sledované teritorium je typickou přechodnou oblastí mezi chladnějším podnebím karpatských pohoří a teplým podnebím Panonské pánve (Strážnice: průměrná teplota 9,4 °C – průměr let 1901-50, resp. 9,0 °C – průměr let 1961-90, průměrné srážky 597 mm, resp. 535 mm; Strání: průměrná teplota 7,6 °C, resp. 7,6 °C, průměrné srážky 843 mm, resp. 803 mm). Klima je charakterizováno dlouhým až středně dlouhým, teplým a suchým létem, přechodná období jsou poměrně krátká, jaro a podzim jsou teplé a zima je krátká až středně dlouhá, mírně teplá a suchá s krátkým až dlouhým trváním sněhové pokrývky v závislosti na rychle se měnící nadmořské výšce (podle: Podněbí ČSSR, 1961, Quitt 1971, Brázdil, Rožnovský 1995).

Geologická stavba. Zájmové území je součástí karpatské soustavy, která je zde zastoupená paleogenními sedimentárními formacemi západního úseku flyšového pásma vnějších Západních Karpat tvořenými vápnitými jílovcí, slínovci a pískovci. Drobné pánve a ploché svahy na úpatích elevací mezi Malou a Hrubou Vrbkou byly překryty až několik metrů mocnými náplavovými kužely, které jsou tvořeny písčítými šterky většinou würmského stáří. V údolí Veličky se vytvořily rozsáhlé říční terasy. Nejmladší holocénní uloženiny jsou zastoupeny fluvialními sedimenty říčních niv a svahovými akumulacemi čet-

ných aktivních sesuvů (Buday a kol. 1967, Krejčí 1991, Švábenická a kol. 1994, Vůjta, a kol. 1992, Vůjta, Havlíček 1990).

Reliéf. Z hlediska geomorfologického zařazení je zájmové území součástí Moravsko-slovenských Karpat. V jejich rámci pak reliéf území tvoří geomorfologické podcelky Hlucká pahorkatina na severu a Bílé Karpaty na jihu (Demek 1987).

Hlucká pahorkatina je členitou pahorkatinou (Czudek a kol. 1973). Má strukturálně podmíněný erozně denudační reliéf. Převažují táhlé dlouhé hřbety a kopulovité vyvýšeniny nad širokými úvalovitými údolími (Demek a kol. 1965). Od západu sem údolím Kuželovského potoka zasahuje mělká erozně denudační Kuželovská kotlina. Zde je nejnižší bod zájmového území při hladině Kuželovského potoka v katastru Hrubé Vrbky s kótou ve 235 m n. m.

Jižně ostře nastupuje vyšší terén Bílých Karpat. Pro toto území je charakteristický erozně denudační reliéf plochých hřbetů a údolí v závislosti na strukturálně litologických poměrech. Typické jsou synklinální hřbety vzniklé inverzí reliéfu, rozsáhlá sesuvná území v amfiteátrovitých uzávěrech četných údolí. Bílé Karpaty zde rozděluje příčná, plochá a tektonicky podmíněná Vrbovecká brázda, zvýrazněná selektivní erozí. Východně od Vrbovecké brázdy se rozprostírá nejvyšší část Bílých Karpat s erozně denudačním reliéfem a výraznými izolovanými elevacemi budovanými odolnějšími pískovci. Vrcholy i rozvodí jsou často plochá. Údolí jsou mladá, hluboce zaříznutá do flyšových souvrství a jejich svahového sedimentárního pokryvu (sutě a sesuvy). Nejvyšší kótou je Cupec (819 m n. m.).

Hydrologické poměry. Zájmové území je z podstatné části odvodňováno říčkou Veličkou, která ústí do Moravy u Strážnice, a částečně říčkou Teplíci v povodí řeky Myjavy. Území je součástí povodí Dunaje. Z širšího pohledu se území zařazuje do oblasti – v rámci republiky – málo vodné se specifickým odtokem $3 - 6 \text{ l. s}^{-1} \cdot \text{km}^{-2}$ a nejvodnějším měsícem březnem. Povrchový odtok je velmi silně rozkolísaný, což je dáno velmi malou retenční schopností území (Vlček 1971).

Půdní pokryv. Teritoriální diference půdního pokryvu zájmového území je poměrně nízká vzhledem k relativně značné stejnorodosti půdotvorného substrátu (Groh 1962). V něm převažují vápnité hlinité až hlinitopísčité sedimenty, svahoviny a zvětraliny. Půdní pokryv jeví náznak výškové stupňovitosti v posloupnosti zdola nahoru takto: černozem černicová – černozem typická – hnědozem a kambizem (hnědá půda) oglejená – kambizem kyselá oglejená. Na fluvialní sedimenty protékajících údolí jsou vázány oglejené fluvisoly a černice.

Biogeografické poměry. Z fyto geografického hlediska zasahuje do zájmového území od severozápadu z Pomoraví výběžek panonského termofytika, resp. severopanonské biogeografické podprovincie. Vyšší partie zájmového území však již patří k západokarpatské oblasti středoevropských listnatých lesů.

Z biogeografického hlediska 44 % plochy zájmového území Hornácka zaujímá druhý vegetační stupeň – bukodubový, třetí vegetační stupeň – dubobukový se rozprostírá na 43 % plochy Hornácka a čtvrtý vegetační stupeň – bukový tvoří 13 % plochy sledovaného území. Současný stav bioty charakterizuje naprostá převaha antropogenně podmíněných společenstev.

3. Tvorba poznatkové základny na bázi krajinné syntézy

3.1 Krajinná diagnóza Horňácka

3.1.1 Zjištění přírodní struktury krajiny

Krajina je mnohorozměrným systémem sestávajícím ze vzájemně spjatých a funkčně propojených stavebních součástí. Základními přírodními komponentami krajinného systému jsou litosféra s reliéfem, vzduch, voda, půda, biota a energie. Každý takový systém má územní projev v podobě krajinné jednotky – geosystému. Přírodní geosystémy jsou takové, které vznikly pouze za přispění přírodních sil. Současné geosystémy nesou různě intenzivní vliv činnosti člověka. Pozadím pro vznik současných geosystémů jsou původní přírodní geosystémy, které je obvykle zapotřebí během studia území rekonstruovat, aby mohla být vytvořena srovnávací základna pro posouzení míry jejího přeměnění člověkem.

Vlastní proces zjišťování přirozené teritoriální diference krajiny se nazývá fyzickogeografická regionalizace. Tento proces sestává ze současně probíhajících a prolínajících se pochodů vymezení, mapování a klasifikace geosystémů.

Základním statickým rozlišovacím znakem geosystémů je jejich vnitřní, tj. komponentní struktura, která se zformovala účinkem charakteristických krajinnotvorných procesů, ať již jde o procesy přírodní, člověkem akcelerované či přímo člověkem řízené.

Při zjišťování přírodní teritoriální (tj. horizontální) struktury krajiny zájmového území Horňácka byla použita tzv. etalonizační metoda fyzickogeografické regionalizace. Podstata této metody spočívá v tom, že po důkladné analýze parametrů stavebních složek přírody (atmosféry, vláhových poměrů atd.) a jejich teritoriální diference jsou odvozeny vzory geosystémů zájmového území. Podle těchto vzorů jsou pak v území vyhledávány jejich reálné případy. Jako podkladové materiály byly použity publikované i rukopisné kvartérní geologické mapy v měřítcích 1:10 000 až 1:50 000, základní půdní mapy měřítkem 1:10 000 a 1:50 000, mapy bonitačních půdně ekologických jednotek v měřítku 1:5 000, lesnické typologické mapy měřítkem 1:10 000 (Lesprojekt 1987) a další podklady uvedené v seznamu. V zájmovém území Horňácka se vyskytuje 57 typů přírodních geosystémů místního významu (tab. 1).

3.1.2 Zjištění funkční struktury krajiny

Funkční struktura zájmového území je vázána na přírodní strukturu. Údaje nezbytné pro sestavení následujícího přehledu byly získány interpretací leteckých snímků z roku 1994 (VĚTOPÚ 1994) a jejich revizí v terénu v roce 1995.

Rozmístění lesních celků (do značné míry listnatých porostů) je ovlivněno zejména klimatickými a terénními poměry. Lesy pokrývají nejvyšší polohy s mírně teplým až mírně chladným klimatem a většinu příkrých svahů se sklonem nad 15°.

Louky pokrývají jak rozvodní plošiny a vyšší úseky svahů (mírných i příkrých), tak i některé nižší plochy, které byly v poslední době ponechány ladem a postupně zarůstají bylinami a keři.

Orná půda je koncentrována do nižšího terénu údolních den, úpatních akumulací a nižších mírných svahů. Místa vystupuje na nižší plochá rozvodí.

Tab. 1 – Výskyt jednotlivých typů přírodních geosystémů v zájmovém území Hornáčka

poř. číslo	typ geosystému	výskyt (%)	poř. číslo	typ geosystému	výskyt (%)
1	2B30F	1,707	30	3BC3-40S	0,082
2	2B31F	19,303	31	3BC3-41D	0,576
3	2B32F	1,160	32	3BC3-41F	2,445
4	2BC3-40D	0,622	33	3BC3-41L	3,169
5	2BC3-41D	0,811	34	3BC3-42L	2,444
6	2BC3-41F	1,504	35	3BC30T	0,015
7	2BC3-41K	0,059	36	3BC31H	0,528
8	2BC3-41L	0,670	37	3BC31S	0,597
9	2BC3-41S	0,759	38	3BC32H	0,176
10	2BC3-42L	0,202	39	3BC32S	0,326
11	2BC31H	0,285	40	3BC40R	1,282
12	2BC31S	5,234	41	3BC41R	0,022
13	2BC32H	0,009	42	3C3-42G	1,837
14	2BC32S	0,044	43	4AB31F	0,027
15	2BC40R	3,063	44	4B30F	0,251
16	2BC41R	0,021	45	4B31F	2,777
17	2BD3-40K	1,848	46	4B32F	2,525
18	2BD3-40Q	0,403	47	4BC3-41D	0,088
19	2BD3-40S	1,541	48	4BC3-41F	0,047
20	2BD30F	0,716	49	4BC3-41L	0,832
21	2BD30Q	0,063	50	4BC3-42L	1,248
22	2BD30S	1,591	51	4BC31F	2,614
23	2BD30T	2,761	52	4BC31H	0,349
24	3AB32F	0,013	53	4BC31S	0,079
25	3B30F	2,031	54	4BC32F	1,196
26	3B31F	20,667	55	4BC32H	0,404
27	3B32F	6,648	56	4BC32S	0,039
28	3BC3-40K	0,010	57	4C3-42G	0,268
29	3BC3-40Q	0,012		celkem	100,000

Vysvětlivky: pořadí souřadnic v kódech geosystémů: první souřadnice – klima, druhá – půda, třetí – vlhkost, čtvrtá – sklon reliéfu, pátá – geologický substrát; klima: 2 – teplé, 3 – mírně teplé, 4 – mírně chladné; půdy: AB – chudé (rezivé půdy, rankery), B – mezotrofní (kambizemě), BC – mezotrofní nitrofilní (hnědozemě, fluvisoly), BD – bohaté (černozemě), C – nitrofilní (primitivní půdy); vlhkost: 3 – normální, 3-4 – svěží, 4 – zamokřené; sklon: 0 – rovina a plošina do 3°, mírný svah 3-15°, příkrý svah nad 15°; substrát: R – aluviální hlíny, D – deluviofluviální hlíny, S – svahoviny, H – kamenité sutě, L – sesuvy, K – náplavové kužely, T – štěrkopísčité terasy, Q – zvětraliny kryopedimentů, F – flyš, G – skalní výchozy den strží.

Typickým prvkem zájmového území jsou keřové až stromové (lineární) prvky doprovázející vodní toky stržovitě zaříznuté do měkčího okolního terénu. Četné jsou i staré meze porostlé keři či stromy.

V okolí většiny obcí se vyskytují plochy ovocných sadů, většinou nevelkých rozměrů. Zástavba všech obcí je v zásadě typu návesních ulicovek. Při okrajích obcí byly v poválečném období vybudovány objekty zemědělské velkovýroby. Obec Velká nad Veličkou byla zprůmýšlněna a průmyslová zástavba zaujímá značné plochy na sz. okraji obytné zástavby. V údolí řeky Veličky od Velké a Javorníku se proti toku místy vytvořila rozptýlená obytná zástavba potočních obcí valašského typu až po hranici s okresem Uherské Hradiště. Na katastru Javorníku je hojná rozptýlená rekreační zástavba.

Drobné těžební, devastované a nevyužívané plochy jsou rozptýleny v sousedství většiny obcí. Větší těžební lokality jsou jz. od Velké nad Veličkou a blízkého Javorníku.

Vodní plochy jsou v zájmovém území vzácné (několik koupališť a drobných rybníků – Kuželov, Javorník, Velká nad Veličkou). Mokřady údolního a prameništěního typu téměř vymizely meliorováním vlhkých luk. Jejich drobné plochy se uchovaly při západním okraji zájmového území.

V zájmovém území byly rozlišeny tyto typy funkčních ploch: vodní plochy (W), mokřady (M), lesy (L), keřové porosty (K), louky (P), ovocné sady (S), plochy intenzivní drobné držby (D), sportoviště (F), smíšené plochy extenzivního využití (E), orná půda (O), nevyužívaná opuštěná půda (N), skládky a devastované plochy (Q), těžební plochy (T), silnice (C), železnice (U), nerozlišená zástavba (R).

Současnou funkční strukturu prezentuje mapa „Hornácko – využití ploch v roce 1995“ v měřítku 1:10 000. Její odvozeniny v dalších měřítcích vznikly počítačovým zpracováním funkčních údajů k 15. 6. 1995.

3.1.3 Zjištění přírodního potenciálu území

Detekce přírodního, resp. celkového potenciálu území sleduje stanovení zásad optimálního využívání území. Jde tedy o nalezení souladu mezi přírodní strukturou a funkční strukturou. Funkční potenciál konkrétního území proto není zcela statickou veličinou a prodělává změny jak v souladu s vývojem přírody (např. globální změny, antropogenní regionální až lokální změny prostředí), tak s vědecko-technickým a společenským vývojem (např. ekonomický tlak na prostředí, investiční prostředky, nové technologie a kultury).

Každý z přírodních geosystémů lze využívat odlišnými způsoby v souladu s odlišností jejich vlastností. Při zavádění různých hospodářských a jiných aktivit vystupuje člověk v krajině vždy selektivně a pro různé funkce preferuje různé typy geosystémů nebo i jen některé jejich vlastnosti. Celkové funkční hodnocení míry vhodnosti geosystémů, čili stanovení jejich přírodního potenciálu, se proto opírá o hodnocení jejich jednotlivých vlastností. Takové funkční hodnocení musí respektovat určité obecné zásady:

1. vždy musí být co nejpřesněji stanoven cíl hodnocení, neboť každé hodnocení je účelové,
2. musí být určeno kritérium hodnocení, tj. musí být vybrány parametry přírody, na něž se hodnocení bude vztahovat,
3. musí být stanoveno měřítko hodnocení,
4. při víceparametrovém hodnocení je nezbytné určit způsob aglomerace dílčích hodnocení,
5. musí být určen způsob prezentování výsledků.

V předkládané studii byly předmětem hodnocení ty lidské aktivity v území, které jsou spojené s využitím prostoru. Jde o následující vybrané funkční plochy: areály pro sjezdové lyžování, areály rekreace u vody, klasické sportovní areály, velkoplošná golfová hřiště, pravidelně obdělávaná orná půda, intenzivní ovocné sady, udržované produkční louky, kulturní polyfunkční lesy a udržované silniční komunikace. První čtyři z nich lze označit za „nové“, neboť v daném území doposud nejsou – nebo jsou jen nepatrně – zastoupeny (vyjma lyžování) a od jejich zavedení se očekává ekonomický přínos. U ostatních „starých“ funkcí se spíše předpokládá zvýšení intenzity a postupné přeskupení do nejvhodnějších poloh.

Cílem hodnocení přírodních poměrů Hornácka je identifikace lokalit územních rezerv pro uvedené aktivity s poukázáním na místa, kde jejich stávající provádění není adekvátní přírodním poměrům, tj. kde je rizikové jak z přírodovědného, tak i ekonomického hlediska.

Tab. 2 – Matice účelového hodnocení přírodních vlastností geosystémů Horňácka pro zamýšlené ekonomické aktivity a využití ploch

proměnná	klima	půda	vlhkost	sklon	geologický substrát
aktivita	2 3 4	ABB BC C BD	3 3-4 4	0 1 2	R D S H L K T Q F G
areály pro sjezdové lyžování	0 1 3	3 2 1 1 0	3 2 1	0 0 3	0 0 2 2 1 0 0 0 3 0
areály rekreace u vody	3 1 0	0 2 3 1 1	1 3 3	3 1 0	3 1 1 2 0 1 3 3 1 0
klasické sportovní areály	3 2 1	3 3 2 1 1	2 1 0	3 2 0	0 0 1 2 0 0 3 3 1 0
velkoplošná golfová hřiště	2 3 2	3 3 2 2 1	3 2 0	2 3 0	1 2 2 0 3 1 2 3 3 0
pravidelně obdělávaná orná půda	3 1 0	0 1 2 3 3	3 2 1	3 2 0	1 2 3 0 0 2 2 3 1 0
intenzivní ovocné sady	3 3 1	0 2 2 2 3	2 1 0	2 3 2	1 2 3 0 1 2 1 3 2 0
udržované produkční louky	1 2 3	2 3 1 3 3	1 2 3	2 2 1	3 3 1 0 0 3 1 2 2 0
kulturní polyfunkční lesy	2 3 3	3 3 2 3 1	3 2 1	2 2 3	0 2 2 3 3 1 0 1 3 3
udržované silniční komunikace	3 2 1	3 3 1 1 1	2 1 0	3 1 0	1 2 1 1 0 2 3 3 1 1
proměnná	2 3 4	ABB BC C BD	3 3-4 4	0 1 2	R D S H L K T Q F G

Kritérii hodnocení byly přírodní geosystémy zájmového území, resp. jejich hlavní strukturální vlastnosti podle jejich pozitivního nebo negativního účinku na výše uvedené zvažované lidské aktivity. Jednotlivé přírodní vlastnosti geosystémů byly hodnoceny zavedením jednotné hodnotící nominální stupnice v rozsahu hodnot 0 až 3 (0 – funkce je nerealizovatelná, 1 – nízká vhodnost území, 2 – běžná vhodnost, 3 – vysoká vhodnost). Krátká stupnice byla zvolena proto, aby hodnocení bylo co nejvíce usnadněno a přidělené hodnoty odpovídaly reálným rozdílům mezi hodnocenými vlastnostmi geosystémů (tab. 2).

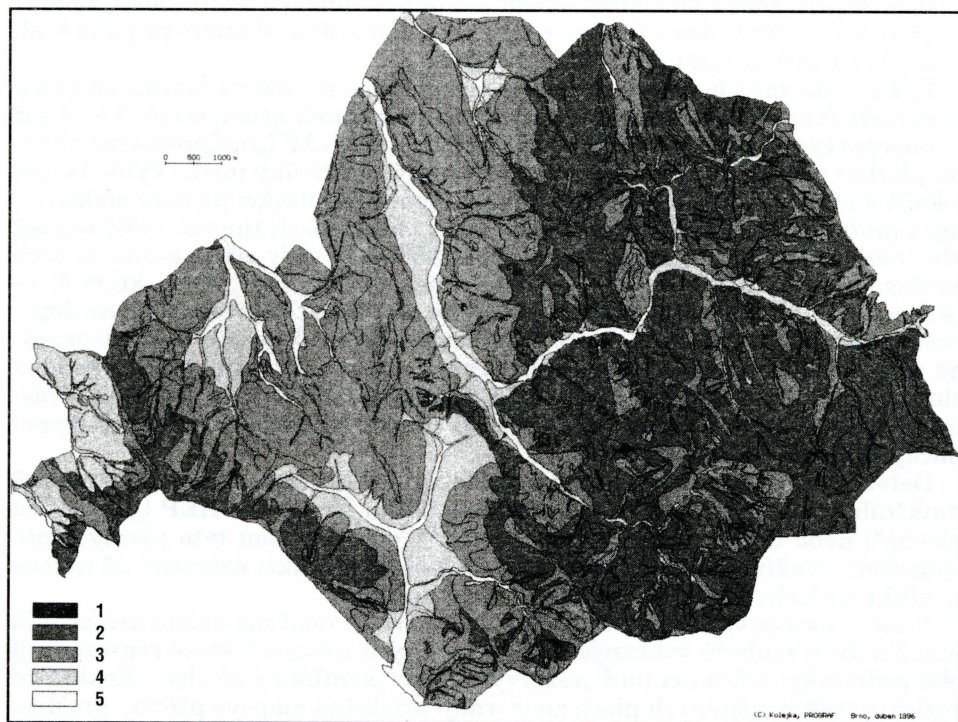
Vzhledem k tomu, že účelové hodnocení přírodních geosystémů jako mnohorozměrných objektů je vždy víceparametrové, bylo zapotřebí agregovat výsledky dílčích (pokomponentních účelových) hodnocení celkového obrazu vhodnosti geosystému pro konkrétní funkci. V daném případě byla pro agregaci zvolena funkce „součet“, neboť lépe uživatelská vzájemně rovnocenné

Tab. 3 – Celkové hodnocení vhodností ploch geosystémů (funkční potenciál)

hodnocení v bodech	0 – 3	4 – 6	7 – 10	11-13	14-15
označení míry vhodnosti plochy	nevhodná plocha	málo vhodná plocha	vhodná plocha	nadprůměrně vhodná plocha	velmi vhodná plocha
zkratka	NEP	MVP	VHP	NAP	VVP

Tab. 4 – Funkční potenciál přírodních geosystémů Hornácka (výřez)

p.č.	typ geosystému	funkce (hodnota potenciálu a její označení)								
		lyžování	voda	sport	golf	orba	sady	louky	lesy	cesty
1	2B30F	8 VHP	10 VHP	12 NAP	13 NAP	11 NAP	11 NAP	9 VHP	13 NAP	12 NAP
2	2B31F	8 VHP	8 VHP	11 NAP	14 VVP	10 VHP	14 VVP	9 VHP	13 NAP	10 VHP
3	2B32F	11 NAP	7 VHP	9 VHP	11 NAP	8 VHP	12 NAP	8 VHP	14 VVP	9 VHP
56	4BC32S	12 NAP	5 MVP	6 MVP	9 VHP	8 VHP	7 VHP	7 VHP	13 NAP	5 MVP
57	4C3-42G	9 VHP	4 MVP	3 NEP	6 MVP	5 MVP	2 NEP	9 VHP	14 VVP	4 MVP

Obr. 1 – Klasifikace přírodních geosystémů Hornácka podle vhodnosti pro funkci „rekreace u vody“. 1 – nevhodná plocha, 2 – velmi málo vhodná plocha, 3 – vhodná plocha, 4 – nadprůměrně vhodná plocha, 5 – velmi vhodná plocha.

postavení jednotlivých hodnocených proměnných a mírněji rozděluje výsledky do tříd (rozdíly mezi územími jsou velmi malé).

Výsledné hodnoty „sum“ pro jednotlivé typy přírodních geosystémů Horňácka se pohybovaly v rozmezí 3-15. Pro lepší přehlednost a snazší vzájemné porovnávání jednotlivých geosystémů byly tyto hodnoty „sum“ rozděleny do pěti intervalů a slovně označeny (tab. 3).

Vypočtené a intervalizované hodnoty funkčního potenciálu jednotlivých typů přírodních geosystémů Horňácka podává tabulka 4 a mapa (obr. 1 – pro funkci „rekreace u vody“).

3.1.4 Srovnání současného stavu funkčního využití území s funkčním potenciálem

Smyslem porovnání současného stavu funkčního využití území s funkčním potenciálem je získání přehledu o míře kompatibility mezi přírodními předpoklady území plnit určité funkce a aktuální realizací těchto předpokladů ve stávajícím místním hospodářském systému. Ve zjednodušené podobě toto srovnání vede ke:

1. Zjištění územních rezerv pro konkrétní funkci, což platí v případech, kdy navržené využívání lokality by nejlépe zužitkovalo její přírodní danosti, avšak současné využívání je jiné.
2. Zjištění funkčních konfliktů, kterými se zde rozumí zjevný nesoulad mezi nízkou přirozenou vhodností území pro danou funkci a skutečností, že přes přírodní limity je daná funkce v lokalitě realizována. V tomto případě však nejde o konflikt mezi funkcemi navzájem.

Zjištění územních rezerv pro sledované funkce na území Horňácka představovalo faktickou identifikaci těch částí přírodních geosystémů, které při hodnocení typu VVP („velmi vhodná plocha“) nebo NAP („nadprůměrně vhodná plocha“) pro danou funkci jsou v současnosti využívány jinak. Vyhledávání lokalit s nižší mírou vhodnosti pro danou konkrétní funkci již není efektivní, mj. i proto, že v případě jiných funkcí lze u těchto ploch tipovat vyšší stupeň vhodnosti. Vlastní zjišťování územních rezerv bylo vždy orientováno do těch současných funkčních ploch („nekonfliktních ploch“, typ „+“), u kterých se předpokládaly minimální náklady potřebné na převod takové plochy na doporučené funkční využití (tab. 5). Navrhované funkční využití bylo odvozeno separátně od jiných sledovaných funkcí a nezávisle na nich. Pro každou sledovanou funkci bylo proto zapotřebí sestavit kvalifikovaný přehled současných „nekonfliktních ploch“, u kterých je převod na zájmovou funkci ekonomicky přijatelný a reálný.

Detekce konfliktních ploch znamenala vyhledání těch lokalit, kde úroveň funkčního hodnocení přírodních předpokladů je na úrovni NEP („nevhodná plocha“) nebo MVP („málo vhodná plocha“), a přesto jsou tyto plochy tímto způsobem využívány (typ „-“). U nově zaváděných funkcí samozřejmě takové konfliktní plochy v daném území očekávat nelze.

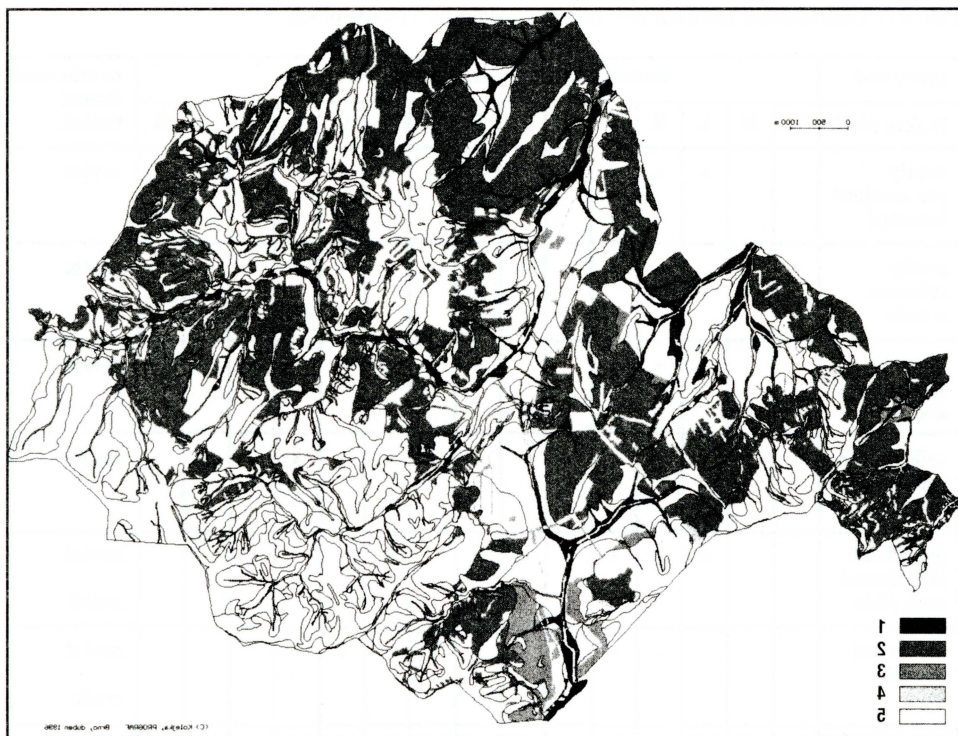
Vlastní proces vyhledávání ploch obojího druhu není nic jiného než průnik množin dvou souborů vybraných kartografických informací, které reprezentují obě podmínky definující buď „rezervy“ anebo „konfliktní plochy“. Konkrétní rozložení takto zjištěných ploch znázorňují příslušné mapové přílohy pro území Horňácka vždy zvlášť pro každou sledovanou funkci. Kvantitativní stránka zjištěných ploch „rezerv“ byla rovněž upravena do tabulkové podoby. Jako projev odlišné vhodnosti geosystémů pro jednotlivé zvažované funkce byla pro každý typ geosystému sestavena vhodnostní posloupnost funkcí podle čí-

Tab. 5 – Rozhodovací tabulka pro změny funkčního využití ploch

proměnná	současné využití ploch umožňující změnu																navrhované řešení: funkci:
	W	M	L	K	P	S	D	E	O	N	Q	T	C	U	R		
areály pro sjezdové lyžování			+	+	+	+		+	+	+							zavést
areály rekreace u vody	+			+	+	+	+	+	+	+	+	+					zavést
klasické sportovní areály				+	+			+	+	+	+	+					zavést
velkoplošná golfová hřiště				+	+			+	+	+	+	+					zavést
pravidelně obdělávaná orná půda			+	+	+	+		+		+							zavést zrušit
intenzivní ovocné sady				+	+		+	+	+	+	+	+					zavést zrušit
udržované produkční louky						+		+	+	+	+	+					zavést zrušit
kulturní polyfunkční lesy				+	+	+	+	+	+	+	+	+					zavést zrušit
udržované silniční komunikace															-	-	zrušit
proměnná	W	M	L	K	P	S	D	E	O	N	Q	T	C	U	R		

Pozn.: Funkce se zavádí (+), je-li hodnocení geosystému typu VVP nebo NAP. Funkce se ruší (-), je-li hodnocení geosystému typu NEP nebo MVP. Vysvětlivky zkratk (viz 3.1.2).

selného hodnocení v tabulce 4. Pro případ stejného hodnocení byla zavedena pevná posloupnost funkcí podle očekávaného významu, kdy na čele pořadí (mimo první, tj. ekologické) byly „nové“ funkce, od nichž lze očekávat ekonomický přínos. Pořadí funkcí pro případ bodové shody bylo následující: kulturní polyfunkční lesy, areály pro sjezdové lyžování, areály rekreace u vody, klasické sportovní areály, velkoplošná golfová hřiště, pravidelně obdělávaná orná půda, intenzivní ovocné sady, udržované produkční louky, udržované silniční komunikace.

Obr. 2 – Nabídka ploch pro umístění nebo rozšíření ploch optimálních funkcí geosystémů na území Hornácka. 1 – rekreace u vody, 2 – golf, 3 – orná půda, 4 – ovocné sady, 5 – lesy.

3.2 Krajinná prognóza

Identifikovaná první funkce byla znázorněna v konturách příslušného geosystému v mapě zájmového území. Pro každou takovou funkci pak bylo zkoumáno, zda pro ni jsou ve vybraných prostorech územní rezervy, a pokud se vyskytly, byly znázorněny v mapě (obr. 2). Takto byla sestavena nabídka optimálního rozložení funkčních ploch z hlediska přírodních poměrů.

4. Příprava databází

Použité měřítko 1:10 000 (ČÚGaK 1993) představuje nejzazší kompromis mezi přehledností znázornění topografické a tematické informace a možností bezprostředního využití údajů v plánování a jiné hospodářské praxi v daném území.

Do tohoto topografického podkladu byly postupně skresleny údaje z půdních, geologických a lesnických map, poznatky z terénního výzkumu přírodních složek krajiny a jejího současného využívání, i údaje získané interpretací barevných leteckých snímků pořízených ve viditelném pásmu spektra v roce 1994 v disponibilním měřítku cca 1:5 000.

Z takto získaných a upravených podkladů byly ve stejném měřítku sestaveny obě základní, dále používané tematické mapy: mapa přírodních geo-

systemů Hornácka a mapa využití ploch Hornácka v roce 1995. Každá z těchto map (při celkové ploše použitých mapových listů téměř 3 m² a při rozlišovací úrovni dané minimálním rozlišovaným areálem 4 mm²) obsahovala řádově n. 10³ areálů.

Obě základní mapy byly překresleny v poměru 1:1 do černobílé podoby, naskenovány, vektorizovány a vzájemně slícovány. Pomocí obslužného programu pak byly jednotlivé areály označeny v databázi výše uvedenými kódy. Tímto způsobem byly vytvořeny dva základní digitální datové soubory, každý o přibližném rozsahu 400 kB.

5. Rozšíření standardního GIS o účelový expertní systém

Základní management dat byl prováděn pomocí standardního software GIS sestaveného firmou PROGRAF, Brno. Specifické zaměření studie si vyžádalo rozšíření software o procedury vyžadované postupem krajinné syntézy.

6. Závěr

Veškeré navrhované funkční změny na území Hornácka vycházejí v této etapě studia zájmového území pouze z hodnocení přírodních předpokladů zájmového regionu a ze srovnání tohoto hodnocení se současným stavem využití ploch. Do studie nebyly zahrnuty a nebyly zohledněny další případné limitující faktory využití ploch, které mohou vyplývat např. ze statutu chráněných území přírody všech kategorií, ochrany vodních a nerostných zdrojů, stavebních uzávěr apod. Tato problematika již přesahuje rámec této studie, avšak může být předmětem navazujících prací.

Použitím lokálního GIS, vybaveného účelovým expertním systémem, se dospělo maximálně objektivní cestou ke spolehlivému a jednoznačnému vytipování ploch, u kterých je třeba uvažovat o změně funkčního využití, ať již jde o územní rezervy pro určité funkce anebo o plochy, kde současné využívání je nevhodné. Již tato informace může být velmi dobře zapracovatelná do plánovací dokumentace VÚC zájmového území.

Veškeré mapy jsou slícovány se základní mapou České republiky měřítka 1:10 000 a lze je reprodukovat v jakémkoliv zobrazení a v libovolném odvozeném měřítku, případně je lze vložit k dalšímu zpracování do jiného počítačového systému. Formát těchto grafických produktů je kompatibilní s běžnými systémy používanými v České republice.

Literatura:

- BRÁZDIL, R., ROŽNOVSKÝ, J. a kol. (1995): Dopady možné změny klimatu na zemědělství v České republice. ČHMÚ, Praha, 139 s.
- BUDAY, T. a kol. (1963): Geologická mapa ČSSR. Mapa předčtvrtohorních útvarů. List M-33-XX Gottwaldow. ÚÚG, Praha.
- BUDAY, T. a kol. (1967): Regionální geologie ČSSR. Díl II. Západní Karpaty. Svazek 2. Academia, Praha, 651 s.
- ČÚGaK (1993): Základní mapa ČR měřítka 1:10 000. Listy 35-11-13, -14, -18, -19, -20, -22, -23, -24, -25, 35-13-02, -03, -04, -05, -08, -09. ČÚGaK, Praha.
- CZUDEK, T., a kol. (1973): Typologické členění reliéfu ČR. Mapa 1:500 000, GgÚ ČSAV, Brno.

- DEMEK, J., a kol. (1965): Geomorfologie českých zemí. 1. vyd. NČSAV, Praha, 336 s.
- DEMEK, J. (ed.) (1987): Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR. Academia, Praha, 584 s.
- DRDOŠ, J. (1982): Krajina a životné prostredie – o potrebe integrovaných krajinných podkladov. In: Geografia a životné prostredie. SGS, Bratislava, s. 3-15.
- GROH, J. (1962): Mapa púdních typů okresu Hodonín. Měřítko 1:50 000 (púdní sekce v měřítku 1:10 000), ČAZ, Brno.
- KREJČÍ, O. (1991): Geologická mapa okolí Hrubé Vrbky. Měřítko 1:25 000 (rukopis), ÚÚG, Brno.
- LESROJEKT (1987): Lesnická typologická mapa. LZ Strážnice, Lesní správa Javorník. Měřítko 1:10 000, Lesprojekt, Brandýs n.L.– pobočka Brno.
- Malý lexikon – obce České republiky. Český statistický úřad, Praha, 1992, 177 s.
- Podnebí ČSSR. Tabulky. HMÚ, Praha, 1961, 379 s.
- QUITT, E. (1971): Klimatické oblasti ČSSR. Studia geographica 16, GgÚ ČSAV, Brno.
- ŠVÁBENICKÁ, L., a kol. (1994): Základní geologická mapa ČSFR. List 35-13 Myjava. Měřítko 1:50 000. ČGÚ, Praha.
- VTOPŮ (1994): Letecké snímky měřítko cca 1:5 000 z roku 1994. VTOPŮ, Dobruška.
- VLČEK, V. (1971): Regiony povrchových vod v ČSR. Mapa 1:500 000, GgÚ ČSAV, Brno.
- VŮJTA, M., HAVLÍČEK, P. (1990): Základní geologická mapa 1:25 000. List 35-114 Velká nad Veličkou. ÚÚG, Brno.
- VŮJTA, M., a kol. (1992): Základní geologická mapa ČSFR. List 35-11 Veselí nad Moravou. Měřítko 1:50 000. ČGÚ, Praha.
- ŽIGRAJ, F. (1983): Krajina a jej využitie. UJEP, Brno, 131 s.

S u m m a r y

LANDSCAPE SYNTHESIS AND GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS AS PART OF NATURAL LANDSCAPE ASSESSMENT FOR REGIONAL PLANNING: CASE STUDY HORNÁCKO

Some regions in the Czech Republic face different social difficulties during the transition from centrally planned to market economy. Hornácko – a mountainous area in White Carpathians, Eastern Moravia, close to the Slovak border – is among them. The Hodonín District Authority intends to restructure the existing land utilization and to introduce new functions in order to launch an efficient spatial development. The purpose oriented assessment of natural landscape features and the expert-based proposal of optimal land-use patterns is part of this task.

The evaluation of natural conditions of the Hornácko territory is based on updated principles of the landscape synthesis and on the use of GIS technology which helps to process extensive data sets. The map of natural geosystems (local homogenous natural landscape units; see Table 1) has been drawn on the base of landscape synthesis approach. It shows the natural landscape structure on the scale 1:10,000; the total area examined was 119.5 km² large, resolution 20 m. Some 1,200 natural geosystems have been identified. They represent 57 territorial types.

The present landscape structure has been detected with help of the 1995 land-use map based on aerial photography and field research on the same scale and resolution. Both maps have been digitized and input into GIS equipped with an expert knowledge base. The latter (Table 2) has been applied for the assessment of the functional potential of natural geosystems for selected nine functions: downhill skiing, water recreation, sport grounds, golf grounds, arable land, orchards, pastures, forests, roads and railways. The suitability of different geosystems for these functions has been evaluated in 5 classes (Table 3) and displayed in nine maps (one for each function; see Figure 1 and Table 4). Comparison with the land-use map (see Table 5) helps to identify territorial reserves of each function as well as to detect conflict areas between natural conditions and the present land-use structure. The most suitable function for each geosystem has also been identified. The map of detected territorial reserves for the most suitable functions in each natural geosystem (Figure 2) serves as a guide for desirable land-use changes in the landscape planning as well as a forecast of the theoretical optimal land-use structure in the Hornácko territory.

Fig. 1 – Classification of natural geosystems based on the suitability for the function „water recreation“. 1 – unsuitable area, 2 – area with low suitability, 3 – suitable area, 4 – very suitable area, 5 – best suitable area.

Fig. 2 – Areas suitable for allocation or expansion of optimal functions. 1 – water recreation, 2 – golf grounds, 3 – arable land, 4 – orchards, 5 – forests.

(Pracoviště autorů: Katedra geografie a didaktiky geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého, tř. Svobody 26, 771 46 Olomouc; Katedra chemie životního prostředí a ekotoxikologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; PROGRAF, Hochmanova 5, 628 00 Brno.

Do redakce došlo 10. 4. 1996

Lektorovali Jiří Blažek a Zdeněk Lipský

JAROMÍRA KUNCOVÁ

PŘÍRODNÍ PARK VÝCHODNÍ KRUŠNÉ HORY

J. Kuncová: *The Eastern Ore Mountains Nature Reserve*. – Geografie-Sborník ČGS, 101, 4, pp. 310 – 317 (1996). – The Eastern Ore Mountains Nature Reserve has been proclaimed by the district authorities in Teplice and Ústí nad Labem in 1995. There is a similar protected area Osterzgebirge in Germany on the other side of the border. The whole area is in common care now. An international project aims to revitalize the landscape in the Ore Mountains and to protect local biodiversity.

KEY WORDS: the Ore Mountains – nature reserve – landscape and nature protection.

1. Úvod

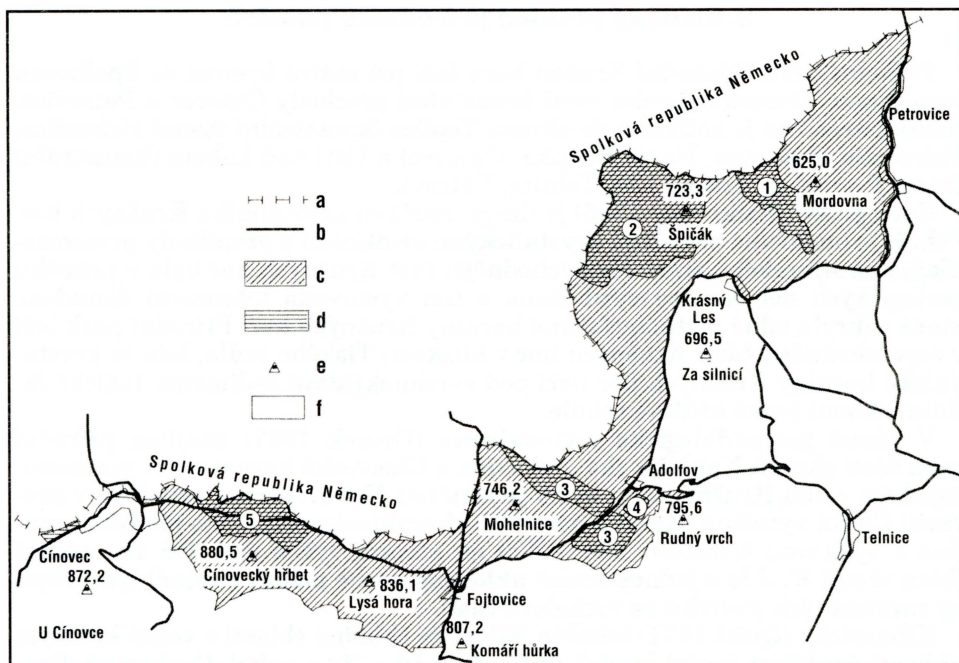
Pojem Krušné hory je znám snad všem občanům naší republiky. Laická i odborná veřejnost jej však spojuje především s rozsáhlou imisní kalamitou, která zhruba od 50. let působí zejména na lesní porosty ve vrcholových částech pohoří. V souvislosti s touto kalamitou a se snahou zachovat na Krušných horách jakékoli lesní porosty přistoupila tehdejší organizace státních lesů k řadě pokusných i velkoplošných výsadeb, které podstatně pozměnily charakter lesní vegetace vrcholových partií Krušných hor.

Přes tento rozsáhlý a dlouhodobý zásah do lesních ekosystémů zůstaly však i zde relativně zachovalé nelesní ekosystémy, především rašeliniště a zbytky horských luk s typickou faunou obratlovců i bezobratlých. Ty jsou charakteristické především pro oblast vrcholové části východního okraje Krušných hor.

K zajištění péče o tuto krajinu a její přírodovědné hodnoty rozhodly se v roce 1991 okresní úřady v Teplicích a Ústí nad Labem, kam území z hlediska správního členění spadá, vyhlásit zde podle § 12 zákona č. ČNR 114/92 Sb. přírodní park.

Po roce 1992, kdy vstoupil v platnost nový zákon o státní ochraně přírody a krajiny (č. 114/92 Sb.), se přírodními parky staly všechny dříve vyhlášené oblasti klidu. Místní a regionální orgány státní správy využily této možnosti i nadále a poměrně jednoduchým legislativním aktem si zajistily vliv na využívání především rekreačně cenných přírodních celků. V roce 1995 tak bylo v České republice zřízeno celkem 101 přírodních parků, z toho pouhé 3 v bývalém Severočeském kraji. Pouze přírodní park Východní Krušné hory je však územím, které je obdobným způsobem, i když vyšší legislativní normou, chráněno v sousedící Spolkové republice Německo.

Přírodní park, obdobně jako národní park nebo chráněná krajinná oblast, jsou pojmy vztahující se k péči o krajinu. Liší se především svým obsahem a intenzitou péče, ale i legislativními pravidly a postupem při jeho vyhlášení. Zatímco národní park musí být (ve smyslu zákona o státní ochraně přírody a krajiny) územím významným v národním či mezinárodním měřítku s původními nebo málo ovlivněnými ekosystémy a chráněné krajinné oblasti

Obr. 1 – Přírodní park Východní Krušné hory. 1 – Mordová rokle, 2 – Špičák, 3 – Černá louka, 4 – Horské louky u Telnice, 5 – Cínovecký hřbet; a – státní hranice, b – státní silnice, c – zájmové území, d – jádrové zóny, e – významné vrcholy, f – sídla. Autor mapy: O. Calta, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Ústí nad Labem.

plochami s významným reliéfem, harmonicky utvářenou krajinou a významným podílem přirozených ekosystémů, je přírodní park zřizován k ochraně krajinného rázu, který je definován zejména přírodní, kulturní a historickou charakteristikou. Národní parky zřizuje parlament zákonem, chráněnou krajinou oblast pak vláda svým nařízením. Těmto aktům předchází složité projednávání na úrovni obcí, okresů, rezortů. Přírodní park může zřídit okresní úřad svým nařízením po předchozím projednání s obcemi, což je způsob nepoměrně jednodušší. Proto v současné době, kdy je zřizování dalších velkoplošných zvlášť chráněných území v České republice především politicky jen velmi těžko průchodné, často místní orgány přistupují k zajištění péče o krajinu ve své kompetenci, tj. vyhlášením přírodního parku.

Podle zákona ČNR č. 114/92 Sb. se tedy přírodní park zřizuje k ochraně krajinného rázu s významnými estetickými a přírodovědnými hodnotami. Příslušný okresní orgán státní správy obecně platným právním předpisem stanoví omezení takového využití území, které by znamenalo zničení, poškození nebo rušení jeho stavu. V praxi to znamená, že si vyhradí souhlasy k určitým činnostem ve volné krajině (např. výstavba mimo zastavěné části obce, meliorační zásahy, pořádání hromadných sportovních akcí apod.). Nařízení o zřízení přírodního parku Východní Krušné hory nabylo právní účinnosti dnem 1. 5. 1995 v okrese Teplice a dnem 1. 7. 1995 v okrese Ústí nad Labem.

2. Stručný přehled přírodních poměrů

Přírodní park Východní Krušné hory leží při státní hranici se Spolkovou republikou Německo zhruba mezi hraničními přechody Cínovec a Petrovice. Administrativně je začleněn do okresů Teplice (katastrální území Habartice, Mohelnice, Fojtovice, Horní Krupka, Cínovec) a Ústí nad Labem (katastrální území Petrovice, Krásný Les, Telnice, Větrov).

Geologicky (Malkovský 1985) je území součástí krystalinika Krušných hor. Pohoří je budováno převážně krystalickými břidlicemi a granitoidy proterozoického až silurského stáří. Nejvýchodnější část Krušných hor byla v průběhu geologických dob nejvíce vyzdvižena a tím vystavena intenzivní denudaci, která odkryla silně metamorfované horniny Krušných hor. Přírodní park leží v nejvýchodnější části Krušných hor v blízkosti Tiského sedla, kde se krystalické horniny Krušných hor noří pod svrchnokřídové sedimenty lužické faciální oblasti české křídové tabule.

V rámci geomorfologické regionalizace (Demek 1987) zaujímá přírodní park části okrsků Nakléřovská vrchovina a Cínovecká hornatina v geomorfologickém celku Krušné hory, který je součástí Krušnohorské soustavy v provincii Česká vysočina. Krušné hory jsou charakterizovány jako plochá hornatina s výškovou členitostí 200 – 500 m, střední výška činí 708 m, střední sklon téměř 8°. Jde o jednostranně ukloněné kerné pohoří s rozsáhlými zbytky zarovnaných povrchů ve vrcholové části.

Klimaticky (Quitt 1971) lokalita náleží do chladné oblasti s velmi krátkým až krátkým létem (počet letních dnů v roce 10 – 30) a velmi dlouhou až dlouhou zimou (počet ledových dnů v roce 50 – 70). Úhrn srážek ve vegetačním období činí 500 – 900 mm, v zimním období 350 – 500 mm, počet dnů se sně-

Obr. 2 – Liniové formace dřevin na antropogenně podmíněných kamenných snosech jsou významným krajínotvorným prvkem v převážně zemědělské krajině východních Krušných hor. Snímek M. Nepivodová.

hovou pokrývkou je 100 – 140 ročně. Dle údajů stanice Českého hydrometeorologického ústavu Sněžník převládají větry západního kvadrantu (z, sz).

Na území přírodního parku se vyskytují hnědé půdy, zastoupené hnědou půdou oligotrofní a podzolovanou, a půdy glejové, jejichž výskyt je vázán na nivy potoků a depresní polohy se stálou vysokou hladinou podzemní vody (Novák a kol. 1989-1993).

Fytogeografické členění (Skalický, In: Hejný 1988) řadí území do dvou fytogeografických oblastí. Západní část náleží do fytogeografického okresu Krušné hory v oblasti Oreofytikum (fytogeografický obvod České oreofytikum). Ten charakterizuje svažité a ploché reliéf v montánním až supramontánním vegetačním stupni s chudými půdami a rašeliništi, s převahou lesů a částečným zemědělským využíváním (louky, pastviny, pěstování brambor, ovsa). Východní část, charakterizovaná lesnatou vegetací s převahou buku v submontánním až montánním vegetačním pásmu, se svažitým terénem a chudými půdami, patří do fytogeografického okresu Krušnohorské podhůří v oblasti Mezofytikum (obvod Českomoravské mezofytikum). Ten charakterizuje ploché a svažité reliéf v submontánním až montánním vegetačním stupni s chudými půdami, srážkově nadbytkový s převahou lesů a částečným zemědělským využíváním (louky, pastviny, pěstování brambor, ovsa).

V souvislosti s ranným osidlováním byly původní lesy mýceny a zčásti přeměněny na zemědělskou půdu, ve zbytcích lesů potom byla měněna druhová skladba ve prospěch ekonomicky výrazně výhodnějšího smrku. Smrkové monokultury v historické době postihla řada kalamit, z nichž nejvýraznější je imisní kalamita v posledních 40 letech. Ta má za následek následnou změnu dřevinné skladby, tentokrát ve prospěch introdukovaných dřevin, především jehličnanů.

Velmi významnými přírodními a polopřirozenými biotopy v této oblasti jsou zejména mokřady, rašeliniště a především zbytky původních horských květnatých luk s výskytem řady zvláště chráněných a ohrožených rostlin.

Ochrana zbytků těchto ekosystémů, včetně rekonstrukce dalších vybraných ploch je jedním z cílů projektu, který byl v uplynulých letech zpracován a jehož legislativním cílem bylo právě vyhlášení územního přírodního parku.

3. Jádrové zóny

Zvláštní péče by měla být věnována pěti vybraným plochám, pracovně nazývaným jádrové zóny. Jsou to: Mordová rokle, Špičák, Louky u Telnice, Černá louka, Cínovecký hřeben.

Mordová rokle je erozní údolí potoka Slatina s prameništěm v České republice, tekoucím do Saska. Zalesněné údolí tvoří významný biokoridor v zemědělsky intenzivně obdělávané krajině a je hnízdištěm lesních druhů ptáků. Podrobnější přírodovědecký průzkum, který na lokalitě proběhl v letech 1994-95 ve vybraných oborech, zde potvrdil výskyt 141 druhů cévnatých rostlin, z nichž dva jsou zvláště chráněny podle zákona ČNR č. 114/92 Sb. o státní ochraně přírody a krajiny. Největší význam má lokalita z hlediska ornitologického, a to jako hnízdiště i tahová cesta. Byl zde potvrzen výskyt 47 druhů ptáků, z nichž 14 patří mezi zvláště chráněné druhy (hnízdění bylo prokázáno u tří druhů), dále 9 druhů savců, z toho jeden chráněný, zastoupen je jeden druh obojživelníka a dva druhy plazů, všichni zvláště chránění. Bezobratlí jsou zastoupeni mimo jiné 85 druhy brouků a 14 druhy mravenců.

Špičák zahrnuje jednak vlastní stejnojmenný vrch nad Krásným Lesem, jednak přilehlé rašelinné i suché květnaté louky údolních niv Rybného, Hra-

ničního a Větrovského potoka. Geologicky nejvýznamnější objekt celé oblasti, vrch Špičák (kóta 725 m), je instruktivní ukázkou vývoje Krušných hor a je tvořen horninami tří geologických období: prvohorní ortorulou, na níž se usazovaly druhohorní pískovce a slepence, které ve třetihorách prorazil výlev olivinického nefelinitu, tvořící vrchol Špičáku. Při průzkumu lokality, který zde proběhl v roce 1993 ve vybraných oborech, bylo zjištěno celkem 263 rostlinných taxonů, z nichž je 10 druhů řazeno mezi rostliny zvláště chráněné podle § 48 zákona ČNR č. 114/92 Sb. o státní ochraně přírody a krajiny. Ve vybraných skupinách bezobratlých byl potvrzen výskyt 13 druhů mravenců, 69 druhů střevlíků a 11 druhů mrchožroutů. Obratlovce charakterizuje především 45 druhů ptáků, z toho 14 zvláště chráněných, jeden druh obojživelníka a dva druhy plazů, vesměs zákonem chráněných. V prostoru se nacházejí zbytky poměrně dobře zachovalých podmáčených i suchých luk horského a podhorského charakteru s bohatou florou. Z toho důvodu a s přihlédnutím k jeho ostatním přírodovědeckým hodnotám (vyjímečná geologická stavba Špičáku, faunistický význam) lze toto území po podrobnějším vyhodnocení navrhnout k ochraně v kategorii přírodní rezervace podle § 33 citovaného zákona. Území je však ohroženo plánovanou výstavbou dálnice D 8 Praha – Drážďany, jejíž trasa podle stávající dokumentace probíhá v těsné blízkosti této přírodovědecky významné lokality.

Louky u Telnice jsou posledními zbytky původních krušnohorských horských luk s poměrně bohatou populací silně ohrožené lilie cibulkonosné (*Lilium bulbiferum*). Kromě ní zde bylo zjištěno dalších 23 rostlinných druhů, z nichž dva jsou zvláště chráněny v kategorii rostlin ohrožených. Vzhledem k poměrně malé rozloze (cca 30 ha), není z faunistického hlediska lokalita příliš významná.

Obr. 3 – Nevhodně provedený meliorační zásah – napřímení toku Černého potoka v horní části Černé louky. Snímek M. Habr.

Černá louka je rozsáhlá plocha luk, rašelinišť, remízků, pramenišť a smilkových trávníků v povodí Černého potoka. Charakter biotopu ideálně splňuje podmínky podporující rozvoj populace tetřívka obecného, který zde má své historické tokaniště. Podrobnější průzkum, který zde ve vybraných oborech proběhl v letech 1994-95, potvrdil výskyt 72 druhů hub, 41 druhů mechorostů (6 druhů játrovek a 35 druhů mechů), z nichž dva jsou uvedeny v Předběžném seznamu ohrožených mechorostů České republiky (Váňa 1993) v kategorii ohrožených a kriticky ohrožených druhů. Cévnaté rostliny jsou zastoupeny 163 taxony, deset z nich je zvláště chráněno podle zákona o státní ochraně přírody a krajiny. Zajímavé výsledky byly zjištěny průzkumem fauny bezobratlých: bylo nalezeno 145 druhů brouků, 77 druhů pestřenek, z toho tři druhy nové pro faunu Čech, 117 druhů motýlů, z toho jeden druh zvláště chráněný ve smyslu zákona o státní ochraně přírody a krajiny a 57 druhů pavouků. Obratlovci jsou zastoupeni třemi druhy obojživelníků, šesti druhy plazů, 57 druhů ptáků – z nichž 17 patří mezi druhy zvláště chráněné (5 druhů ptáků zde hnízdí) a 20 druhů savců s dvěma druhy zvláště chráněnými. Zjištěné výskyty potvrzují význam lokality především pro ochranu biodiverzity. Proto je žádoucí Černou louku vyhlásit zvláště chráněným územím v kategorii přírodní rezervace (§ 33 zákona ČNR č. 144/92 Sb.).

Cínovecký hřeben má obdobný charakter. Jeho mozaika luk, rašelinišť, drobných lesíků, mokřadů a remízků tvoří dobrou potravní základnu a skýtá dostatek úkrytu pro chráněného tetřívka obecného, který zde má svá hnízdiště a tokaniště po obou stranách státní hranice. Přirozený charakter biotopu potvrzuje výskyt řady zvláště chráněných druhů rostlin. Přestože podrobnější průzkum dosud proveden nebyl, lze již nyní potvrdit z této lokality nález kriticky ohroženého prstnatce plamatého (*Dactylorhiza maculata*) a silně ohrožené rosnatky okrouhlolisté (*Drosera rotundifolia*) v několika desítkách exemplářů.

Obr. 4 – Rašelinná louka s volnými vodními plochami (Cínovecký hřeben). Snímek M. Peřinová.

4. Závěr

Projekt „Východní Krušné hory“ je koncipován jako projekt mezinárodní a byl zpracován v úzké spolupráci s příslušnými odbornými organizacemi a orgány státní správy Svobodného státu Sasko, kde je již v současné době vyhlášena na odpovídajícím území chráněná krajinná oblast Osterzgebirge. Jako společný projekt byl předložen se žádostí o podporu z prostředků PHARE. Realizace společného projektu totiž předpokládá nejen ochranu a konzervaci zbytků přirozených nelesních ekosystémů, ale především aktivní péči o krajinu. Ta by měla spočívat ve snížení plochy orné půdy a v jejím převodu do trvalého drnového fondu, v zajištění jejího optimálního využití, v revitalizaci drobných vodních toků, v obnově a údržbě historických kamenných snosů a doprovodné zeleně cest, mezí, remízků a v dalších činnostech směřujících k zachování biodiverzity východní části Krušných hor a k rehabilitaci typické horské krajiny.

Prostor východních Krušných hor na obou stranách státní hranice by se měl postupně stát ukázkou společných postupů v řízení péče o krajinu. Vyhlášení přírodního parku „Východní Krušné hory“ k tomu orgánům státní správy a samosprávy poskytuje příslušný legislativní rámec. Kvalitu jeho naplňování však budou určovat především vztahy jeho obyvatel k využívání krajinného potenciálu.

Je třeba si uvědomit, že krajina – a zvláště ta krušnohorská – není pouze výrobním prostředkem k produkci dřeva či zemědělských plodin, ale je možné ji zhodnotit i jinými způsoby (např. důrazem na rozvoj přeshraniční letní i zimní turistiky, vybudováním příslušné infrastruktury pro turistický ruch, alternativními způsoby zemědělské výroby).

K tomu, aby se zde tato forma „přemyslu“ mohla rozvíjet, je ale třeba zachovat zdravou krajinu s dostatečnou ekologickou stabilitou, s pestrými ekosystémy, kde budou mít své místo i ostatní živočišné a rostlinné druhy. K tomu by měl mimo jiné přispět projekt přírodního parku Východní Krušné hory, který byl připraven k Evropskému roku ochrany přírody.

Literatura:

- BLAŽKOVÁ, D. (1985): Vznik a vývoj luk na české straně Krušných hor. Severočeskou přírodou, 18, Litoměřice, s. 1-13.
- DEMEK, J. a kol. (1987): Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Academia, Praha, 584 s.
- DOSTÁL, J. (1989): Nová květena ČSSR 1, 2. Academia, Praha, 1548 s.
- HEJNÝ, S. a kol. (1988): Květena ČSR 1. Academia, Praha, 557 s.
- JANČÁREK, P. (1971): Města českého Krušnohoří v předbělohorské době. Příspěvek ke studiu jejich sociální struktury. Severočeské nakladatelství, Ústí nad Labem, 133 s.
- MALKOVSKÝ, A. kol. (1985): Geologie severočeské hnědouhelné pánve a jejího okolí. Academia, Praha, 424 s.
- MIKYŠKA, R. (1968): Geobotanická mapa ČSSR. České země. Academia, Praha, 204 s.
- MORAVEC, J. a kol. (1983): Rostlinná společenstva ČSR a jejich ohrožení. Severočeskou přírodou, příloha 1983/1, Litoměřice, 206 s.
- MORAVEC, J. a kol. (1994): Fytocenologie. Academia, Praha, 402 s.
- NOVÁK, P. a kol. (1989-1993): Syntetická půdní mapa ČR 1:200 000. MŽP ČR a MZe ČR, Kartografie, Praha.
- NOŽIČKA, J. (1957): Historický přehled vývoje lesů v oblasti Krušných hor. Zpráva Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti, 3, č. 1, Zbraslav-Strnady, s. 1-7.
- PROCHÁZKA, F., ČEŘOVSKÝ, J., HOLUB, J. (1983): Chráněné a ohrožené druhy květeny ČSR. ÚDPM JF, Praha, 103 s.
- QUITT, E. (1971): Klimatické oblasti Československa. GgÚ ČSAV, Brno, 73 s.

- SCHLEGER, E. (1975): Historický vývoj pohraničních lesů od Klášterce nad Ohří po Děčín. *Stipa*, 2, Ústí nad Labem, s. 5-38.
- VÁNA, J. (1993): Předběžný seznam ohrožených mechorostů České republiky. *Preslia*, 65, č. 3, Česká botanická společnost při AV, Praha, s. 193-199.
- Vyhlaška MŽP ČR č. 395/92 Sb. Sbírká zákonů, částka 80 z 13.8.92, FMV, Praha, s. 2212-2246.
- Zákon ČNR č. 114/92 Sb. Sbírká zákonů, částka 28 z 25.3.1992, FMV, Praha, s. 666-692.
- Závěrečná zpráva přírodovědného průzkumu oblasti Špičák, okres Ústí nad Labem. Český svaz ochránců přírody, ZO 41/8, Ústí nad Labem, 1993, ms., 55 s.
- Zpráva o přírodovědném průzkumu lokalit Černá louka a Horské louky u Telnice v Krušných horách. Český svaz ochránců přírody, ZO 41/8, Ústí nad Labem, 1995, ms., 162 s.
- Zpráva o přírodovědném průzkumu lokality Mordová rokle u Krásného Lesa. Český svaz ochránců přírody, ZO 41/8, Ústí nad Labem, 1995, ms., 58 s.

S u m m a r y

THE EASTERN ORE MOUNTAINS NATURE RESERVE

The structure of forests in the Ore Mountains has been much changed by human activities in the past. Especially the increased airborne pollution over the past 40 years has much influenced forests in the top part of the mountains.

On the other hand, extra-forest ecosystems have been affected to a lesser extent. This is the case of mountain meadows, peatbogs and mountain peatbogs. These occur mostly in the eastern part of the Ore Mountains – the main reason why the Eastern Ore Mountains Nature Reserve has been proclaimed.

The Nature Reserve extends along the Czech/German state boundary in the altitude 700 m above sea level and more. The mountains consist mostly of Proterozoic and Palaeozoic slates and granotoids. They have been exposed to intensive denudation. Short summer and long winter are typical for the local climate.

As regards phytogeography, this area belongs to two phytogeographical regions: Oreophyticum (western part) and Mesophyticum (eastern part). Flat or gently sloping landscape with forests, peatbogs and poor soils is typical for the western part. Beech forests on steep slopes prevail in the east.

Five core areas with best preserved habitats have been selected. The most valuable nature phenomena (plant and animal species) concentrate there.

The international project that has been carried out for areas on both sides of the border chiefly aims to protect the biodiversity and to revitalize the landscape. The latter means to reduce the share of cultivated land, to increase the extent of meadows and pastures, to revitalize small water courses and extra-forest greenery and to reconstruct historic stone features.

Proclamation of the Eastern Ore Mountains Nature Reserve created the legal framework necessary for desired changes. Whether the initial ideas will be fulfilled or not is now in the hands of state and local authorities.

Fig. 1 – Eastern Ore Mountains Nature Reserve. 1 – Mordová Gorge, 2 – Špičák, 3 – Černá louka, 4 – Mountain meadows near Telnice, 5 – Cínovec Range; a – state boundary, b – trunk road, c – area of interest, d – core areas, e – important mountains and hills, f – settlements. Map drawn by O. Calta, Agency for Nature and Landscape Conservation, Ústí nad Labem.

Fig. 2 – Trees often line the man-made stone walls and form typical landmarks in the mostly agricultural landscape of eastern Ore Mountains. Photo by M. Nepivodová.

Fig. 3 – Unsuitable kind of land reclamation – straightening the Černý potok creek at Černá louka. Photo by M. Habr.

Fig. 4 – Peatbog meadow with little ponds (Cínovecký hřeben). Photo by M. Peřinová.

(Pracoviště autorky: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, středisko Ústí nad Labem, Střibrnické nivy 4, 400 11 Ústí nad Labem.)

Do redakce došlo 15. 1. 1996

Lektorovali Václav Král, Václav Pořtolka a Vít Vilímek

28. kongres Mezinárodní geografické unie se konal ve dnech 4. – 9. 8. 1996 v kongresové hale v nizozemském Haagu. Účast delegátů byla podstatně nižší než na minulém kongresu v roce 1992 ve Washingtonu. Zatímco před čtyřmi roky se šlo na pět tisíc účastníků – jistě i díky sponzorování řady akcí i větší dostupnosti levnějšího bydlení – v Haagu letošního roku se sešla asi třetina tohoto počtu. Součástí programu konference byla, vedle zasedání jednotlivých sekcí a přednášek v nich, početná, krátkodobě (půlden) na ně navazující vystoupení u posterů v přilehlých prostorách. V průběhu jednání probíhala řada dvou a vícestranných individuálních jednání, stejně jako společná zasedání pracovních komisí a skupin. Na kongres navazovala zasedání některých pracovních komisí (např. Komise geografického vzdělávání, kongresu předcházelo třídní zasedání komise zaměřené na tvorbu počítačově zpracovaných atlasů, které proběhlo v Praze, atd.). Nepřímou součástí programu byly četné exkurze do Haagu, do okolních regionů a na vybrané instituce: Haag – městská expanze v pobřežní zóně, Rotterdam – Brána Evropy, Rotterdam – přístav Severního moře, Imigranti v Amsterdamu, Výlet na dno moře, Rozvoj nových měst a venkovského plánování ve Flevolandu 1930 – 1996, Rozvoj oblastí na rozhraní města a venkova kolem Utrechtu a perspektivy venkova, Poldery v Holandsku – historie vnitrozemských vod a managementu v pobřežních oblastech, Záplavové oblasti Porýní.

Dále bylo připraveno šest jednodenních turistických exkurzí a pokongresová zasedání odborných komisí (Pobřežní systémy, Geografické vzdělávání) a tři vícedenní poměrně drahé exkurze (Norsko, Přístavy západní Evropy, Údolím Rýna).

V průběhu konference se uskutečnilo deset plenárních zasedání (vždy od 12 do 14 hod), které tematicky odpovídaly pracovním komisím IGU. Jednání kongresu bylo organizované spíše podle odborných komisí a pracovních skupin. Tato zasedání byla zpravidla spojená se jménem přední významné osobnosti, která měla hlavní slovo (přednášku), k níž místní organizátor řídil diskusi. Těchto deset plenárních zasedání mělo následující témata a řečníky: Mořské plánování: co, kdo, kdy a jak? (G. Peet, Nizozemsko), Vliv turistického ruchu na pobřežní oblasti (E. Gormsen, Německo), Využívání podmořských nerostných zásob (P. Odell, Nizozemsko), Prostorové vztahy v pobřežních zónách (J. C. Pernetta, Nizozemsko), Krize v zásobách vody (H. M. Oudshoorn, Nizozemsko), Možnosti využití dálkového průzkumu Země v pobřežních oblastech (G. J. Wensink, Nizozemsko), Globální klimatické změny – nejnovější vědecké názory (B. Callander, Spojené království), Geografie v měnícím se světě (R. Johnston, Spojené království), Geografické aspekty historického vývoje států při Severním moři (H. Lademacher, Německo).

Taková mimořádná akce nabízí desítky hodin zajímavých témat a problémů odpřednášených v jednotlivých sekcích. Zdaleka není možné podstatnou část probíhajících jednání navštívit. Proto naše postřehy mohou naznačit jen zlomek z celého kongresu.

Prof. Verstappen, prezident IGU, v úvodním proslovu připoměl renesanci geografického myšlení spojeného s globalizací řady procesů a snahou o udržitelný rozvoj. Rádovost v analýze problémů interakce společnost – příroda v území a využití prostředků „technické“ geografie (kartografie, dálkový průzkum Země, geografické informační systémy) představují obrovský úkol, který společnost vědě ukládá. Na této výzvě musí geografové participovat. Návštěvník kongresu si vybíral z bohaté členěného programu podle publikace abstrakt, který obdržel každý při prezentaci. Book of Abstracts, 28th International Geographical Congress, na 524 stranách přibližuje asi 97 % příspěvků, které na kongresu zazněly. (Jeden z exemplářů je uložen v Základní geografické knihovně PFF UK).

Zúčastnil jsem se jednání historického monitoringu změn životního prostředí, které lze charakterizovat relativně velmi širokým spektrem přednášených problémů. Je potěšitelné, že vystoupení zaměřené na problematiku historických změn klimatu prof. Brázdila zaujalo, stejně jako vystoupení dr. Jelečka zaměřené na historii environmentálního myšlení.

Při jednání sekce politické geografie jsem měl možnost nahlédnout do vášnivých diskusí týkajících se etnických menšin v sousedních zemích, později do diskusí soustředěných pře-

devším na problém menšin maďarských. Stanoviska blízká oficiálním zainteresovaným vládním pohledům na tuto problematiku nevedla k zásadně novým pohledům, spíše navozovala atmosféru nepříliš radostné perspektivy tím, že zastávala příliš historicky zdůvodňovaná a emočně prezentovaná tvrzení. První den jednání kongresu zaujal svým vystoupením v komisi veřejné správy prof. Hampl. Jednání této komise organizoval další Čech doc. Dostál z Amsterdamské university.

Dále jsem měl možnost zúčastnit se části jednání komise zaměřené na industriální regiony a jejich problémy. Zde se ukázalo, že organizátoři kongresu poskytlí dostatečný prostor k přípravě jednání jednotlivých komisí, čehož pověřené hlavní osobnosti využily velmi odlišně. Právě v této komisi měla všechna vystoupení svého oponenta. Navíc dvouhodinové bloky se čtyřmi až šesti vystoupeními vždy velmi podnětné jeden z předních odborníků v této problematice shrnul a zaujímal stanovisko k nejpodstatnějším myšlenkám. Pro jednání této komise bylo přitom charakteristické, že širše diskutované problematiky podstatně překračovala naše úzce vymezené disciplinární pojetí. Převážná část vystoupení v komisi totiž nebyla zaměřena na analýzy struktury odvětví průmyslu v regionech, ale na nejširší konsekvence ekonomické, sociální, psychologické apod. Většina příspěvků tak výrazně sledovala cíl analyzovat roli průmyslu v regionálním rozvoji jednotlivých oblastí či států.

V průběhu jednání 28. kongresu IGU v Haagu proběhlo generální zasedání národních delegací (geografických komitétů) s poměrně náročným programem, který se protáhl na tři půldenní zasedání a který obsahoval následující body: slavnostní zahájení; zahájení a privátního prezidenta MGU; přijetí agendy a schválení programu 18. zasedání, Washington 1992; přijetí nových členů; zpráva prezidenta z období 1992 – 1996 (Verstappen); zpráva generálního tajemníka a pokladníka (Ehlers); schůzka členů finančního výboru; statutární změny; nadcházející konference: 1998 – Lisabon, 2000 – Soul, 2002 – JAR, 2004 – Glasgow; komise a studijní skupiny (návrh komisí a předsedů, návrh studijních skupin); spolupráce (International Union of Speleology – IUS, International Permafrost Assotiation – IPA, ostatní nabídky); volby nové exekutivy IGU; IGU a „globální programy“ (WCRP, IGBP, IHDP); publikace IGU; strategie IGU pro období 1996 – 2000: směry a cíle; zpráva finanční kontroly; prohlášení nového prezidenta; ostatní záležitosti; poděkování odstupujícím.

Tab. 1 – Výsledky hlasování národních delegací o zřízení jednotlivých komisí a jejich vedení (přítomno 50 delegátů s hlasovacím právem)

Komise	Počet hlasů	Zvolený kandidát	Počet hlasů
Klimatické změny a periglaciální prostředí	41	J. Vandenberghe, Nizozem.	36
Klimatologie	46	L. Nkemdirim, Kanada	39
Pobřežní systémy	45	P. Augustinus, Nizozemsko	37
Telekomunikace a informační sítě	44	H. Bakis, Francie	38
Vývoj periferních a problémových regionů	44	R. Majoral, Španělsko	38
Feminismus a geografie	35	R. Fincher, Austrálie	31
Geografické vzdělávání	47	R. Gerber, Austrálie	43
Geografie a veřejná správa	40	M. Barlow, Kanada	31
Geografie hladu a samozásobitelských systémů výživy	39	C. Cannon, Spojené království	35
Geomorfologické příčiny změn životního prostředí	44	A. Imeson, Nizozemsko	35
Zdraví, životní prostředí a rozvoj	46	D. Phillips, Spojené králov.	40
Historie geografického myšlení	41	V. Berdoulay, Francie	36
Degradace půd a dezertifikace	44	M. Sala, Španělsko	38
Námořní geografie	44	H. Smith, Spojené království	37
Modelování geografických systémů	45	B. Boots, Kanada	36
Trvalý rozvoj a horská geoekologie	39	M. Winiger, Švýcarsko/SRN	35
Studium přírodních rizik	43	Ch. Rosenfeld, USA	38
Organizace průmyslového prostoru	41	S. Conti, Itálie	38
Populace a životní prostředí	43	E. Potrikovska, Polsko	37
Udržitelný rozvoj agrárních systémů	41	I. Bowler, Spojené království	36
Udržitelný rozvoj a řízení krasových území	35	J. Gunn, Spojené království	29
Rozvoj měst a městského života	45	D. Pumain, Francie	36
Světová politická mapa	39	V. Kolossov, Rusko	33

Od podzimu 1995 se na národní geografický komitét obracely jednotlivě osobnosti mezinárodně známé s žádostí o podporu své kandidatury do exekutivy IGU. Dopisem jsme na jaře 1996 podpořili kandidaturu irské profesorky A. Buttimer a italského oceánologa A. Vallegy. Další uchazeče (celkem 12 žádostí) jsme ponechali na rozhodování až v průběhu kongresu. Na kandidátku nakonec byli zařazeni všichni, kteří měli podporu alespoň několika národních komitétů. Aklamaci byl zvolen navržený prezident i generální tajemník, podle stanov pokračuje v exekutivě minulý prezident prof. Verstappen z Nizozemska. O všech ostatních kandidátech proběhlo tajné hlasování s následujícími výsledky: prezident – Bruno Messerli (Švýcarsko); generální tajemník/pokladník – Eckart Ehlers, Německo; minulý prezident – Herman Verstappen, Nizozemsko; viceprezidenti – Folasade Iyun, Nigérie (36 hlasů); Warren Moran, Nový Zéland (39 hlasů); Ron Abler, USA (42 hlasy); Berta Becker, Brazílie (36 hlasů); Anne Buttimer, Irsko (32 hlasy); Chan Lee, Korea (42 hlasy); Adalberto Vallega, Itálie (32 hlasy). Celkem bylo přítomno 50 delegací s hlasovacím právem.

Závěr generálního zasedání proběhl v krásné atmosféře prezentace organizátorů 30. kongresu, který proběhne v roce 2004 ve skotském Glasgow (v roce 2000 se uskutečnil 29. kongres v korejském Soulu). Celá prezentace byla vzorem vtipu, elegance, efektivnosti a britského gentlemanství. Pozvánku krátce tlumočil jménem skotských organizátorů anglický profesor Bennett, a to s nesmírným šarmem. Poté nepochodoval a zahrál skotský dudák v kiltu, střídaný dvěma hosteskami z glasgowského kongresového centra. Uvedly krátký šot o současném stavu a velkolepé přestavbě tohoto centra do doby konání. Poté francouzsky (francouzština je druhou jednacím řečí IGU a stále méně frekventovanou – sotva 10 % vystoupení zaznělo ve francouzštině!) pozval přítomné předseda skotského národního komitétu. Závěrem připojil k srdečnému pozvání do Skotska poznámku, že skotská šetrnost známá z anekdot již neexistuje, aby v zápětí předal prezidentovi IGU jednu maličkou kapesní lahvičku skotské, pro více než stovku přítomných. Vše uzavřel hrou na své dudy krojovaný dudák.

Závěrem informace o 28. kongresu IGU sdělujeme, že je možné stát se individuálním dopisujícím členem IGU, a to na základě poplatku 30 USD na osobu a rok. Individuální člen IGU má právo dostávat informační bulletin IGU obsahující dvakrát ročně (zpravidla) vše, co se v rámci oboru významného ve světě chystá, jaké kongresy, zasedání komisí a sekce jsou připravována včetně jmen kontaktních osob atd. Kopii potřebného formuláře zašle na vyzádaní autor příspěvku, resp. Český geografický komitét.

Ivan Bičík

Geografický výzkum v česko-polském příhraničí. České a polské příhraničí je skutečností novodobých dějin. Až do roku 1920 zde žádné hranice těchto dvou států neexistovaly, jen západně od Odry a severozápadně od řeky Opavy se nacházelo území tehdejšího Pruska. Ve vztahu k Polsku však vnímáme především území bývalého Těšínského knížectví v dávnějších dobách s příslušností k polskému státu, od 14. století pak k zemím Koruny české. Je tedy přirozené, že tento prostor mezi řekami Wislou a Ostravicí, omezen na jihu hlavním hřebenem Beskyd – a dnes už i státní hranicí se Slovenskem, procházel po staletí shodným vývojem. Až po první světové válce došlo k rozdělení Těšínska a začlenění jeho dvou částí k nově vzniklému Československu a obnovenému Polsku. Obě části mají obdobné problémy vyplývající z dlouhodobé společné historie, hospodářského i společenského vývoje. Obě části i po rozdělení nesly téměř společné znaky se svými hospodářsky mimořádně významnými průmyslovými jádry Ostravské a Hornoslezské aglomerace a s blízkými horami představujícími pro obě oblasti jak zázemí pracovních sil, tak i prostředí s regenerační funkcí. Problematika životního prostředí spojená s hospodářskými i jinými aktivitami je v obou částech nejen téměř shodná, ale i velmi tíživá. Růst významu průmyslového Ostravska a Horního Slezska s jejich zázemím po první a zvláště po druhé světové válce byl doprovázen rozsáhlými industrializačními a urbanistickými programy a rozšiřováním všech aktivit z obou stran až ke státním hranicím.

Je tedy nasnadě, že vznik vysokoškolských pracovišť po druhé světové válce v Ostravě a Katovicích s katedrami geografie umožnil těmto novým oborům orientovat se v jejich vědecko-výzkumné činnosti na aktuální problematiku.

Ostravská geografie má své počátky v Opavě založením dřívější Vyšší pedagogické školy, pak Pedagogického institutu přemístěného do Ostravy roku 1959. V roce 1964 vznikla samostatná katedra geografie v rámci transformace institutu na samostatnou Pedagogic-

kou fakultu. Na Slezské univerzitě v Katovicích založené v roce 1967 začalo svou činnost geografické pracoviště v roce 1974.

K prvním kontaktům geografů však dochází po linii geografických společností – Severomoravské pobočky ČSGS a Polskiego Towarzystwa Geograficznego – pobočka v Katovicích v roce 1977. Ty pak vedly i k navázání spolupráce obou vysokoškolských kateder. Aktivity poboček geografických společností byly zprvu značné. Už v prvním roce se uskutečnily čtyři česko-polské konference v Ostravě, Liberci, Opole a Hradci Králové, do roku 1980 pak podobné akce probíhaly v místech Kudowa Zdrój, Mogilany, Morávka a Kozubnik za účasti polských poboček z Katowic, Wrocław, Opole a Krakova, z české strany Severomoravské, Východočeské a Severočeské. Program konferencí byl směřován na aktuální problematiku příhraničních oblastí. Jednotlivá pracoviště a pobočky prezentovaly své výsledky vědeckých a výzkumných prací s cílem vzájemného poznání a vyjasňování možností spolupráce i na geografických pracovištích vysokých škol. Jejich cílem bylo přispívat k řešení aktuálních problémů na základě státních plánů základního výzkumu i společenské objednávky. K dalším účastníkům z polské strany patřily některé vědecké ústavy – Śląski Instytut naukowy v Katovicích a Instytut naukowy v Opole, z vysokých škol Akademia wychowania fizycznego (Vysoká škola tělesné výchovy) v Krakově. Setkání na konferencích s vysokou účastí se stávala impulzem pro určité směřování výzkumných prací s možnostmi vzájemné spolupráce na shodné problematice a územích propojených určitými vzájemnými vazbami.

Mezníkem v orientaci na aktuální problematiku a výzkumné geografické práce se stává rok 1976, kdy je zahájena multilaterální spolupráce ve výzkumu životního prostředí v tzv. modelových oblastech zemí bývalé RVHP při koordinaci GGÚ ČSAV v Brně. Průmyslové Ostravsko, jako jedna z modelových oblastí Československa, bylo ve výzkumných pracích od počátku zastoupeno tehdejší katedrou zeměpisu Pedagogické fakulty v Ostravě. Polské Horní Slezsko se do sledovaných oblastí dostalo až v roce 1985, ale katedra geografie Slezské univerzity v Katovicích se na výzkumných pracích v Polsku podílela už o něco dříve. Zúčastňovala se také většiny společenských akcí mezinárodního výzkumného týmu geografů i expedic do modelových oblastí v tehdejších SSSR, PLR, NDR, BLR, ČSSR a SFRJ. V té době vznikly také dvoustranné dlouhodobé dohody o spolupráci mezi Pedagogickou fakultou v Ostravě a Slezskou univerzitou v Katovicích, které oběma geografickým pracovištím umožňovaly navázat užší spolupráci ve výzkumu obou průmyslových oblastí – Ostravska a Horního Slezska. Problematika životního prostředí v příhraničních oblastech se dostala i do výzkumných plánů koordinujícího centra GGÚ ČSAV. Další česko-polské konference dostaly zcela jinou náplň i organizaci. Jejich garanty se stala obě geografická pracoviště v Ostravě a Katovicích, konference se konaly pravidelně každé dva roky střídavě na českém a polském území – Těrlícko a Sosnowiec. Prezentované studie se zabývaly degradací životního prostředí v obou oblastech – antropogenními formami reliéfu s velkoplošnými devastacemi, znečišťováním vod a ovzduší. V Moravskoslezských Beskydech byly další práce zaměřeny na erozi a plaveniny v beskydských tocích, na cestovní ruch a rekreaci. Prezentované výsledky výzkumu a referáty z konferencí jsou publikovány ve sbornících vydávaných oběma institucemi. Česko-polské konference mají nadále své pokračování.

V roce 1985 začala na Ostravsku tzv. demografická kolokvia věnovaná otázkám vývoje obyvatelstva v okresech bývalého Severomoravského kraje. Ve všech deseti okresech tak byly na konferencích diskutovány demografické zvláštnosti a jevy, přičemž všechny referáty jsou publikovány ve sbornících vydaných příslušnými okresními úřady. Tato kolokvia, jichž se zúčastňovali četní pracovníci z polských vysokých škol a institucí, skončila na českém území v roce 1994, v roce 1995 však našla pokračování na území polském. V Sosnowci jeho organizaci – za vydatného přispění ostravských zkušeností i při aktivním vystoupením několika geografů z Ostravy – zabezpečila katedra ekonomické geografie Slezské univerzity v Katovicích, pracoviště v Sosnowci.

Období spolupráce v rámci mezinárodního výzkumu životního prostředí v zemích bývalého RVHP je dokumentováno v četných výzkumných zprávách, studiích, sbornících, metodikách hodnocení změn v životním prostředí i v kartografických výstupech.

Počátkem nové etapy se jeví období od roku 1988 s několika zásadními změnami. V tomto roce přistupuje ke spolupráci v uvedeném výzkumu v rámci RVHP Österreichisches Institut für Ost und Südost Europa se sídlem ve Vídni svým kartografickým oddělením. Rozšíření o toto pracoviště bylo tehdy – byť už jen na krátké období – značným přínosem, když rakouský partner zabezpečil vydání několika map životního prostředí i pro oblast střední Evropy. To podpořilo i další rozvoj česko-polských styků a spolupráce.

Za společný úspěch kateder geografie v Ostravě a Sosnowci můžeme považovat účast na scénáři a na vlastním filmu „Pod stejným nebem“. Film byl rovněž natočen ve spolupráci

ateliérů ve Zlíně a Varšavě v české i polské verzi a byl promítán na Ekofilmu v Ostravě v roce 1990, kde mu byla udělena cena Primátora města Ostravy.

Rok 1990 představuje v naší činnosti ukončení výzkumných prací v rámci RVHP. Styky ostravských a katowických geografů s vídeňským pracovištěm však pokračují dále.

Změny ve struktuře vysokých škol v Československu v devadesátých letech se v Ostravě projeví zřízením Ostravské univerzity, v rámci níž byla katedra geografie převedena z pedagogické fakulty na nově vzniklou fakultu přírodovědeckou. Zde v krátké době prošla několika proměnami s tím, že v současnosti se rozvíjejí dvě katedry – katedra fyzické geografie a geoeekologie, druhou je katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.

Spolupráce s Polskem se dále rozšiřuje. Konkrétní podoby nabývá s Institutem naukovým v Opole a s nově založenou univerzitou tamtéž, především se zaměřením na demografii a sociální geografii. Současná orientace ve spolupráci geografických pracovišť Ostravské a Slezské univerzity vychází z programu Ministerstva hospodářství České republiky a Centralnego Urzędu Planowania Rzeczypospolitej Polskiej publikovaného v Buletinu česko-polského pohraničí 2/95 vydávaného společně oběma institucemi. Dvoustranná dohoda uvedených geografických pracovišť uvádí dva základní směry výzkumu: změny přírodního prostředí – se šesti dílčími úkoly, a socioekonomické problémy prostorových struktur – se třemi dílčími úkoly. Rámcově vymezení prostoru tvoří povodí Odry, na něž se orientuje především polská strana i dalšími svými aktivitami. Příznivou skutečností pro realizaci uvedených záměrů je i angažovanost zastupitelských diplomatických úřadů a osobní aktivita generálních konzulů – českého v Katovicích a polského v Ostravě. Oba jsou v přímých kontaktech s vedením obou univerzit i geografických pracovišť. S jejich přispěním se v roce 1994 prezentovala obě geografická pracoviště výsledky svých prací na konferenční části 1. česko-polského veletrhu v Katovicích zaměřeného na ekologii.

Spolupráce českých a polských geografů v obou příhraničních regionech má smysl, je funkční, a je využitelná při řešení aktuální problematiky v obou státech.

Miroslav Havrlant

Konference Rural development II. Ve dnech 11. – 13. září 1996 uspořádala Katedra regionálního rozvoje Fakulty ekonomie a managementu Zemědělské univerzity v Nitře, ve spolupráci s Ministerstvem zemědělství Slovenské republiky a Svazem měst a obcí Slovenska již v pořadí druhou konferenci na téma rozvoje venkovských oblastí. Konference byla reprezentativně zastoupena jak pracovníky státní správy z ministerstva zemědělství, ministerstva životního prostředí a pracovníky okresních úřadů, tak i představiteli samosprávy na Slovensku. Celá řada dalších účastníků pracuje v různých nevládních poradenských nebo projekčních kancelářích. Po oficiálním zahájení děkanem hostitelské fakulty běžel první den program v plenárním zasedání. Mezi řečníky vystoupili jak zástupci jednotlivých vysokých škol, tak i představitelé státní správy a samosprávy. Diskusní příspěvky byly zaměřeny především na diskusi pojmu venkov, utřídění současných vládních i nevládních podpůrných programů pro venkovský prostor i sociální, ekonomické a ekologické roli venkova při vývoji celé společnosti. Mnozí řečníci upozorňovali především na zhoršenou situaci v nerozvojových regionech Slovenska. Závěr prvního dne byl věnován prezentaci úspěšných rozvojových programů pro jednotlivé mikroregiony Slovenska a dále prezentaci zahraničních zkušeností (USA, Velká Británie).

Druhý den pracovního jednání byl veden v sekcích. Jednotlivé sekce byly zaměřeny na roli samosprávy při územním rozvoji a rozvojové programy, roli neziskové sféry a roli státní správy. Jednání v sekcích bylo – jak mohu potvrdit především ze sekce, která se zabývala rolí samosprávy – velmi živé s bohatou diskusí všech zúčastněných. Pozornost v této sekci byla věnována především roli územně plánovací dokumentace a uplatňování místního programu obnovy vesnice při usměrňování prostorového rozvoje obce. Všichni účastníci konstatovali, že stát by měl zajistit jistou míru podpory pro venkovský prostor. Pro mě samotného bylo překvapivím, že stát objednal územní plány všech bývalých okresů Slovenské republiky, které se nyní na okresní úrovni projednávají a připravují ke schválení. V České republice podobná dokumentace nadmístního charakteru vyjma ojedinelých územních plánů vyšších územních celků chybí.

Závěr konference byl věnován opět v plenárním zasedání formulaci závěrů, které budou zveřejněny jako orgánům státu, tak i Svazu měst a obcí Slovenska a dalším organizacím. Všechny příspěvky z konference budou publikovány ve sborníku, který organizátoři slibují vydat do konce září.

Celkově lze konstatovat, že konference přinesla velmi zajímavou výměnu názorů širokého spektra odborníků, včetně zahraničních hostů, s představiteli jak státní správy, tak i se starosty obcí. Konference bezeschytně splnila jak odborný, tak i společenský program.

Radim Perln

Konference Toruń East - West Meeting II. Již po druhé zorganizovala Univerzita Mikuláše Koperníka v Toruni ve spolupráci s orgány města Toruń a vojvodství Toruń mezinárodní konferenci zaměřenou na nové socioekonomické změny a na transformaci zemí střední a východní Evropy. Konference, jak je patrné již z názvu, byla věnována především lokálním, regionálním a mezistátním důsledkům transformace a spolupráci mezi zeměmi západní, střední a východní Evropy. Účastníci – geografové, ekonomové a další univerzitní pracovníci, starostové měst a představitelé státní správy byli především z Polska, dále byly zastoupeny téměř všechny východoevropské země včetně nástupnických států po bývalém SSSR. Bohužel účast západoevropských kolegů byla velmi malá a jejich podíl na diskusi a přednesených příspěvcích byl rozhodně menší než u prvního setkání v Toruni před dvěma lety. Jednací řečí konference byla polština, ruština a angličtina.

Po zahájení jednání rektorem Univerzity Mikuláše Koperníka, vojvodou Toruně a starostou města Toruń proběhlo dne 25. září 1996 dopolední jednání v plenárním zasedání pod titulem *Ideály a podmínky evropské integrace*. Celou sekci zahájil svým projevem prof. Kukliński, který přednesl vizi 21. století a věnoval se především postavení sjednocené Evropy. Jeho příspěvek, nesený spíše v řečnickém tónu, byl zajímavým, i když pochopitelně i velmi polemickým vstupem do velmi širě pojaté diskuse o sjednocující se Evropě. Na něj se svými příspěvky navázali prof. Nekos z Univerzity v Charkově, který se věnoval nutnosti propojení ekologické a ekonomické politiky, a opět šířeji pojatý příspěvek prof. Jalowiec-keho. Diskuse po úvodním plenárním zasedání byla věnována především základním východiskům jednotlivých středo- a východoevropských států pro spolupráci a dále modelům integrace v Evropě.

Odpolední jednání bylo rozděleno do tří sekcí. První z nich byla věnována historickým, ekonomickým a politickým podmínkám pro spolupráci mezi zeměmi střední (východní) Evropy a zeměmi západní Evropy. Druhá sekce se věnovala problémům regionálního rozvoje v transformačním období. Konečně třetí sekce byla věnována problematice rozvoje evropských malých zemí a malých území.

Nejpočetněji byla navštívena druhá sekce, kde byly předneseny příklady regionálního rozvoje v Rusku (prof. Pivovarov), Estonsku (prof. Marsoo), Slovensku (prof. Paulov), Švédsku (dr. Stenman) a větší počet příspěvků dokumentující problematiku regionálního rozvoje v Polsku. Za Českou republiku jsem přednesl příspěvek připravený společně s prof. Hamplem a dr. Müllerem, zaměřený na bariéry regionálního rozvoje v České republice. Na rozdíl od našeho příspěvku, který dokumentoval regionální rozdíly, většina ostatních příspěvků dokumentovala spíše celostátní podmínky a bariéry rozvoje nebo se věnovala srovnání problematiky jedné části ekonomiky.

Druhý den jednání proběhl v plenárním zasedání. Celodenní jednání uvedl poněkud obecným a výrazně politickým projevem bývalý polský vicepremiér a autor polských ekonomických reforem L. Balcerowicz, který srovnával výchozí podmínky pro reformy v jednotlivých zemích střední a východní Evropy. Jeho závěry odpovídaly možnostem přenosti politiky. Přesto jeho vystoupení přineslo nový náboj do celodenního jednání a mnozí další autoři s ním pak ve svých příspěvcích polemizovali nebo se na něj odvolávali. Navazující vystoupení prof. Domanskeho na téma územních souvislostí ekonomické transformace bylo mnohem sevřenější a celkově ucelenější. Další téměř výhradně polští řečníci se zabývali tématy organizace veřejné správy, politickou geografii Polska na příkladu posledních voleb, zahraničními investicemi a zahraničním obchodem, polskou energetickou politikou a dalšími tématy. Mezi řečníky zaujal především projev prof. Slonimského z Bělorusí, který se zabýval trendy běloruské transformace a důsledky stále ekonomické a především politické provázanosti mezi Běloruskem a Ruskem.

Odpolední panelová diskuse byla uvedena úvahou prof. Kuklińskeho na téma smyslu podobných setkání a byla věnována především roli národa a národnosti v procesu sebeuvědomění, národnostním problémům Evropy a budoucímu postavení vědy ve společnosti.

Poslední den konference byl věnován exkurzi po Toruni a Toruňském vojvodství včetně výkladu územního a prostorového vývoje celé oblasti. Celou konferenci provázal velmi bohatý společenský program.

Přínos podobných setkání vidím především v seznamování se s problémy a možnostmi rozvoje v jednotlivých zemích, v seznamování se s nástroji územního a prostorového rozvoje regionů a podmínkami vládní regionální politiky. Jistým nedostatkem právě skončeného setkání byla především chybějící účast kolegů ze západoevropských univerzit, a proto se tak z diskuse EAST – WEST stala diskuse EAST – EAST.

Radim Perlín

ZPRÁVY Z ČGS

Spolek učitelů geografie. V roce 1996 se v rámci české geografie objevuje nový subjekt – Spolek učitelů geografie. V této zprávě bych rád informoval jednak o důvodech, které vedly k jeho založení, jednak o jeho dosavadní činnosti.

V červenci 1995 se v Jevíčku, při příležitosti semináře ke stému výročí narození prof. Korčáka, sešel prezident České geografické společnosti doc. Bičík se dvěma středoškolskými pedagogy, aby prodebatovali další možnosti zapojení učitelů geografie do celkového geografického dění u nás. Prezident ČGS nastínil mimo jiné i absenci profesního sdružení učitelů-geografů v České republice. Taková sdružení jsou známá z jiných zemí, jsou více či méně závislá na národních geografických společnostech, ale vždy s nimi spolupracují. Nutno podotknout, že slabá účast učitelů-geografů na tomto semináři – ať už z jakéhokoli důvodu (byl a je prof. Korčák pro dnešní generaci učitelů-geografů osobností neznámou nebo se této generaci nechce setkat se s kolegy a odborníky z oboru?) – také přímo evokovala pokusit se řešit daný i podobné problémy třeba i novou, netradiční cestou, např. založením podobného sdružení.

Dalším impulsem byla exkurze našich učitelů-geografů do Švýcarska v rámci reciproční výměny mezi Přírodovědeckou fakultou UK v Praze a Univerzitou v Bernu. Tuto akci pomáhalo zajišťovat mimo jiné i podobné sdružení švýcarských učitelů geografie. Švýcarský kolega dr. Martin Hasler při své pozdější návštěvě Prahy rovněž informoval o struktuře a postavení tohoto profesního sdružení. Podobnou zkušenost získali i účastníci česko-rakouského semináře ve Vídni. Ukázalo se tak, že je nutné mít pro případnou spolupráci s podobnými zahraničními subjekty oficiálního českého partnera. Současně ovšem předpokládáme, že Spolek učitelů geografie bude mít i pro jednání s některými institucemi v České republice výhodnější postavení, než samotná ČGS.

Vzhledem k tomu, že se iniciativa k založení Spolku učitelů geografie očekávala od učitelů geografie na základních a středních školách, bylo rozhodnuto vytvořit jádro sdružení z účastníků exkurze do Švýcarska a z pravidelných účastníků letních geografických konferencí.

V říjnu 1995 bylo na zasedání Hlavního výboru ČGS v Ostravě rozhodnuto, že ČGS podpoří činnost Spolku učitelů geografie, včetně finanční pomoci.

13. ledna 1996, tedy po půl roce příprav, se v Brně konala ustavující schůze sdružení. Ta přijala název Spolek učitelů geografie. Bylo dohodnuto, že Spolek učitelů geografie bude do svých řad přijímat učitele-geografy všech stupňů a typů škol. Dále bylo rozhodnuto, že Spolek učitelů geografie bude působit v rámci ČGS. Proto – vzhledem k její finanční i jiné pomoci tomuto sdružení – je nutné, aby každý člen Spolku učitelů geografie byl současně i členem ČGS. Tímto bude Spolek učitelů geografie napomáhat při získávání nových členů ČGS z řad učitelů. Bylo rovněž dohodnuto, že organizační struktura Spolku učitelů geografie a určitá komunikace mezi jeho členy bude dotvořena až po přijetí většího počtu zájemců o činnost v tomto sdružení.

O ustavující schůzi Spolku učitelů geografie byl informován Hlavní výbor ČGS na svém zasedání v únoru 1996 v Brně. Hlavní výbor ČGS přivítal vznik Spolku učitelů geografie a potvrdil své závěry z předcházejícího zasedání.

Spolek učitelů geografie na své ustavující schůzi nastínil směry své činnosti. Na některých z nich již začal pracovat. Pomalu, ale jistě se mu daří získávat nové členy nejen samotného sdružení, ale i ČGS. Spolek učitelů geografie byl pověřen zastupovat Českou re-

publiku v Mezinárodní asociaci učitelů geografie (EUROGEO). Přes počáteční komunikační potíže provedl Spolek učitelů geografie pro tuto organizaci rozbor některých našich učebnic zeměpisu a dva jeho členové se zúčastnili mezinárodního zasedání organizace EUROGEO v Salzburgu.

Jako jeden z hlavních úkolů si Spolek učitelů geografie vytkl pokusit se prosadit zeměpisnou olympiádu na celostátní úrovni, dosáhnout jejího plného uznání ze strany ministerstva školství. Za tím účelem svolal Spolek učitelů geografie v květnu 1996 schůzku do Jevíčka, kde na základě sebraných zkušeností z různých škol došlo k domluvě o pokusném uspořádání zeměpisné olympiády ve školním roce 1996-97 do úrovně regionálních kol. Je rovněž snaha celou akci na jaře 1997 vyhodnotit a pro další období ji zabezpečit pomocí grantu. Současně byl navázán styk s National Geographic Society, která pořádá Mezinárodní zeměpisnou olympiádu. Ze strany tohoto organizátora byl zájem České republiky přijat velmi vřele, takže v současné době je prováděn rozbor a překlad značného množství materiálů, které k této soutěži zaslala pořadající organizace.

Mezinárodní zkušenosti a případně další styky by měl Spolek učitelů geografie načerpat i plánovanou účastí některých jeho členů na konferenci IGU o geografickém vzdělávání v dubnu 1997 v Londýně.

Je samozřejmé, že by Spolek učitelů geografie měl co nejtěsněji spolupracovat se sekci geografického vzdělávání ČGS. Aktuální se jeví např. otázka budoucích atestací učitelů geografie nebo tvorba učebních osnov, spolupráce při tvorbě učebnic apod. Spolek učitelů geografie by měl napomoci při hledání námětů pro program letních konferencí ČGS. Spolek učitelů geografie by se chtěl pokusit vytvořit síť učitelů-průvodců po místních regionech, čehož by mohly využít školy z jiných regionů České republiky při exkurzích, školních výletech, školách v přírodě nebo terénních praxích. Je zde i návrh v případě dostatečného množství podkladů vytvořit databázi seminárních a ročníkových prací studentů středních škol.

Další náměty činnosti Spolku učitelů geografie nelze vyjmenovat pro omezený rozsah příspěvku. Spolek učitelů geografie samozřejmě uvítá i jiné podněty pro svou činnost. Především má však zájem o nové členy, kteří by byli naprosto dobrovolně ochotni angažovat se v činnosti tohoto sdružení. Zájemci o členství ve Spolku učitelů geografie se mohou přihlásit na adrese: RNDr. Hana Gorodecká, gymnázium Královo Pole, Slovanské náměstí 7, 612 00 Brno.

Závěrem bych chtěl požádat všechny geografy, aby vznik Spolku učitelů geografie nebrali jako pokus o rozbití ČGS, ale aby tuto aktivitu chápali jako snahu o další formu činnosti na poli geografie v těsné spolupráci s ČGS. Za to jim jménem všech členů Spolku učitelů geografie děkuji.

Ivan Malíš

LITERATURA

I. S. Zonneveld: Land Ecology. SPB Academic Publishing, Amsterdam, 1995, 200 s., ISBN 90-5103-101-7.

Publikace z pera známé osobnosti evropské vědy, nestora a prvního prezidenta Mezinárodní asociace ekologie (IALE) je pokusem o moderně pojatou učebnici krajinné ekologie. Autor se, podle vlastních slov, snaží o syntézu dvou dosud známějších a obsáhlejších knih krajinné ekologie, o určitý kompromis mezi biocentrickým pojetím Formana a Godrona a výrazně antropocentrickým pojetím izraelských autorů Naveha s Liebermanem. Zonneveldův integrovaný nebo polycentrický přístup je tak bližší i našemu geografickému chápání krajiny jako geosystému. O poněkud odlišném a originálním přístupu svědčí i samotný název knihy: „Land“, nikoliv „Landscape“ Ecology. Terminologii věnuje Zonneveld značnou pozornost. Výraz „land“ považuje za výstižnější překlad originálního německého termínu „Landschaft“, pouzitého von Humboldtém a Trollem, než běžně užívaný termín „landscape“, který je často zjednodušeně považován za synonymum scénérie („scenery“). V osobním rozhovoru mi autor potvrdil i přijatelnost u nás někdy používaného názvu „geoekologie“.

Cílem knihy je naučit studenty základům krajinné ekologie a poskytnout jim i její východiska pro praxi. Autor k tomu využívá své bezmála půlstoleté zkušenosti z vlastní pedagogické, vědecké a terénní činnosti na všech kontinentech. Krajinná ekologie v jeho pojetí je transdisciplinární vědou, která obohacuje existující vědní disciplíny, aniž by s nimi soupeřila. Ve vysokoškolském studiu na univerzitách se přiklání k výuce předmětu a organizování kurzů krajinné ekologie pro různé obory, nikoliv však k bakalářskému, magisterskému nebo doktorandskému studiu krajinné ekologie jako samostatného oboru.

Knihy je rozčleněna do 8 základních kapitol. První z nich, Koncept krajiny, obsahuje úvod do studia krajiny: rozlišení tří dimenzí – topologické, chorologické a geosférické, dále pak základní strukturální prvky krajiny, charakteristiky krajiny jako celku a vlastnosti jejích složek, vztah společnosti, přírody a krajiny. Pozornost je věnována již zmíněné terminologii, z níž vychází Zonneveldův základní koncept krajinné jednotky (land unit) jako relativně homogenní části krajiny v libovolném zvoleném měřítku.

Druhá kapitola se věnuje rozvoji krajinné ekologie jako vědy, její transdisciplinaritě a systémovému přístupu. Třetí, velmi důležitá kapitola, seznamuje s klasifikací krajiny, sestupnou a vzestupnou typologií, hierarchií a klasifikací krajiny jako holonu. Neopomíjí ani fyziognomickou klasifikaci založenou na vnímání krajiny. Další části se zabývají krajinnou strukturou v chorologické dimenzi, funkcí, dynamikou a změnou krajiny, v jejichž rámci jsou stručně zmíněny energomateriálové toky, prostorová heterogenita, ekologické sítě a aspekty stability krajiny. Studium krajiny a jejích změn v minulosti je označeno jako historická krajinná ekologie.

Dvě závěrečné kapitoly obsahují nástin možností praktických aplikací v hodnocení, plánování a managementu krajiny: proč, kdy, kde a jak aplikovat poznatky a principy krajinné ekologie. Je zmíněna také moderní metoda využití geografických informačních systémů pro vypracování scénářů péče o krajinu a jejího vývoje a pro hodnocení vlivů na životní prostředí.

Následují dvě přílohy (Appendix A a B), které přinášejí fundovaný metodický návod pro výzkum krajinných jednotek jakožto Zonneveldova základního konceptu krajinné ekologie.

Knihy je vybavena rejstříkem a obsáhlým seznamem literatury (přes 320 titulů), v němž tentokrát nechybějí ani práce z České a Slovenské republiky. Jistě jen drobným nedopatřením je význačný slovenský geograf Mazúr označen za zakladatele české vědecké školy věnující se výzkumu krajiny (s. 20).

Recenzovanou knihu je možné u nás doporučit pokročilejším studentům (doktorandům) a odborníkům v krajinné ekologii, kteří se nechtějí spokojit pouze s jedním (biocentrickým) přístupem, jak je prezentován v nejrozšířenější publikaci o krajině od Formana a Godrona.

Zdeněk Lipský

Portolans procedents de col leccions espanyoles: Segles XV-XVII. International Cartographic Association (ICA), Sociedad Española de Cartografía, Barcelona 1995. 371 s. v plátěné vazbě, formátu 29x29 cm. Náklad 1000 exemplářů, ISBN 84-393-3582-2, cena 15 000 peset.

Otázka vzniku a původu portulánových map není dodnes vysvětlena a jakýkoliv příspěvek vzbuzuje extrémní zájem historiků kartografie. Společná práce Rey Pastora a Garcii Camarera „La cartografía mallorquina“ (Madrid 1960) byla donedávna posledním veřejným výsledkem výzkumu ve španělské jazykové oblasti. Přednášky španělských odborníků na mezinárodních setkáních byly v posledních 30 letech výjimkou v porovnání se zájmen portugalských, italských, francouzských, britských a amerických kolegů. Díky aktivitě Institutu Cartogràfic de Catalunya, který byl jedním z hlavních organizátorů 17. konference mezinárodní kartografické unie (ICA) v září 1995 v Barceloně, se podařilo vydat tolik potřebný španělský pohled k uvedené tematice.

Rozsáhlá práce je více než pouhým katalogem k ojedinělé výstavě katalánských a španělských portulánů, které byly v počtu 52 unikátů svezeny ze státních i soukromých archivů a knihoven do Barcelony. Mapy byly vystaveny od 5. září do 15. října v gotickém sále Del Tinell, kde byl mj. po své první objevné plavbě slavnostně přijat královským párem Kryštof Kolumbus. Jedná se o důkladnou studii, kterou autor Vicenc M. Rosselló Verger, profesor fyzické geografie na univerzitě ve Valencii, rozdělil do devíti částí.

Po úvodním zavedení do problematiky se Verger zabývá podle jeho slov již perverzním sporem o italském či naopak mallorském původu portulánových map. Autor ponechává tu-

to otázku otevřenou a klade důraz na vývoj portulánů mallorské provenience, které podle jeho mínění představovaly v 16. a 17. století vrchol vývoje tohoto typu map. V další kapitole se Verger věnuje rozboru toponymického obsahu portulánů, který pokládá londýnský Campbell – jeden z předních odborníků – za „lifeblood of the portolan charts“. Autor klade důraz na lingvistické tvary a jejich původ, vysvětluje jejich deformace a podává vývoj metod jejich studia od prvních prací Bofarulleho (1898) popř. Kretschmera (1909) až po souhrnné příspěvky posledních let (Campbell 1987). Třetí kapitolu vyplňuje podrobná analýza vinět, tj. miniaturních vedut Janova, Benátek, Avignonu, Barcelony, Valencie, ale i např. Dubrovníku a několika afrických přístavů, zejména v Magrebu. Ve čtvrté kapitole sleduje Vergas vývoj způsobu znázornění ostrovů, delt a jiných pobřežních tvarů a jejich barevnou iluminaci. Další kapitoly jsou věnovány na jedné straně námořním mapám a atlasům dynastie Olivesů, zejména chronologicky zachyceným změnám v hydrografickém a toponymickém obsahu popř. celkové kompozice mapového obrazu, na druhé straně portulánovým atlasům 16. a 17. století, mallorského i nemallorského původu, kde Verger neopomíná ani rozbor pro obě století příznačně bohaté dekorativní výzdoby. Obě závěrečné kapitoly se zabývají analýzou dvou unikátů z barcelonských sbírek. Nejprve anonymního, tzv. královského portulánu z období kolem 1420 z archivu Arxiu de la Corona d'Aragó, který porovnává s portolány Vesconteho (1300) a Cresquese (1375) a nezavrhne jeho možný italský původ. Poté se Verger věnuje portulánu Gabriela de Vallsecy, expertům podstatně známější mapě z roku 1439 v Museu Marítim, která byla zmíněna již v příspěvku J. Vargase z roku 1787, tj. v jedné z nejstarších kritik mapového dokumentu vůbec.

Knihu obohacuje rozsáhlá bibliografie o 139 pramenech od Almagii po Pinkase Yoeliho se řadou méně známých španělských prací, které doprovázely často miscelanea lokálního významu. Ozdobou publikace je obrazová část. Jsou v ní barevně reprodukovány všechny exponáty, z nichž část byla i odborné veřejnosti neznámá a které zřejmě opět po několik desetiletí zůstano v trezorech. Jsou součástí španělského kulturního bohatství, avšak díky překladům do španělské, francouzské a anglické mutace, které doplňují v nezkrácené formě původní katalánský text, vejdou konečně ve známost i zahraničním specialistům a obdivovatelům, kterým byly jen výjimečně přístupné.

Ivan Kupčák

A. Amin, N. Thrift (eds.): Globalization, Institutions and Regional Development in Europe. Oxford University Press, Oxford 1994, 268 s. Cena brožovaného vydání 12,99 GBP, ISBN 0-19-828916-2; cena vázaného vydání 30,00 GBP, ISBN 0-19-828897-2.

Nová kniha renomované dvojice britských geografů Ashe Amina a Nigera Thrifta, vzbuzuje od začátku velká očekávání. Autoři si v ní totiž berou na mušku vztah mezi globalizačními procesy a regionálním rozvojem, tedy právě ty procesy, které v posledních desetiletích stále výrazněji ovlivňují hospodářské osudy měst a regionů, přitom se však vymykají kontrole regionálních i národních institucí.

V úvodní kapitole se oba editoři pokoušejí postihnout rozsah globalizačních procesů a příčiny jejich rozdílného dopadu na jednotlivé lokality. Aminova a Thriftova úvaha o tom, proč má globalizace hospodářského života v některých regionech příznivý dopad a ústí do podoby „samostatně udržitelného růstu“, a proč naopak v jiných regionech tohoto žádoucího stavu dosaženo není. Vychází především z prací socioekonomické školy, která zdůrazňuje pojem „usazení“ (anglicky „embeddedness“) společensko-výrobních vztahů. „Usazenost“ výrobních vztahů je pak podle autorů úzce spojena se specializovanými regionálními aglomeracemi. V nich existuje hustá síť kontaktů mezi firmami a institucemi, které spojuje obdobné výrobní zaměření, tradice a „sociální atmosféra“. Dá se tedy říct, že podle Amina a Thrifta jsou charakteristiky úspěšných a – jak je sami nazývají – „inteligentních“ a adaptabilních regionů prakticky totožné s charakteristikami popsány v četných studích, zabývajících se tzv. „flexibilními regiony“. Výčet těchto charakteristik autoři souhrnně nazývají „institucionální hustotou“ (institutional thickness), jejíž přítomnost je podle jejich názoru nezbytným předpokladem pro zachování samostatně udržitelného rozvoje i v regionech, které jsou silně globalizované a které své svazky neomezují na oblast bezprostředního okolí.

Teoretický příspěvek trojice Dicken, Forsgen a Malmberg se zabývá pojmem „sítí“ (networks). Ten je úzce spojen s pojmem „usazení“ a předpokládá, že kontakt a koordinace mezi ekonomickými subjekty se odehrává nikoliv pomocí abstraktního tržního mechanismu, ale

pomocí osobních interakcí, v nichž je cena pouze jedním z kritérií v rozhodování. Naopak velkou roli hrají kritéria jako je důvěra, reciprocita, ale i rozdílná moc obou akterů. Autoři dále zdůrazňují, že z hlediska regionu je podstatný jak charakter „usazení v síti“, kontaktu mezi firmami, tak v rámci firem, zejména uvnitř velkých nadnárodních korporací.

Následující kapitola Sarah Watmore je velmi zajímavá svým originálním pohledem na problematiku zemědělství v Evropské unii. Příspěvek se věnuje rozdílným vlivům globalizace na zemědělství a na hospodářské osudy rurálních regionů, nerovnoměrnému rozvoji zemědělských regionů. Je dobrým dokladem toho, že i na zemědělství lze pohlížet očima teoreticky obeznamené ekonomické geografie.

Franz Todtling se věnuje studiu inovačních pólů a vztahem inovací k organizačním principům firem. Podle jeho zjištění inovace, i přes jisté zdání decentralizace, pouze posilují stávající regionální rozdíly, ve kterých hrají dominantní roli velké metropole.

Philip Cooke a Kevin Morgan se ve své kapitole vrací ke konceptu „institucionální hustoty“ na příkladech dvou téměř archetypálních flexibilních regionů – Bádenska-Württemberska (Německo) a Emilia-Romagna (Itálie). Autoři poskytují jednak podrobný popis forem „institucionální hustoty“ v obou regionech, navíc se však zabývají i vlivem vnější konkurence na reorganizaci výroby a institucí, která tak brání institucionálnímu „ztuhnutí“.

Skutečnost, že „institucionální hustota“ se může při změně vnějšího prostředí a pomalé přizpůsobivosti místních institucí změnit v přítěž a brzdu dalšího rozvoje, velmi dobře dokumentuje šestá kapitola Amy Glasmeiera o hodinářském průmyslu ve švýcarské Jure.

Obdobným tématem se zabývá i devátá kapitola, ve které Ray Hudson líčí situaci v severovýchodní Anglii, kde regionální politika naráží na institucionální uspořádání zděděné z předchozího výrobního systému, jehož společenské struktury časem „zduhly“ (lock-in).

Ve srovnání s těmito regionálně empirickými studii působí kontrastně teoretický příspěvek Hamieho Pecka, který vychází z regulační teorie a věnuje se otázce regulace pracovní síly. Jádrem jeho článku je tvrzení, že trh práce nelze považovat za „standardní“ komoditní trh, který se řídí zákony poptávky a nabídky a že podstatnou roli při jeho fungování hraje státní regulace. Ta má sice jednotnou formu v rámci státu, ale její dopad na jednotlivé regiony je rozdílný a nerovnoměrný.

Pro východoevropské čtenáře je velmi zajímavý příspěvek Gernota Grabhera, který se pokouší postihnout změny, ke kterým došlo v podnicích na území bývalé NDR po sjednocení Německa. Grabher se domnívá, že rozpad většiny místních institucionálních struktur měl velmi negativní dopad na tamní ekonomiku a očekávané nahrazení institucemi západoněmecké provenience nepřineslo uspokojivé výsledky. Západoněmecký kapitál se omezil na investice do bezpečně ziskových oblastí (automobilový průmysl), kde vznikly „katedrály v poušti“, vysoce specializované výrobní enklávy s minimálními kontakty s místní ekonomikou.

Kevin Robins a James Gornford věnují svou kapitolu vcelku nové oblasti geografického výzkumu. Ta pojednává o médiích jako prostředku interakce mezi globalizačními vlivy, které působí jako prostředek utváření univerzální kosmopolitní struktury, a mezi regionální diverzitou a specifičností.

V závěrečné kapitole rozpracovává Costis Hadjimichalis problematiku společenko-politických hnutí v jižní Evropě. Tvrdí přitom, že schopnost místních hnutí zmobilizovat místní společenské a politické organizace jim umožňuje ovlivňovat postavení a osudy regionu ve vztahu k mezinárodním ekonomickým a politickým vlivům a změnám.

Jak je patrné již ze zběžného přehledu kapitol, celá kniha působí tematicky dosti roztržitým dojmem. Některé kapitoly zcela pomíjejí v úvodu proklamované zaměření na globalizaci (Peck, Todtling). Jiné zase věnují minimální pozornost institucím a celému socioekonomickému přístupu, jak jej v úvodu knihy předkládají editoři (Robins a Cornford, Whatmore, Peck). Především však vztah k otázkám regionálního rozvoje se místy z knihy zcela vytrácí. Jediným bezpečným pojítkem všech autorů pak zůstává pouze prostorové vymezení hranicemi Evropské unie a příslušnosti ke geografické disciplíně. A to je, podle mého názoru, pro obsahovou i formální soudržnost editované knihy, přece jen trochu málo. I přes tento značný nedostatek je však třeba knihu ocenit, a to především proto, že se jedná o jeden z prvních knižních pokusů o uplatnění socioekonomické teorie v geografické literatuře. Tato kniha tedy otevírá slibnou oblast studia vztahu mezi místními a regionálními institucemi a regionálním rozvojem v současném, stále více mezinárodně propojeném, „globálním“ světě. Přestože výsledkem zatím je jen několik izolovaných podnětných myšlenek, a nikoliv ucelená teoretická koncepce, neměla by už kvůli těm několika podnětným myšlenkám kniha uniknout Vaší pozornosti.

David Uhlř

J. D. Vitek, J. R. Giardino (ed.): Geomorphology: the research frontier and beyond (reprint z *Geomorphology*, Vol. 7, No. 1-3). Elsevier, Amsterdam – London – New York – Tokyo 1993, 265 s., ISBN 0-444-89971-5.

V pořadí již 24. svazek z mezinárodních geomorfologických sympózií, které se pravidelně (každoročně) konají v Binghamptonu v USA (v roce 1994 bylo sympóziium o geomorfologických hazardech) jistě svým obsahem zaujme každého našeho geomorfologa. Z dosavadních svazků lze aspoň jmenovat publikace ze sympózia o environmentální geomorfologii, fluvialní geomorfologii, teorii vývoje povrchových tvarů, inženýrské geomorfologii, aplikované geomorfologii, prostoru a času v geomorfologii, svahových procesech, geomorfologických modelech, tektonické geomorfologii, historii geomorfologie, periglaciální geomorfologii a o geomorfologických systémech.

Kromě stručného úvodu obsahuje recenzovaná publikace 11 článků, z nichž jsou pro nás nejuvážnější tyto práce: H. J. Walker: *Geomorphology: the research frontier and beyond* – Introduction, A. Goudie: *Human influence in geomorphology* (autor používá termín antropogeomorfologie), J. Gerrard: *Soil geomorphology – Present dilemmas and future challenges*, D. Brunsten: *Mass movement: the research frontier and beyond: a geomorphological approach*, D. Barsch: *Periglacial geomorphology in the 21st century*, C. R. Twidale: *The research frontier and beyond in granitic terrains*, D. G. Smith: *Fluvial geomorphology: where do we go from here?*

Z pochopitelných důvodů mne nejvíce zaujal článek současného prezidenta Mezinárodní geomorfologické unie a profesora univerzity v Heidelbergu D. Barsche „Periglaciální geomorfologie v 21. století“. Autor doporučuje do budoucna výzkumy směřující k lepšímu poznání fyzikální podstaty periglaciálních procesů, interakce procesů a tvarů reliéfu a výzkumy směřující k lepšímu poznání minulého, současného a i budoucího periglaciálního prostředí založeného na hodnověrných modelech. D. Barsch zastává názor, že za současnou periglaciální zónu je třeba považovat nezaledněné polární oblasti včetně tundry (hranicí vzhledem k nižším zeměpisným šířkám by pak byla hranice lesa) a nezaledněné vysokohorské oblasti nad horní hranicí lesa. Tyto oblasti studuje podle D. Barsche periglaciální geomorfologie. Dosavadní boreální periglaciální oblast s největší mocností permafrostu na světě do periglaciální zóny nepočítá. Zde podle něho působí kryogenní procesy a v periglaciální zóně periglaciální procesy. Podle D. Barsche bychom měli rozlišovat periglaciální procesy a tvary reliéfu od kryogenních procesů a tvarů reliéfu (s. 145). Jsou to však otázky, které jistě vyvolají diskusi, pro kterou zde bohužel není místa.

Jistě mi dá každý náš geomorfolog za pravdu, že obsah uvedeného sborníku je velmi zajímavý.

Tadeáš Czudek

L. Benda (ed.) et al.: Das Quartär Deutschlands. Gebrüder Bornträger, Berlin – Stuttgart 1995, 408+21 s., 95 obr., 30 tab.

U příležitosti 14. kongresu INQUA v Berlíně 1995 vyšla významná publikace shrnující současný stav výzkumu kvartéru na území Německa. Kniha, napsaná 35 autory z geologických a příbuzných ústavů a univerzit, necharakterizuje čtvrtohorní sedimenty a jevy souhrnně pro celé území SRN, ale popisuje kvartér v jednotlivých spolkových zemích (ojediněle po skupinách zemí). Poznání čtvrtohorních sedimentů, jejich geneze a časové členění zejména v sousedních spolkových zemích (Sasko, Bavorsko) je důležité nejen pro stratigrafické zařazení uloženin a geologických procesů, ale i pro poznání vývoje reliéfu (zejména údolní sítě) na našem území.

V textu, členěném na 13 oddílů (poslední je věnován pravěku) a napsaném úspornou formou s množstvím údajů a informací doložených instruktivními obrázky (profily, mapkami) a stratigrafickými tabulkami, se seznámíme se základními regionálními charakteristikami a genezí nejen příslušných typů kvartérních sedimentů, ale i s procesy a jevy geomorfologického rázu. Kromě základních informací o ledovcových sedimentech (kontinentálního a horského zalednění), eolických uloženinách a říčních terasách se zde ojevují i stáťe o periglaciálních jevech, kvartérní tektonice, vývoji údolní soustavy, kvartérním vulkanismu, vývoji mořského pobřeží, jezerech, ledovcích apod. Význam pro řešení stratigrafických otázek vyplývá z postavení území Německa mezi oblastmi zasaženými kontinentálním a alp-

ským zaledněním, což umožňuje provést paralelizaci obou systémů (prostřednictvím údolí Rýna v extraglaciální zóně).

Pro naši kvartérní geologii a geomorfologii má posuzovaná práce nepochybnitelný význam ve dvou sférách, a to v řešení problematiky stratigrafie kvartéru a vývoje labského údolí, zejména na území Saska. Pro stanovení hranice terciér – kvartér a vnitřní členění čtvrťohor je významná skutečnost, že všichni autoři v naprosté shodě kladou tuto hranici na bázi pretegelenu (brüggen, donau), tj. do doby před 2,3 – 2,5 mil. let (na rozdíl od dosud zejména u nás používané hranice báze eburonu = gúnzu, tj. 1,64 – 1,67 mil. let). Oporou pro toto pojetí byly zejména klimatologické a sedimentologické důvody. Podle uvedené koncepce by byl celý terasový systém labsko-vltavské soustavy na území Čech kvartérního stáří. (V poslední době naši kvartérní geologové kladli nejstarší terasy do svrchního pliocénu.)

Posuzovaná kniha představuje kvalitně zpracovanou regionální studii o kvartéru spolkových zemí Německa s významným příspěvkem k řešení stratigrafie posledního geologického období. Škoda, že nebyla zařazena synteticky zaměřená stať o kvartéru Německa v souhrnném zpracování se začleněním do čtvrťohorního systému Evropy.

Břetislav Balatka

R. Andrzejewski, M. Baranowski (ed.): Stan środowiska w Polsce. Państwowa Inspekcja Ochrony Środowiska i Centrum Informacji o Środowisku GRID – Warszawa, Warszawa 1993, 105 s., ISBN 83-859449-00-3.

Záslužná publikace 17 autorů zabývajících se výzkumem přírodního prostředí Polska podává stručný, ale výstižný a nejnovější přehled o současném stavu přírodního, v tom i geografického prostředí našich severních sousedů (312 700 km², 38,3 mil. obyvatel). Po úvodní kapitole, ve které je podávána stručná a velmi názorná obecná charakteristika geografického prostředí, následují kapitoly o podnebí z globálního hlediska, využití země, chráněných oblastech včetně druhů rostlin a živočichů, o lesích včetně jejich ohrožení (lesy zabírají v Polsku 27,9 % plochy území), zemědělství a půdách včetně velmi zajímavé barevné mapy valorizace přírodních podmínek zemědělství v měřítku 1:4 mil. Mapa vychází z půdních poměrů, agroklimatu, reliéfu a vlhkostních poměrů. Dále následují kapitoly o ovzduší a jeho znečištění, povrchových vodách a Baltském moři, podzemních vodách, odpadech (průmyslových a komunálních), hluku a vibracích a o radioaktivitě. Závěrečná kapitola se vlastně zaměřila nad budoucností životního prostředí a poukazuje na málo znalosti o živé přírodě (rostlinstvu a živočišstvu).

Recenzovaná publikace podává stručným a velmi názorným způsobem mnoho dosud nepublikovaných a nejnovějších údajů o stavu životního prostředí v Polsku. Upozorňuje na jeho relativně dobrý stav v některých oblastech, na druhé straně však na oblasti, které patří k nejvíce poškozeným v celé Evropě (např. Horní Slezsko, Krkonoše, Jizerské hory). Je dobře vytištěna na křídovém papíře (formát A4) s četnými tabulkami, grafy a fotografiemi. Zejména barevné pořijové historie Ruské geografické společnosti (s. 182-229) – napsal její současný prezident S. B. Lavrov spolu s J. P. Seliverstovem. Autorem třetí části Přínos Ruské geografické společnosti poznání přírody Země a rozvoji fyzickogeografických věd (s. 230-289) je A. G. Isačenko, který se zaměřuje hlavně na obecné teoretické otázky geografie. Čtvrtou část Ruská geografická společnost a sociálně ekonomická geografie (s. 290-321) napsal N. T. Agafonov, pátou část – Nesnadná cesta geografie k jednotě (s. 322-348) – A. G. Isačenko. Vydaní (nákladem 650 vázaných výtisků) financoval Ruský fond základního výzkumu.

Tadeáš Czudek

A. G. Isačenko (ed.): Russkoje Geografičeskoje Obščestvo. 150 let. Progress, Moskva 1995. 352 s.

Publikace, věnovaná 150. výročí založení Ruské geografické společnosti, je dílem pětičlenného kolektivu předních ruských geografů. První část, nazvanou Ruská geografická společnost v historii Ruské říše (s. 9-181), napsal E. M. Murzajev (nar. 1908), druhou část – Některé rysy pořijové historie Ruské geografické společnosti (s. 182-229) – napsal její současný prezident S. B. Lavrov spolu s J. P. Seliverstovem. Autorem třetí části Přínos Ruské geografické společnosti poznání přírody Země a rozvoji fyzickogeografických věd (s. 230-289) je A. G. Isačenko, který se zaměřuje hlavně na obecné teoretické otázky geografie. Čtvrtou část Ruská geografická společnost a sociálně ekonomická geografie (s. 290-321) napsal N. T. Agafonov, pátou část – Nesnadná cesta geografie k jednotě (s. 322-348) – A. G. Isačenko. Vydaní (nákladem 650 vázaných výtisků) financoval Ruský fond základního výzkumu.

O historii Ruské geografické společnosti bylo napsáno nemálo. Závěry z prvního půlstoletí její existence shrnul P. P. Semjonov-Tjan-Šanskij v trísvalzkovém díle *Istorija poluvékovoj dějatělnosti Imperatorskogo Russkogo Geografičeskogo Obščestva* (Sankt-Petěrburg, 1896). V roce 1946 vyšla kniha L. S. Berga *Vsesojuznoje Geografičeskoe Obščestvo za sto let*, v roce 1970 kolektivní monografie (redigovaná S. V. Kalesnikem) *Geografičeskoe Obščestvo za 125 let*.

Současné historické studie, zejména pořijnového období, přinášejí pochopitelně novou interpretaci mnoha skutečností. Obsahují mj. kapitoly *Geografie a moc, V čase „oblevy“*. Autoři však odmítají rozebírat obvinění – „těch, kteří již nejsou mezi námi, kteří věnovali všechny své síly vědě, svěmu národu a zemi, rozvoji ruské geografie“ – v přísluhování totalitarismu. S víceméně soustavnými dějinami posledního čtvrtstoletí se tu setkáváme poprvé. V podtextu lze místy postřehnout „tradiční“ rivalitu petrohradských a moskevských geografů.

K obětem stalinských represí ve 30.–40. letech patřil mj. prezident Společnosti (v letech 1931–1941), genetik, botanik a geograf, akademik Nikolaj Ivanovič Vavilov (1887–1943). V citovaném přísně tajném dokumentu leningradské úřadovny Ministerstva vnitra SSSR (1935) se mj. píše: „V procesu agenturní práce byla odhalena a podrobně se studuje jedna z cest fašistického vlivu v Sovětském svazu v podobě „vědeckoteoretického“ směru v ekonomické a fyzické geografii, známého pod jménem hettneriánství. Geopolitika je čistě fašistická věda... Hettneriánství je v podstatě zamaskovaná geopolitikou... Je velmi široce zastoupeno a má dosud představiteli ve vedoucích geografických institucích SSSR. Nejbliže v zaměření a fašistické cílevědomosti k hettneriáncům-geopolitikům jsou takzvaní centrografové a škola vedená leningradským profesorem V. E. Denem (zemřel roku 1933).“ Podobné „teoretické“ závěry mohli stěžejně zplodit samotní pracovníci státní bezpečnosti. „Mechanismus“ represivních opatření byl (ze současného pohledu) takřka neuvěřitelný. Existuje například legenda (?) o složce „bandy Baranského“, na jejíž předložení údajně Stalin reagoval slovy: „Nedotýkat se Baranského!“ Silně „ideologizovaná“ diskuse kolem prací Vsevoloda Anučina (v 60. letech) byla však zřejmě „iniciativou“ některých sovětských geografů (nikoli zásahem „shora“).

Jelcinovo heslo „Naberte si tolik suverenity, kolik unesete!“ se projevilo i v Geografické společnosti SSSR. Už na 9. sjezdu v Kazani (roku 1990) vyhlásila iniciativní skupina vznik Ruské geografické společnosti (Rossijskoje Geografičeskoe Obščestvo). Po rozpadu SSSR se projevila snaha o udržení co nejtěsnějších kontaktů s geografy bývalých sovětských republik. Estonci nebyli proti užší spolupráci. Ukrajina, jedna z iniciátorů Společenství nezávislých států, však razila zásadu „vylučně horizontálních svazků“. Uvažovalo se o Geografické společnosti SNS (ale pobaltské republiky do SNS nevstoupily). Název Eurasijská společnost se nelíbil. Po dlouhých diskusích se (v lednu až březnu 1992) ustavila Ruská geografická společnost (Russkoje Geografičeskoe Obščestvo). Šlo o návrat k označení, používanému v letech 1917 až 1926. Název „Rossijskoje“, spojující společnost s pojmenováním státu (Ros-sija), odpuzující bývalé republiky SSSR, byl odmítnut. Ruská akademie věd akceptovala nové stanovby Společnosti. Subvence však neposkytla. Cestovní náklady na zasedání vědecké rady v Petrohradu radikálně podražily (zejména z Vladivostoku a z „nových republik“ Střední Asie). Situace v Zakavkazsku se zkomplikovala. Navíc přetrvávala „paralelní“ Geografická společnost Ruské federace – jako samostatná společenská organizace. Vědecká rada Ruské geografické společnosti přijala dne 21. března 1992 usnesení: „Spojit Geografickou společnost Ruské federace s Ruskou geografickou společností a tuto spojenou společnost nazývat napříště Ruská geografická společnost.“ Po právní stránce však rozkol překonaný nebyl. Charakter kontaktů s geografickými společnostmi v „novém zahraničí“ se stal odrazem vnitřních i mezistátních nejistot. Jednorázový náklad obou vědeckých časopisů výrazně poklesl. Avšak publikační činnost se poměrně úspěšně rozvíjí – bez ohledu na velmi omezené ediční možnosti. Geografové nových republik se snaží obnovit tradiční, dvoustranné či mnohostranné svazky. Integrovaná tendence sílí.

„Vracejce se k problému integrace geografie“, píše v závěru profesor Isačenko, „připomeňme, že nikoli náhodou jsme se zastavili na úsilí Ruské geografické společnosti o sblížení geografie se současnou (humanitární) ekologií; neboť práce v tomto směru nabízí velké perspektivy sjednocení sil geografů různých specializací. Tím se ovšem integrační potenciál geografie nevyčerpává. Samo její postavení na styku přírodních a společenských věd a její historicky vzniklá dvojedinost garantuje možnost pozvednout komplexní výzkumy interakcí společnosti a přírodního prostředí na kvalitativně novou úroveň. Skutečná integrace přírodního a společenského bloku geografických věd se neuskuteční automaticky; k tomu je třeba chtění i úsilí – vycházet si vzájemně vstříc. Dosažení jednoty se neobe-

jde bez společné teoretické základny a tvůrčí společné práce při řešení společných vědeckých problémů.“

Ladislav Škokan

R. T. T. Forman: Land Mosaics. The ecology of landscapes and regions. Cambridge University Press, 1995, 632 s., ISBN 0521474620.

Nejnovější knižní publikace profesora Harvardské univerzity a významné osobnosti světové krajinné ekologie rozvíjí základní paradigma tohoto oboru, jak je chápáné ve známé učebnici Landscape ecology od Formana a Godrona z roku 1986 (český překlad vydalo nakladatelství Academia v roce 1993). Nová kniha na ni terminologicky, tematicky i metodicky navazuje, neklade si však za cíl obsáhnout celý nesmírně široký obor krajinné ekologie. Devět let, které obě závažné publikace odděluje, umožnilo využít nových poznatků a výrazně prohloubit vědecké ponoření do problematiky heterogenity a struktury současné silně fragmentované, člověkem pozměněné a využívané krajiny.

Předmětem studia, jímž se tato kniha zabývá, je krajina pozorovaná z okna letadla nebo na leteckém snímku. Jejím hlavním rysem je mozaikovitý vzor (pattern) daný prostorovým uspořádáním strukturálních prvků. Strukturální model matrice – koridor – ploška (enkláva), v němž každá krajina je složena pouze z těchto tří typů strukturálních elementů, otevírá široké možnosti pro uplatnění analýz, matematických metod i aplikací. Struktura krajiny nebo regionu určuje pohyb a toky mezi sousedními ekosystémy i napříč krajinnou mozaikou. Jakékoliv změny v krajinné mozaice (k nimž neustále dochází) mění energo-materiálové toky v krajině a ovlivňují fungování krajiny. Prostorové uspořádání strukturálních prvků krajiny je proto rozhodujícím faktorem v krajinném plánování, ve využívání půdy, ochraně, tvorbě a managementu krajiny. Toto jsou asi ústřední myšlenky, z nichž vychází zaměření celé knihy a od nichž se mohou odvíjet praktické aplikace.

Kniha je rozdělena do 14 kapitol, které a sebe logicky navazují. V úvodní části jsou stručně uvedeny základy ekologie krajin a ekologie regionů. Krajina je definována jako mozaika místních ekosystémů, jejichž uspořádání se v podobné formě v území opakuje. Krajina musí mít také horizontální rozměr v řádu nejméně kilometrů. Region je definován jako území složené z krajin s tímž makroklimatem a svázaných dohromady lidskou činností. Další kapitoly postupně objasňují uspořádání plošek a koridorů v krajině, jejich původ, dynamiku, fyziognomické charakteristiky (tvar, velikost), povahu jejich hranic a okrajů. Od struktury krajiny autor progresivně přechází k jejímu významu a funkci, tj. určujícímu vlivu na biodiverzitu, toky mezi ekosystémy, pohyb podél koridorů i napříč krajinnou mozaikou. Závěrečné kapitoly uvádějí proměny krajinné mozaiky v čase, aktuální procesy transformace současné krajiny a modelování jejich následků. Logickým završením jsou možnosti aplikací v plánování a managementu krajiny s cílem utváření trvale udržitelné krajiny nebo regionu. Mnoho závažných otázek je samozřejmě jenom nastíněno, např.: Co se ztrácí, když civilizace mění měkké křivky přírodních tvarů na tvrdé geometrické linie? Dokážeme obrátit naši pozornost od místních problémů stanoviště nebo ekosystému k celé krajině dřívě, než dojde k její nevratné degradaci? Můžeme omezit lavinovitě šířící městských aglomerací? Existuje způsob, jak urychlit změnu myšlení směrem k trvalé udržitelnosti během lidské generace? Jaký je optimální návrh pro řešení tří a více společensky významných funkcí krajiny? Kam lokalizovat příští změny krajinné struktury v podmínkách trvale proměnlivé mozaiky? Autor zdůrazňuje, že odpovědět na ně může pouze krajinná a regionální ekologie. Zatímco před deseti lety mohly být takové otázky jen zřídka formulovány, nyní stojíme na prahu jejich řešení.

Knihu uzavírá reprezentativní seznam bezmála 2 000 titulů literatury a obsáhlý rejstřík.

Recenzovaná publikace představuje nesporně další stupeň v rozvoji krajinné ekologie jako vědy o trvale proměnlivé krajinné mozaice, jež se vyvíjí v interakci přírodních procesů a lidských činností. Působivý a čtivý text doprovázený názornými ilustracemi obsahuje množství podnětných myšlenek pro studenty i odborníky působící v ochraně, plánování a managementu krajiny.

Zdeněk Lipský

CELOROČNÍ OBSAH SVAZKU 101 (1996)

Redakční rada - Editorial Board

BOHUMÍR JANSKÝ (šéfredaktor – Editor-in-Chief),
VÍT JANČÁK (výkonný redaktor – Executive Editor),
JIRÍ BLAŽEK, MILAN HOLEČEK, ALOIS HYNEK,
VÁCLAV POŠTOLKA, ARNOŠT WAHLA

Svazek 101

Praha 1996

Česká geografická společnost

OBSAH – CONTENTS

HLAVNÍ ČLÁNKY – ARTICLES

BATELKOVÁ Kateřina, KOLEJKA Jaromír, POKORNÝ Jan: Horňácko – krajinná syntéza a GIS při hodnocení přírodní krajiny pro plánování regionálního rozvoje	296
Landscape Synthesis and Geographical Information Systems as Part of Natural Landscape Assessment for Regional Planning: Case Study Horňácko	
BIČÍK Ivan, GÖTZ Antonín, JANČÁK Vít, JELEČEK Leoš, MEJSNAROVÁ Lucie, ŠTĚPÁNEK Vít: Land Use/Land Cover Changes in the Czech Republic 1845 – 1995	92
Změny využití ploch České republiky v letech 1845 – 1995	
BLAŽEK Jiří: Meziregionální rozdíly v České republice v transformačním období	265
Inter-Regional Disparities in the Czech Republic During the Transition	
BUČEK Antonín, KOLEJKA Jaromír, KOSTKA Robert: Vybrané krajinnotvorné procesy ve vulkanickém pohoří Putorana (Tajmyr)	232
Selected landscape forming-processes in the volcanic Putorana Plateau (Taymir, Siberia)	
BUZEK Ladislav: Faktory urychlené eroze v jižním horském zázemí Ostravské průmyslové aglomerace	211
Factors of Accelerated Erosion in the Southern Mountain Hinterland of the Ostrava Industrial Agglomeration	
Editorial	1
Editorial (IGU Congress – Hague 1996)	81
Úvod (Kongres IGU – Haag 1996)	
<i>GÖTZ Antonín – viz BIČÍK Ivan</i>	
HAMPL Martin: Geography of Societal Transformation: General Questions of Study Geografie společenské transformace: obecné otázky studia	82
HAMPL Martin: Hierarchie systému osídlení a administrativní členění České Republiky	201
Hierarchy of the settlement system and administrative division of the Czech Republic	
HUSÁR Karol: Výpočet morfometrických parametrů areálů foriém krajinného krytu	41
Areas of Land-Cover Forms and Calculation of Their Morphometric Parameters	
<i>JANČÁK Vít – viz BIČÍK Ivan</i>	
<i>JELEČEK Leoš – viz BIČÍK Ivan</i>	
<i>KOLEJKA Jaromír – viz BUČEK Antonín</i>	
<i>KOLEJKA Jaromír – viz BATELKOVÁ Kateřina</i>	
<i>KOSTKA Robert – viz BUČEK Antonín</i>	
<i>KÜHNL Karel – viz KÜHNLOVÁ Hana</i>	
KÜHNLOVÁ Hana, KÜHNL Karel: Environmental Education as Part of Geographical Courses in the Czech Republic	158
Environmentální výchova jako součást geografického vzdělávání v České republice	
<i>MEJSNAROVÁ Lucie – viz BIČÍK Ivan</i>	
MIKULÍK Oldřich, VAISHAR Antonín: Residential Environment and Territorially Functional Structure of the Brno City in the Period of Transformation	128
Obytné prostředí a územně funkční struktura města Brna v období transformace	
Oslovení prezidenta ČGS	3
<i>POKORNÝ Jan – viz BATELKOVÁ Kateřina</i>	
POŠTOLKA Václav: A New Approach to the Assessment and Delimitation of Environmentally Damaged Areas in the Czech Republic	143
Nový přístup k hodnocení a vymezení postižených oblastí v České republice	
PTÁČEK Jan: Czech Agriculture in Transition	110
Transformace českého zemědělství	
Redakční rada	7
ŠTĚPÁNEK Vít: Data o struktuře ploch: jejich spolehlivost a vypovídací schopnost ...	13
Land-Use Data: Relevance and Reliability	
<i>ŠTĚPÁNEK Vít – viz BIČÍK Ivan</i>	

TOLASZ Radim: Průměrné teploty a srážky geomorfologických jednotek severní Moravy a Slezska	225
Mean Temperatures and levels of Precipitation in the Geomorphological regions of Northern Moravia and Silesia	
TOMEŠ Jiří: Specifická nezaměstnanost v České republice v regionálním srovnání ..	278
Specific Unemployment in the Czech Republic in Regional Comparison	
Úvodní slovo	5
VAISHAR Antonín – viz MIKULÍK Oldřich	
WAHLA Arnošt: 100 ročníků Sborníku České geografické společnosti	10
Journal of the Czech Geographical Society: Tradition of One Hundred Years	
ZBOŘIL Aleš: Prášílské jezero	22
Prášílské Lake	

ROZHLEDY

BRANIŠ Martin: Environment in the Czech Republic: State of the Art and Recent Development Under Economic and Political Transition	169
Stav a vývoj životního prostředí České republiky v období ekonomické a politické transformace	
ČIHAŘ Martin: Nature Conservation and Landscape Protection in the Czech Republic	180
Ochrana přírody a krajiny v České republice	
JANSKÝ Bohumír: Tradice geografických výzkumů jezer na Karlově univerzitě	59
Geographical Research of Natural Lakes at Charles University: a Long Tradition	
KUNCOVÁ Jaromíra: Přírodní park Východní Krušné hory	310
The Eastern Ore Mountains Nature Reserve	

ZPRÁVY

ZPRÁVY OSOBNÍ, JUBILEA: Vzpomínka na univerzitního profesora Karla Kuchaře (*B. Janský*) 72.

SJEZDY, KONFERENCE, VÝZKUM: Fakulta životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (*J. Zahálka*) 64 – 16. mezinárodní konference k dějinám kartografie (*I. Kupčík*) 66 – Zpracování digitálních dat v GIS a digitální kartografii – kartografické sympozium Olomouc 1995 (*V. Voženilek*) 67 – Seminář Půda v ekonomických souvislostech (*V. Jančák*) 67 – Multidisciplinární seminář o nivách (*S. Řehák*) 68 – Budoucnost našich krajin. (The Future of our Landscapes. L'avenir de nos paysages) (*Z. Lipský*) 69 – Třetí sjezd polských geomorfologů v Sosnovci – září 1995 (*T. Czudek*) 70 – 50. německý geografický sjezd (*M. Jeřábek*) 70 – 11. kartografická konference (*T. Beránek*) 72 – Foreign Cooperation of Czech Geographical Departments: Department of Social Geography and Regional Development, Faculty of Science, Charles University, Prague (*I. Bičík*) 190 – Department of Physical Geography and Geoecology, Faculty of Science, Charles University, Prague (*B. Janský*) 191 – Department of Demography and Geodemography, Faculty of Science, Charles University, Prague (*J. Kocourková, L. Strouhal*) 191 – Department of Cartography and Geoinformatics, Faculty of Science, Charles University, Prague (*T. Beránek*) 192 – Department of Geography, Faculty of Science, Masaryk University, Brno (*P. Prošek*) 193 – Department of Geography, Faculty of Science, Palacký University, Olomouc (*M. Vysoužil*) 194 – Department of Social Geography and Regional Development, Faculty of Science, Ostrava University (*P. Šindler*) 194 – Department of Geography, Pedagogical Faculty, J. E. Purkyně University, Ústí nad Labem (*J. Anděl, L. Skokan*) 194 – Department of Geography, West Bohemian University, Plzeň (*S. Mirvald*) 195 – The Czech Geographic Society Publishing House (*M. Holeček*) 195 – Geographical Departments and Institutes at Czech Universities (addresses) 199 – Mezinárodní konference (*J. Šíp*) 253 – Evropská regionální konference geomorfologů v Budapešti (*P. Červinka*) 253 – Německý vlastivědný institut (*M. Jeřábek*) 254 – 28. kongres Mezinárodní geografické unie (*I. Bičík*) 318 – Konference Rural development II. (*R. Perlín*) 322 – Konference Toruň East – West Meeting II. (*R. Perlín*) 323.

ČESKÁ REPUBLIKA: Mikroformy v intermediálních magmatitech u Klášterce nad Orlicí (*J. Vitek*) 251 – Geografický výzkum v česko-polském příhraničí (*M. Havrlant*) 320.

OSTATNÍ SVĚT: Gruzie: Úkoly administrativního geoinformačního systému (*M. Churcidze, T. Bacuradze; z anglického rukopisu přeložil a upravil J. Kolečka*) 65 – Expedition Perur'1995 (*B. Janský*) 196 – Nové poznatky o starších etapách vývoje údolí Labe v Sasku (*B. Balatka*) 247.

ZPRÁVY Z ČGS

Konference České geografické společnosti: Výchova a výzkum v geografických oborech (*A. Hynek*) 256 – Činnost Středočeské pobočky ČGS (*R. Perlín*) 258 – Jarní geografické dny (*A. Wahla*) 259 – Spolek učitelů geografie (*I. Mališ*) 324.

LITERATURA

VŠEOBECNÁ GEOGRAFIE: Historická geografie svazek 28. Sborník příspěvků k dějinám osídlení (*L. Jeleček*) 73 – A. Goudie a kol. (ed.): The Encyclopedic Dictionary of Physical Geography (*T. Czudek*) 75 – Environment and History (*L. Jeleček*) 76 – I. P. Gerasimov: Izbrannyye trudy. Struktura i dinamika prirody Zemli (*L. Skokan*) 77 – Global Change (*J. Kolečka*) 78 – L. B. Vampiolo (red.): Istoričeskaja geografija: tendencii i perspektivy (*L. Jeleček*) 79 – Ian G. Simmons: Environmental History. A Concise Introduction (*L. Jeleček*) 259 – Ludwig Schätzl: Wirtschaftsgeographie 1. Theorie (*P. Rumpel*) 261 – M. M. Golubčik, E. L. Fajbusovič, N. N. Loginova, V. P. Kovšov: Vvedenije v ekonomičeskiju i socialnuju geografiju – M. M. Golubčik, E. L. Fajbusovič: Chrestomatija po kursu „Vvedenije v ekonomičeskiju i socialnuju geografiju“ (*L. Skokan*) 262 – Ročenka Geobotanické mapování (*J. Kolečka*) 264 – I. S. Zonneveld: Land Ecology (*Z. Lipský*) 325 – Portolans procedents de col leccions espanyoles: Segles XV-XVII (*I. Kupčík*) 326 – A. Amin, N. Thrift (eds.): Globalization, Institutions and Regional Development in Europe (*D. Uhlíř*) 327 – J. D. Vitek, J. R. Giardino (ed.): Geomorphology: the research frontier and beyond (*T. Czudek*) 329 – R. T. T. Forman: Land Mosaics. The ecology of landscapes and regions (*Z. Lipský*) 332.

ČESKÁ REPUBLIKA: – František Kučera: Poříčí u Litomyšle – Zrnětín – Mladočov (*A. Götz*) 75.

OSTATNÍ SVĚT: M. Barnier: Atlas wielkich zagrożeń – Ekologia, Środowisko, Przyroda (*T. Czudek*) 260 – D. Stanners, P. Bourdeau (ed.): Europe's Environment (*Z. Lipský*) 263 – L. Benda (ed.) et al.: Das Quartär Deutschlands (*B. Balatka*) 329 – R. Andrzejewski, M. Baranowski (ed.): Stan środowiska w Polsce (*T. Czudek*) 330 – A. G. Isačenko (ed.): Russkoje Geografičeskoe Obščestvo. 150 let (*L. Skokan*) 330.

MAPY A ATLASY

Novinky v atlasové tvorbě (*T. Beránek*) 79.

LITERATURA - RECENT PUBLICATIONS

I. S. Zonneveld: Land Ecology (*Z. Lipský*) 325 – Portolans procedents de col leccions espanyoles: Segles XV-XVII (*I. Kupčík*) 326 – A. Amin, N. Thrift (eds.): Globalization, Institutions and Regional Development in Europe (*D. Uhlíř*) 327 – J. D. Vitek, J. R. Giardino (ed.): Geomorphology: the research frontier and beyond (*T. Czudek*) 329 – L. Benda (ed.) et al.: Das Quartär Deutschlands (*B. Balatka*) 329 – R. Andrzejewski, M. Baranowski (ed.): Stan środowiska w Polsce (*T. Czudek*) 330 – A. G. Isačenko (ed.): Russkoje Geografičeskoje Obščestvo. 150 let (*L. Škokan*) 330 – R. T. T. Forman: Land Mosaics. The ecology of landscapes and regions (*Z. Lipský*) 332.

GEOGRAFIE

SBORNÍK ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI

Ročník 101, číslo 4, vyšlo v prosinci 1996

Vydává Česká geografická společnost. Redakce: Na Slupi 14, 128 00 Praha 2. Rozšiřuje, informace podává, jednotlivá čísla prodává a objednávky vyřizuje Nakladatelství České geografické společnosti, Prostřední 10, 141 00 Praha 4, tel. 02/42 22 88. - Tisk: tiskárna Sprint, U Jednoty 113/6, Praha 4. Sazba: PE-SET-PA, Fišerova 3325, Praha 4. - Vychází 4krát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kč 25,-, celoroční předplatné pro rok 1996 Kč 100,- (sleva pro členy ČGS Kč 80,-). - Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha, č.j. 1149/92-NP ze dne 8.10.1992. - Rukopis tohoto čísla byl odevzdán k sazbě dne 10. 10. 1996.

© Česká geografická společnost, 1996

POKYNY PRO AUTORY

Rukopis příspěvků předkládá autor v originále (u hlavních článků a rozhledů s 1 kopií), věcně a jazykově správný. Může být psán na stroji (strana nesmí mít více než 30 řádek průměrně s 60 úhozy) nebo na počítači ve stejné úpravě. Redakce vítá souběžné dodání textu na disketě v textovém editoru T602 (disketu redakce vrátí). Rukopis musí být úplný, tj. se seznamem literatury, obrázky, texty pod obrázky, u hlavních článků a rozhledů s anglickým abstraktem a shrnutím. Zveřejnění v jiném jazyce než českém nebo slovenském podléhá schválení redakční rady.

Rozsah rukopisů se u hlavních článků a rozhledů pohybuje mezi 10 – 15 stranami, jen výjimečně může být se souhlasem redakční rady větší. Pro ostatní rubriky se přijímají příspěvky v rozsahu do 3 stran, výjimečně ve zdůvodněných případech do 5 stran rukopisu.

Shrnutí a abstrakt (včetně klíčových slov) v angličtině připojí autor k příspěvkům pro rubriku Hlavní články a Rozhledy. Abstrakt má celkový rozsah max. 10 řádek strojem, shrnutí minimálně 1,5 strany, maximálně 3 strany včetně překladu textů pod obrázky. Text abstraktu a shrnutí dodá autor současně s rukopisem, a to v anglickém i českém znění. Redakce si vyhrazuje právo podrobit anglické texty jazykové revizi.

Seznam literatury musí být připojen k původním i referativním příspěvkům. Použité prameny seřazené abecedně podle příjmení autorů musí být úplné a přesné. Bibliografické citace musí odpovídat následujícímu vzorům:

Citace z časopisu:

HÄUFLER, V. (1985): K socioekonomické typologii zemí a geografické regionalizaci Země. Sborník ČSGS, 90, č. 3, Academia, Praha, s. 135-143.

Citace knihy:

VITÁSEK, F. (1958): Fysický zeměpis. II. díl, Nakl. ČSAV, Praha, 603 str.

Citace z editovaného sborníku:

KORČÁK, J. (1985): Geografické aspekty ekologických problémů. In: Vystoupil, J. (ed.): Sborník prací k 90. narozeninám prof. Korčáka. GGÚ ČSAV, Brno, s. 29-46.

Odkaz v textu na jinou práci se provede uvedením autora a v závorce roku, kdy byla publikována. Např.: Vymezení migračních regionů se zabýval Korčák (1961), později na něho navázali jiní (Hampl a kol. 1978).

Perokresby musí být kresleny černou tuší na kladívkovém nebo pauzovacím papíru na formátu nepřesahujícím výsledný formát po reprodukci o více než o třetinu. Předlohy větších formátů než A4 redakce nepřijímá. Xeroxové kopie lze použít jen při zachování zcela ostré černé kresby.

Fotografie formátu min. 13 × 18 cm a max. 18 × 24 cm musí být technicky dokonalé na lesklém papíru.

Texty pod obrázky musí obsahovat jejich původ (jméno autora, odkud byly převzaty apod.).

Údaje o autorovi (event. spoluautorech) připojí autor k rukopisu. Požaduje se udání pracoviště, adresy bydliště včetně PSČ a rodného čísla.

Honorář se poukazuje autorům po vyjití příslušného čísla. Redakce má právo z autorského honoráře odečíst případné náklady za přepis nedokonalého rukopisu, jazykovou úpravu shrnutí nebo úpravu obrázků.

Autorský výtlisk se posílá autorům hlavních článků a rozhledů po vyjití příslušného čísla.

Separáty se zhotovují pouze z hlavních článků a rozhledů pouze na základě písemné objednávky autora. Separáty se proplácují dobírkou.

Příspěvky se zasílají na adresu: Redakce Geografie – Sborník ČGS, Na Slupi 14, 128 00 Praha 2.

Prosíme autory, aby se řídili těmito pokyny.